

BERÄTTELSE FRÅN ETT KULTURLANDSKAP

Ett gestaltungsförslag för Nikkaluokta turistanläggnings utemiljö

Alexander Morell

Självständigt arbete • 30 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land
Landskapsarkitekturprogrammet - Ultuna
Uppsala 2022

Berättelser från ett kulturlandskap. Ett gestaltungsförslag för Nikkaluokta turistanläggnings utemiljö

Stories from a cultural landscape. A design proposal for the Nikkaluokta tourist center's outdoor environment

Alexander Morell

Handledare: Hildegun Nilsson Varhelyi, Sveriges lantbruksuniversitet, institutionen för stad och land
Examinator: Petter Åkerblom, Sveriges lantbruksuniversitet, institutionen för stad och land
Bitr. examinator: Lars Johansson, Sveriges lantbruksuniversitet, institutionen för stad och land

Omfattning: 30 hp
Nivå och fördjupning: Avancerad nivå A2E
Kurstitel: Självständigt arbete i landskapsarkitektur, A2E - landskapsarkitekturprogrammet - Uppsala
Kurskod: EX0860
Program/utbildning: Landskapsarkitekturprogrammet - Ultuna
Kursansvarig inst.: Institutionen för stad och land
Utgivningsort: Uppsala
Utgivningsår: 2022
Omslagsbild: Författarens bild
Upphovsrätt: Författarens bilder om annat inte anges. Alla bilder används med upphovspersonens tillstånd.
Originalformat: A3
Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Landskapsnarrativ, fjällen, kulturlandskap, Sápmi, samisk arkitektur.

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i JA, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i NEJ, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Fulltexten kommer dock i samband med att dokumentet laddas upp arkiveras digitalt.

Om ni är fler än en person som skrivit arbetet så gäller krysset för alla författare, ni behöver alltså vara överens. Läs om SLU:s publiceringsavtal här: <https://www.slu.se/site/bibliotek/publicera-och-analysera/registrera-och-publicera/avtal-for-publicering/>.

JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land
Avdelningen för landskapsarkitektur

Tack till

Anna, Carina, Erik och Margareta Sarri, Christer och Nora Olsson, Roger Haugli och Ella-Karin Blind. Utan dem hade detta arbete inte varit möjligt. Jag är särskilt tacksam för att ha fått möjligheten att prata med Henrik Sarri, som gick bort hösten 2021. Vila i frid.

Barbro Poggats, som främjat mina insikter om den samiska konsten och hantverket, duodji.

Anna Rimpi, för en intressant och givande diskussion om fornlämningar i fjällen.

Ingrid Hellberg vid Jokkmokks fjällträdgård för inspirerande samtal om odling i fjällmiljö.

Hildegun Nilsson Varhelyi, för utmärkt handledarskap och uppmaningar att våga utforska arbetets mer konstnärliga aspekter.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Summary	4	Farlederna	29
Sammanfattning	7	Om jokkarna & dagens farleder	30
DEL 1		Det öppna landskapet	31
INLEDNING	8	Nikkaluokta 2021	31
Bakgrund	9	Arkitektur i landskapet	32
Det samiska språket & landskapet	9	Samisk arkitektur	32
Turismen & kulturlandskapet	9	Arkitekturen i Nikkaluoktas landskap	32
Nikkaluokta	10	Borråsgorsa	32
Syfte & huvudfråga	10	Goržževuolli	34
Tidigare forskning	10	Liddujávrit	38
Metod & utförande	10	Nikkaluoktas byggnadstradition	39
Landskapsnarrativ	10	Nikkaluoktas storskaliga arkitektur	39
Landskapsanalys	10	DEL 3	
Landskapets form och ekologi	10	GESTALTNING	41
Kulturlandskapet och fidsdjupet	12	Introduktion	42
Visuell förmedling	12	Narrativ gestaltning	42
Gestaltning	12	Inventering & analys av planområdet	42
Narrativ gestaltning	12	Narrativa element & material	43
Etiskt förhållningssätt	12	Byggnadsutveckling	44
Översikt	14	Väg- & stignätets utveckling	45
Renskötseln	14	Topografi, rumslighet & vind	46
Samebyar	14	Rörelsemönster & slitage	47
Nikkaluoktas kulturella kontext	14	Vision	48
Projektområde	16	Landskapsförmedling	48
Nikkaluokta by	16	Koncept - Form	49
Planområdet	16	Principer	
DEL 2		Gestaltungsforlag	51
LANDSKAPSNARRATIV	17	Illustrationsplan	52
Introduktion	18	Ledande struktur	54
Narrativets utformning	18	Rörelse	54
Presentation av kunskapsbärare	18	Träd & buskar	55
Landskapets form	19	Historiska element	55
Bergens språk	19	Utsnitt	57
Vattnets väg	20	Utsnitt 1 - Ankomst	59
Vegetation	20	Utsnitt 2 - Entré	62
Kulturlandskapet	22	Utsnitt 3 - Samling	64
Renen	22	Utsnitt 4 - Ny logi	67
Rennäringens infrastruktur kring Nikkaluokta	25	Utsnitt 5 - Avfärd	68
Nikkaluoktas historia	27	Historiska element	69
En samisk boplatz växer fram	27	Tillägg i landskapet	72
Forntiden	27	DISKUSSION	74
Nikkaluokta & Giebmeváisi	27	KÄLLFÖRTECKNING	78

SUMMARY

Background

The traditional lands of the Sámi people, Sápmi, has a long history of oppression. The area, rich with natural resources, has since the 17th century been increasingly contested and colonized by the Nordic states. The national romantic idea of a pristine wilderness symbolizing the greatness of the nation state, as well as current representations of the landscape in the tourism industry and social media, have contributed to a prevailing public image of the Nordic alpine region as a landscape void of culture.

The traces of Sámi culture in the landscape are often subtle and intertwined with nature. Today, tourists visiting the region in search of natural splendour are at risk of passing by significant elements of culture, unbeknownst to them. Not only does this lead to a confirmation of the idea of the region as an untouched wilderness, it also puts Sámi cultural heritage at risk to unintentional vandalism. This thesis is an attempt to, through a landscape design, shed light on the cultural aspects of the area surrounding a village in the northern part of Sápmi: Nikkaluokta.

Nikkaluokta & the project

Being the main starting point for hiking in the Giebmejáisi (swedish: Kebnekaise) mountain area, Nikkaluokta is a central node for alpine tourism in Sweden. Anna Sarri is part of the third generation of the Sámi family Sarri, running a tourist centre in Nikkaluokta. This thesis is a part of a project in collaboration with Anna and her family, which aims to redesign the centre's outdoor environment in order to shed light on the Sámi cultural landscape surrounding Nikkaluokta. The project started in the spring of 2021. My personal connection to Nikkaluokta is from working at the centre during the summer and winter seasons.

Question & aim

The outset for this thesis is the discrepancy between the perception of the alpine region in Sápmi as a natural environment as opposed to a cultural one. The aim is to show how a design which is based on the cultural landscape can contribute to bridge this gap. The primary question is: How can the cultural landscape surrounding Nikkaluokta be communicated through a design of the Nikkaluokta tourist centre's outdoor environment?

Figure 1. Sápmi in relation to the Nordic states, and a simplified geographic representation of the various regional dialectical groups of the Sámi language. The dot shows Nikkaluokta's situation within the northern Sámi region.

Method and theory

Research through design (RTD) is a method of research in landscape architecture where physical design is the driving factor. Within RTD, the context-based approach focuses on the inherent features of the landscape such as geography, ecology and history. This is the over-arching method for this thesis, with a particular focus on the cultural and historic values of the landscape.

Landscape narrative

The terms landscape narrative and landscape biography are based upon the fact that landscapes are filled with stories. These stories are layered in time and intertwined with their context. Depending on cultural background and knowledge, certain layers are revealed or hidden. As a contextual foundation for the design, such stories have been gathered and composed into an overarching landscape narrative. To account for the larger context of Nikkaluokta's cultural landscape, the narrative's study area encompasses the administrative region of the Sámi reindeer herding communities Laevas and Girjas, with Nikkaluokta being situated on their common border.

Landscape analysis

The narrative is based upon a series of landscape analyses. A shorter study of the shape, hydrology and vegetation sets up a background knowledge about the landscape's natural features. The main method for these subjects has been cartographic studies. This is followed by a more thorough analysis of the cultural landscape. The cultural segment deals with three main topics: Reindeer herding in the region (which is central to Sámi culture), the history of Nikkaluokta, and Sámi architectural expression in the landscape.

To achieve a more locally nuanced perspective, the research has been conducted in close contact with the inhabitants of Nikkaluokta. This included five informal interviews as well as more spontaneous discussions with several villagers throughout the project. In September 2021 a two week-long field excursion was done, during which the interviews took place and two field trips to culturally significant locations in the landscape.

Besides the interviews, the cultural theme has been studied through historical overlays of aerial photographs and maps, geographic data regarding reindeer herding, as well as historical photographs from the area. The latter have been used for "temporal collages", where old images are combined with the current landscape to visualize change and communicate the time depth of the landscape (fig. 2).

Figure 2. Example of a temporal collage of the melting ice caps. Sámi nomads prior to the establishment of a permanent settlement, and modern day Nikkaluokta.

Design

The narratives gathered from the landscape have been used to guide the design process. Practically, the design was driven by sketching and simple model constructions. A site analysis was done, focusing on translating the collected narratives into possible site-specific solutions.

Results

Landscape narrative - The cultural landscape

The culture in Nikkaluokta is closely connected to the reindeer herding practices of the area, which in turn is intertwined with the natural conditions of the landscape. The traditional knowledge, in particular regarding reindeer herding practices, and language of the Sámi people can be viewed as the main components of the cultural landscape. However, there are important elements visible in the physical landscape as well, allowing for a reading of their stories. Showcased in the narrative, are more subtle traces of culture, such as the tracks from reindeer herds and sunken remains of peat huts, as well as more obvious structures like fences and active Sámi settlements. The locations of these elements correspond closely with natural conditions that are favourable for reindeer husbandry. These structures and their narrative of a culture that adapts to nature, rather than alters it, have been sources of inspiration for the design.

Historical narrative

In the area of Nikkaluokta there is evidence of human settlements and structures that are at least 4000 years old. The village of Nikkaluokta known today was founded in 1910. The nearby mountain Giebmevási had recently been surveyed as Sweden's highest point, and Nikkaluokta became an important node for tourists wanting to reach the peak.

Until the completion of a road between Nikkaluokta and the mining town of Kiruna in 1971, communication with the rest of Swedish society was restricted to the waterways of the Gáláseatnu (the river Kalix) lakes. This meant that Nikkaluokta had to be highly self-sufficient for the first half of the century. Cattle as well as the harvesting of wood for fuel and construction kept the landscape open. Today the birch forest has overgrown most of the area, hiding old paths and traces of the small-scale agriculture.

Sámi architecture in the landscape

The building tradition in Nikkaluokta and its surrounding landscape is characterized by the use of natural and recycled materials, harvested in the area. Within it, there are narratives of self-sufficiency, a do-it-yourself mentality and adaptation to the landscape and its conditions. These helped with establishing guiding principles for the design.

Site analysis

The site analysis served as a practical basis for the design. It focused on studying the potential of the site to communicate the landscape narrative to visitors. Objects, structures and materials were identified, and their feasibility for incorporation in the design was assessed.

Vision for the communication of the landscape

Many structures and stories lifted in the narrative are situated outside of Nikkaluokta's immediate area and the site. The goal has been to spread knowledge of these, as well as narrative within Nikkaluokta, through the design. The diagrams to the right summarize this vision.

Design concept

The concept for the form and shape of the design takes its inspiration from one of the most culturally significant elements of the landscape: The waterways. Rivers can both allow for movement, or become barriers. Here, they become a metaphor for the design. A leading structure directs the flow of visitors, limiting the wear and tear of the site. Where the "rivers" meander, gathering places are created, making room for seating, art, play, and performative spaces. There are also crossings over the "rivers", which allow for flexible movement and exploration of the site.

Concept diagram

Figure 3.

- Guiding structure
- Gathering spaces
- Crossings

Figure 4. Narrative elements, such as material, structures and objects in the landscape are identified.

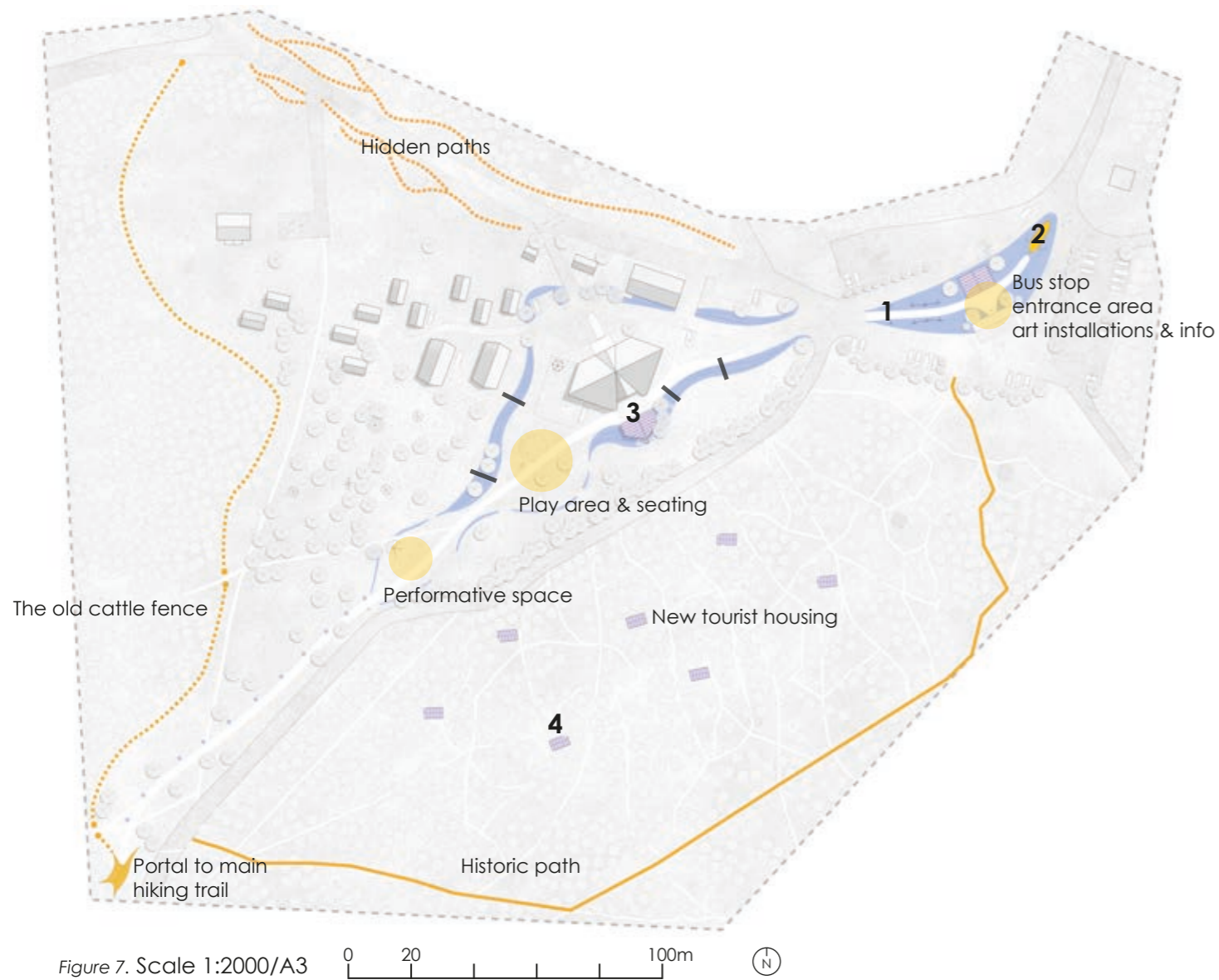

Figure 5. The narrative elements are incorporated in the proposal, either directly, or by inspiring the design.

Figure 6. Interested visitors can receive information from the tourist centre, regarding culturally significant locations in the landscape along established trails.

Design proposal

The design (fig. 7) consists mainly of five types of additions:

- **Guiding elements** that are made up of a low earth bank - planted with an alpine meadow flower mix - and dry stone walls that meander across the site (image 1).
- **Gathering spaces**, where there is room for art installations, performances, play and seating.
- **Narrative elements**, such as highlighting an existing historic path, a stylized reconstruction of an old cattle fence, and an art installation representing lost paths that disappeared after the car roads were built.
- **New structures**, providing shelter from weather, accommodation and spaces for exhibitions.

Additions in the landscape that highlight locations with cultural significance along the hiking trails around Nikkaluokta.

Figure 8. An illustration showing the guiding dry stone walls and the alpine meadows, here in autumn.

Figure 9. One of the **narrative elements** is the boat Kebnekaise. It was used for many years to transport tourists along the lakes and rivers. Here it is moved and raised up on a bed of river rocks, visually emphasizing the narrative of the waterways.

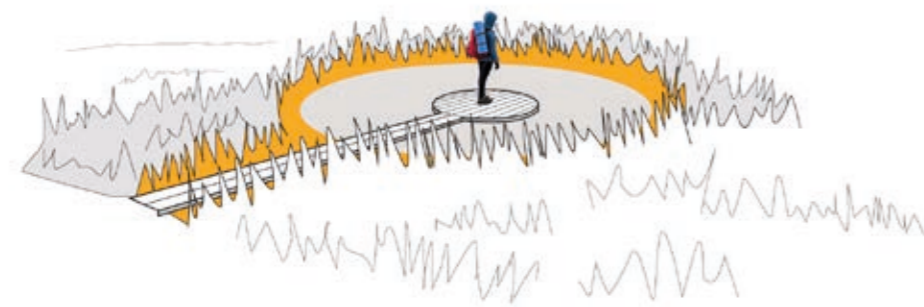

Figure 12. One of the **additions to the landscape** is a board walk on a bog near Nikkaluokta. Here, the villagers used to gather Carex grass, which was used for cattle fodder and "hay-socks" (hay used as isolation in boots).

Figure 11. New accommodation for the tourist centre. The design is influenced by vernacular architecture. Material for details are gathered in the surrounding landscape. Glass gables create an immersive experience amongst the birch crowns, and the elevated structure provides privacy.

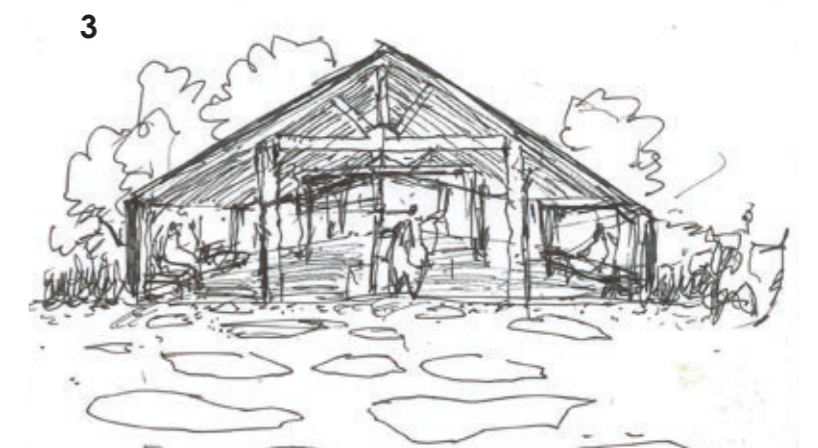

Figure 10. A shelter from the rain, with space for seating and backpacks. The structure can also be used for smaller exhibitions about Sámi culture, or the surrounding landscape.

Discussion & conclusion

The aim and question of this thesis, regarding how the cultural landscape around Nikkaluokta can be communicated through a design, posed a highly subjective challenge. The depth of connection to a landscape that one can achieve depends on which perspectives are included. With only traditional cartographic studies and information gathered with an outsider's perspective, one risks to create a representation of the landscape which is lacking in local nuance. A design based on such a reading of the landscape would miss out on its more personal stories, and knowledge of its inhabitants. In my work I have strived to establish a closer relationship to Nikkaluokta, its people and history, in order to create a design which reflects them. However, achieving similar results in a professional context could prove problematic. At the outset of this project, I already had a developed connection to Nikkaluokta. How landscape architects without any prior relationship to a place and its culture - particularly in contexts with indigenous peoples - have strived to overcome this barrier is an interesting prospect for future research.

Even if I have been able to take part of more personal narratives in Nikkaluokta and incorporate them in the design, it is naturally not possible to communicate a whole landscape in a concentrated format, such as this proposal. However, it is possible to pique visitors' interest for the cultural landscape. By directing the tourist's gaze to the discreet physical elements of the Sámi culture present in Nikkaluokta, or through references to structures in the surrounding area, one can promote an understanding of the subtle language of the Sámi landscape. By doing so, visitors can begin to learn to read the cultural landscape, allowing it to take a greater emphasis in their perception of the region, in comparison to the image of a pristine wilderness.

Finally, the Sámi view on landscape, with a reverent relationship to nature and its resources, is well worth further investigation. Within it, one can find valuable perspectives which can be applied to landscape architecture, as well as the challenges of climate change and loss of biodiversity that our societies stand before.

Sammanfattning

I bygget av den svenska nationella identiteten har fjällen ofta porträtterats som en orörd natur, vars storslagenhet fått symbolisera nationens storhet. Idag upprätthålls bilden av fjällen som en vildmark genom representationer från turistindustrin och sociala medier. Spåren av den samiska kulturen i fjällen är ofta diskreta och besökare kan enkelt missa dem. Detta medför en risk för oavsiktlig vandalisering och att föreställning av fjällen som orörd natur befästs.

Det här arbetet är ett försök att genom landskapsarkitektur belysa de kulturella aspekterna av fjällandskapet kring byn Nikkaluokta i norra Sápmi. Syftet är att mildra diskrepansen mellan uppfattningen av fjällen som en vildmark och som ett kulturlandskap. Huvudfrågan lyder: *Hur kan insikter om kulturlandskapet kring Nikkaluokta förmedlas genom en gestaltning av Nikkaluokta Sarri AB:s utemiljö?* Arbetet innefattar en gestaltning av det samiska turistföretaget Nikkaluokta Sarri AB:s utemiljö. Begreppet landskapsnarrativ grundar sig i att landskap är fyllda med berättelser. Här har berättelser från Nikkaluoktas landskap - med fokus på dess kultur - sammanställts till ett landskapsnarrativ, som sedan blivit vägledande i gestaltningen.

Gestaltungsförslaget kan i stora drag sammanfattas i fem typer av strukturer: **Samlingsplatser**, där utrymme lämnas för konst, föreställningar och lek som knyter an till landskapet. **Vägledande element**, som leder besökarna till samlingsplatserna och ämnar begränsa slitaget. **Narrativa element**, som belyser kulturlandskapet, antingen genom att framhäva befintliga strukturer i planområdet, eller som referenser till det omgivande landskapet. **Nya strukturer**, i form av småskaligt boende och väderskydd med utrymme för utställningar om landskapet. Slutligen, **tillägg i landskapet**, som belyser kulturellt signifikanta platser utanför planområdet.

Som slutsats dras att det är inte möjligt att effektivt förmedla hela landskapet i ett koncentrerat format, likt förslaget planområdet. Däremot finns det stor potential att väcka ett intresse för kulturlandskapet hos besökare. På så vis kan de börja lära sig läsa det samiska kulturlandskapet och låta det ta större plats i förhållande till bilden av den orörda vildmarken under deras fortsatta vandringar.

DEL 1

INLEDNING

NIKKALUOKTA

Figur 13. Vy över Nikkaluokta från foten av fjället Čievvračohkka.

BAKGRUND

Lappland, den svenska benämningen på det område som innefattar stora delar av samernas land Sápmi (Aronsson 1995), har en lång historia av förtryck. Ända sedan medeltiden har Sverige befest sin maktposition i området genom handel och beskattning av den samiska befolkningen. Den växande nationalstatens anspråk över området ökade markant under 1600-talet, då upptäckten av silverfyndigheter i Nasafjäll 1634 kan ses som startskottet för en mer aktiv kolonialism (Utsi 2007). För att hävda svenskt territorium togs lappmarksplakatet fram 1673 (Aronsson 1995). Detta plakat gav 15 års skattefrihet och skydd från värnplikt åt svenska bönder som valde att flytta till lappmarkerna. Utifrån statens uppfattning delades landskapet i stora drag upp i dels områden för samiska näringar och dels odlingsbara marker som av svenska bönder skulle omvandlas till produktiva jordbrukslandskap. Tanken var att genom en sådan indelning skulle de viktiga intäkterna från pälshandeln med samerna inte störas. Den samiska kulturen var dock spridd över alla dessa utomstående kategoriseringar och gränsdragningar. Instiftandet av dessa bäddade således för århundranden av konflikter. Sedan 1600-talet har koloniseringen av Sápmi kraftigt utvecklats. Idag är samerna en minoritet i deras eget hemland. Icke-samiska verksameters exploatering av skog, berg och vatten dominerar landskapet och har med åren i stor utsträckning trängt undan de traditionella samiska näringarna (Utsi 2007).

Parallellt med denna utveckling har stora områden av Sápmi, i synnerhet fjällen, ingjutits en nationalistisk innebörd (Sörlin, 1988). Nationalparker, som Stora Sjöfallet och Abisko, grundades i fjällen för att bevara vad man uppfattade som orörd och storslagen natur, det svenska urlandskapet. Syftet var att främja en nationell identitet och samhörighet (ibid.). Grunden för detta var ett dualistiskt synsätt på landskap där natur och kultur är skilda från varandra (Mels 1999). Det samiska kulturlandskapet har historiskt sett främst lämnat subtila och diskreta spår i landskapet (Svensson et al. 2015) som genom detta perspektiv fick ge vika för en bild av fjällen som en ödemark och nationalklenod. Genom den framväxande fjällturismen befestades denna bild hos den svenska befolkningen (Sörlin 1999), där samerna antingen förbisågs helt, eller betraktades som ett "naturfolk" vars nomadiserande och primitiva kultur skulle bevaras och fungera som en kontrast i uppbyggnaden av en svensk nationell identitet (Sörlin 1988). Samerna blev på så vis inte bara bortträngda fysisk mening, utan även i den kulturella uppfattningen av deras landskap.

Det samiska språket och landskapet

Den samiska kulturen och landskapssynen är intimt sammanvävd med dess naturliga omgivningar (Utsi 2007). Renskötseln, vandringsleder, bosättningar, skoter och fyrhjulingsspår sätter vissa diskreta spår i landskapet, men i övrigt är kulturen ofta dold för blotta ögat (Svensson et al. 2015). I själva verket är det som många uppfattar som skön och orörd natur en produkt av den samiska kulturens sparsamma resursutnyttjandet och vördnadsfulla förhållande till naturen. Även om den lämnar små spår, är dess koppling till naturen stor, i synnerhet genom språket. Varje dal, berg och fors har namngetts för att beskriva dess form, karaktär, eller värde för människan (Cogos et al. 2017). Språket har kodats och vävts samman med landskapet och på så vis underlättat dess tydning för alla som talar samiska. Växter har beskrivits och namngetts i stor detalj i avseende av deras nytta och variationer över årstider. Likaså finns hundratals namn för snö, som alla har sin särskilda och kunskapsladdade innebörd (Ryd 2007).

När koloniseringen satte fart på allvar under 1600-talet intensifierades även den svenska namngivningen av orter (Helander 2014). I de flesta fall innebar detta en försvenskning av befintliga samiska ortsnamn (se figur 14 t.ex.), där deras ursprungliga innebörd bortsågs från. I många fall har denna förändring av namnen lett till att den kunskap som var kopplad till landskapet gått förlorad (Samiskt informationscentrum 2022a). I samband med detta skedde det ibland att ortsnamn förväxlades av lantmätarna. Ett exempel på en sannolik förväxling är fjället

Figur 14. Än idag är det vanligt att enbart de svenska namnen förekommer vid skyltning till vägar och leder. På denna skylt i Nikkaluokta har någon tagit saken i egna händer och lagt till det ursprungliga samiska namnet.

som idag är känt som Sveriges högsta punkt, Giebmejáisi (sv: Kebnekaise). "Giebma" betyder på nordsamiska kittel, "gájsse" betyder topp (Samiskt informationscentrum 2022b). Den som känner till fjällets form vet dock att det knappast har en tydlig kittelformad topp (se figur 15, s. 11). I själva verket var Giebmejáisi ursprungligen namnet på den intilliggande toppen, idag känd som Duolbagorni (svenska: Tolpagorni), där "duolba" betyder flat, vilket passar in bättre på formen av det högre fjällets topp. Bortsett från missförstånd och förväxlingar, är det en makthandling att omvandla, eller ge något ett nytt namn, vilket historiskt utnyttjats av kolonialmakter för att befästa äganderätten över ett område (Helander 2014). Det är oklart exakt varför denna förväxling skedde, men det är talande om hur kolonialismen kodats in i landskapet och den svenska allmänhetens bild av fjällen. "Den som har makten att bestämma vad något heter, har makten att bestämma verkligheten" (egen översättning) som Battiste och Hendersson (2000) uttrycker det.

Turismen och kulturlandskapet

Den svenska synen på fjällandskapet som beskrivits ovan är i stora drag beständig idag, fast med en ny drivkraft. I stället för att främst symbolisera nationens storhet, har bilden av den vilda fjällvärlden nu ett starkt kommersiellt värde genom turism och rekreation (Fälton, 2021; Wall-Reinius 2012). Flera marknadsföringsbolag och organisationer inom turistnäringen, som Visit Sweden (2021) och STF (2021), har på senare tid börjat belysa det kulturella arvet i den svenska delen av Sápmi och intresset för samisk kultur inom turismen har vuxit (Olsen 2016). Samtidigt når bilder av den storslagna naturen allt fler ögon genom sociala medier (Fälton, 2020) och de ofta diskreta kulturella spåren hamnar lätt i deras skugga (Svensson et al. 2015). Hur kan de små dolda spåren av en eldstad, eller de subtila skillnaderna i växtlighet vid ett gammalt rengärde uppmärksammas i skuggan av högt tornande berg och vidsträckta dalar?

Enligt Rimpi¹ har den arkeologiska utforskningen av fjällen knappt skrapat på ytan av landskapets tidsdjup. När den riksomfattande fornminnesinventeringen lades ner på 90-talet hade man precis börjat utforska fjällen i Norrbotten. Då de karterade lämningarna ofta är svårtydda, finns det alltså sannolikt tusentals lokaler som inte registrerats. I Rimpis¹ mening, finns det en stor risk för att vårdslös turism kan förstöra dessa subtila lämningar.

¹Anna Rimpi, handläggare för kulturmiljövård på världsarvet Lapponia, intervju 28 juni 2021

Nikkaluokta

Som den närmsta slutpunkten för en allmän väg till Giebmeigáisi (Kebnekaise), utgör Nikkaluokta en central nod i Sveriges fjällturism. I dagsläget uppskattas det att ungefär 30 000 turister besöker Nikkaluokta årligen². Trenden tyder på att besöksstrycket kommer öka och enligt Anna Sarri³, som är driftschef och delägare i turistföretaget Nikkaluokta Sarri AB, har de två senaste åren under pandemin medfört en ytterligare belastning. Detta medför en större risk för störningar inom renskötseln och att kulturmiljöer förstörs i området, vilket väcker ett behov av att sprida kunskap om det samiska kulturlandskapet. Vid nationalparker som Stora Sjöfallet och Abisko finns Naturum som till en grad tillgodoser denna pedagogiska aspekt. Giebmeigáisi och Nikkaluokta är dock inte belägna i någon nationalpark och saknar därmed liknande informationscenter.

Min koppling till Nikkaluokta är att jag säsongsarbetat på Sarris turistanläggning två somrar och en vårvinter. Under den tiden har jag rört mig mycket i landskapet och lärt mig om det. Min chef på turistanläggningen, Anna Sarri, har länge haft ambitionen att sprida kunskap om landskapets natur och historia. Vintern 2021 började vi diskutera möjligheterna att främja denna kunskap genom utformningen av anläggningens utemiljö. Tanken är att turister som bättre förstår den miljö de rör sig i, även visar större vördnad till den. Då de allra flesta måste passera Nikkaluokta Sarri AB:s fastighet för att ta sig till Giebmeigáisi, finns här en möjlighet att fånga många vandrares uppmärksamhet.

SYFTE & HUVUDFRÅGA

Arbetets syfte är att mildra diskrepansen mellan uppfattningen av fjällen som en vildmark och som ett kulturlandskap. Ett bidrag till detta ämnas åstadkommas genom en gestaltning som grundar sig i en förståelse för det omgivande kulturlandskapet.

Huvudfrågan lyder: Hur kan insikter om kulturlandskapet kring Nikkaluokta förmedlas genom en gestaltning av Nikkaluokta Sarri AB:s utemiljö?

Tidigare forskning

Det finns en stor mängd litteratur som beskriver konsten och kulturens inverkan på den västerländska uppfattningen av naturen (Prichard 1995; Saito 2007). Vad gäller fjällens kulturarv och dess

ofta blygsamma karaktär lägger Svensson et al. (2015) en grund för förståelsen av detta och uppmanar till vidare forskning och idéutveckling som kan förmedla kulturlandskapet. Det arkeologiska kunskapsläget i fjällen konstateras även som bristfälligt av forskare och övriga yrkesverksamma inom området (Aronsson 1995; Larsson 2015; RAÄ 1997), även Rimpi⁴ instämmer i detta.

Det råder dock inte brist på arkitektur- och landskapsarkitekturprojekt som är utförda på beställning av klienter som tillhör ursprungsbefolkningar (Findley 2005). Dessa tycks i de allra flesta fall försöka förmedla och ge uttryck för den berörda ursprungsbefolkningens identitet. I Nikkaluokta utgör byns kapell, ritat av Cyrillus Johansson, samt det centrala servicehuset, ritat av Hans Tirsén, två sådana exempel (Barck 1992). Här skulle det eventuellt vara intressant att studera arkitekternas tillvägagångssätt vid gestaltningen och deras eventuella dialoger med beställarna. Internationellt finns det dessutom flera exempel, bland annat kulturcentret vid Uluru Kata-Tjuta i Australien. Lisa Findley (2005) beskriver i sin bok *Building Change* hur projektet anknyter till Anangu-folkets koppling till landskapet, samt hur arkitekten samarbetat med sina klienter.

Det finns flera studentarbeten som behandlar förmedlingen av kulturlandskap och identitetsstärkande gestaltning, exempelvis Andersson (2012). Vad gäller just fjällens kulturlandskap tycks det dock finnas mycket litet skrivet utifrån ett designperspektiv. Ett exempel är Arvidssons (2020) arbete *Vägen till information*. Den uppsatsen fokuserar dock mer på naturvägledning i skyddad natur och begränsning av slitage. Det tycks därmed finnas en kunskapslucka som berör hur landskapsarkitektur kan förmedla fjällens kulturarv.

METOD & UTFÖRANDE

Den övergripande metoden för att besvara uppsatsens huvudfråga har varit Research through design (RTD). Niejhus och De Vries (2019) beskriver RTD som en metod i forskning inom landskapsarkitektur där fysisk design antar en central roll. Ett tillvägagångssätt som de tar upp är design som fokuserar på kontexten. Inom detta blir landskapets inneboende värden så som geografi, ekologi och dess historiska kontext grunden för den framtida utvecklingen av en plats.

Dagens tillstånd och förändringen över tid studeras och man målar upp en slags biografi av landskapet (Niejhus & De Vries 2019).

Landskapsnarrativ

Begreppen landskapsnarrativ och landskapsbiografier grundar sig i att landskap är fyllda av berättelser i flera lager av tid, sammanvävda i sin kontext (Lynch 1972; Pottegier & Purinton 1998; Spirn 1998). Lynch menar att beroende på en betraktares kunskap och bakgrund, kan denne urskilja vissa av dessa lager, medan andra kanske är djupt inflätade eller rent av dolda för blotta ögat. Genom att undersöka dess lager och tidsdjup kan en börja urskönja narrativ i landskapet. Spirn (1998) beskriver tanken att landskap är ett språk som vi kan lära oss att läsa. Detta gäller så väl naturliga företeelser, som hydrologi, som landskapets kulturella aspekter och tidsdjup. Spirn talar vidare om landskapets beständiga respektive efemära dimensioner. Till den beständiga dimensionen hör landskapets djupa kontexter som berggrundens struktur, eller en kulturs långtgående markhäv. Den efemära dimensionen berör förgängliga fenomen som vädret och årstidernas gång. Det Spirn kallar för landskapets språk rotar sig i dessa aspekter. Om man kan förstå dem, kan man även börja läsa en plats inneboende berättelser. I detta arbete har en studie av landskapet kring Nikkaluokta utförts för att tydliggöra sådana berättelser. Dessa har sedan sammanställts till ett landskapsnarrativ som blivit den vägledande grunden för gestaltningen.

Landskapsanalys

En serie analyser av landskapet har utförts för att lägga denna kontextuella grund. Här har inspiration tagits från metoden Landskapskaraktärsanalys, där olika teman studeras i landskapet för att slutligen ge en integrerad analys (Stahschmidt 2017). De teman som studerats är landskapets form och ekologi, samt dess kulturella aspekter och tidsdjup. Betoningen har legat på det senare.

Landskapets form & ekologi

I ett tidigt skede har en övergripande analys av landskapets form och ekologi utförts, vilket innefattar geologiska strukturer, hydrologi, vegetation och djurliv. Syftet med detta har varit att underlätta för den huvudsakliga tematiska analysen av landskapets kultur och tidsdjup, då kulturella och naturliga aspekter ofta är

²Erik Sarri, renskötare och driver företaget Nikkaluokta Turisttrafik, presentation om Vistasdalen juli 2021.

³Anna Sarri, renskötare driftschef och delägare i turistföretaget Nikkaluokta Sarri AB, samtal april 2021

⁴Anna Rimpi, handläggare för kulturmiljövård på världsarvet Lapponia, intervju 28 juni 2021

Duolbagorni

Giebmeváisi

Figur 15.
På bilden syns Duolbagornis kittelformade
topp och Giebmeváisis flatare form.

intimt sammanvävda i landskapet (Trafikverket 2017). Analyserna har utförts genom studier av kartmaterial och litteratur som berör områdets naturliga förutsättningar, samt genom platsbesök. Detta har sedan sammanfattats i text, bild och kartor.

Kulturlandskapet och tidsdjupet

Begreppet tidsdjup syftar på ett landskaps historiska utveckling och de spår av detta som lever kvar i landskapet (Trafikverket 2017). Vissa av dessa spår är mer subtila än andra och detta gäller i synnerhet kulturella spåren i fjällen (Aronsson 1995). Svensson et al. (2015) myntade begreppen diskreta monument och rörelsearv. Med rörelsearv menas de spår som rörelsen av olika grupper och aktörer genom tiden lämnat i landskapet. Alla dessa spår, som ofta är blygsamma till sin natur, utgör vad författarna kallar diskreta monument. I fjällen kan detta innebära exempelvis fysiska lämningar som vandringsleder, rengården och kåtor, men även immateriella kulturella kopplingar till landskapet så som språk, litteratur och jojk (ibid.). Dessa begrepp har varit en utgångspunkt i studien av tidsdjupet och kulturlandskapet kring Nikkaluokta.

För att analysera ett kulturlandskap krävs flera olika källor och metoder (Stahschmidt 2017). Kartmaterial var en naturlig utgångspunkt för detta arbete, men då de äldre karteringarna av Sverige nästan uteslutande är kopplade till städer och mer intensiva jordbrukslandskap, är utbudet av historiska kartor över Nikkaluokta knapert. Det som har använts är historiska flygfoton över området från 1960-talet som genom överlagringsmetod studerats i jämförelse med aktuella ortofoton. För att ge en nyanserad berättelse av tidsdjupet har en studie av historisk litteratur om Nikkaluokta utförts. Till detta har äldre reseskildringar som de av Elgström (1922) och texter om byns utveckling av bland annat Feilitzens (1949) och Barck (1992) utgjort centrala källor. Fotografier har även varit av värde för att förstå och förmedla landskapsbilden genom åren.

Den mest värdefulla källan har dock varit personer med en långtgående koppling till Nikkaluokta, till exempel familjerna Sarri och Haugli. Genom intervjuer med dem har information samlats om hur området förändrats sedan dessa familjer blev bofasta där tidigt på 1900-talet. Dessutom har de bidragit med råd om vilka platser i kulturlandskapet som är värda att studera.

Intervjuerna har i stort sett varit ostrukturerade samtal, med Nikkaluoktas historia som utgångspunkt. Tanken är att genom minimal struktur låta intervjupersonernas erfarenheter och perspektiv träda fram tydligare (Bryman 2011). Totalt hölls fyra sådana samtal med sex olika personer. Utöver dessa har mer spontana samtal och diskussioner med flera bybor bidragit till min kunskap om Nikkaluokta.

Slutligen gjordes i september år 2021 ett cirka två veckors långt studiebesök till Nikkaluokta. Under detta inventerades planområdet och dess kontext. I samband med studiebesöket hölls även samtalen. Baserat på bybornas råd gjordes sedan två exkursioner, den ena till Girjas samebys sommarviste i Goržževuolli, det andra till den idag öde byn Borrásgorsa. Syftet med exkursionerna var att studera befintliga strukturer, arkitektur och historiska spår i landskapet, samt skapa en referensram av materialitet och former för gestaltningen.

Visuell förmedling

Visuellt tänkande och kommunikation är en essentiell aspekt av research through design och för att uttrycka och förmedla landskap på ett effektivt vis (Niejhus & de Vries 2019). Utöver texten har framställningen av tematiska kartor, illustrationer och bilder varit en central del landskapsnarrativets utformning. Ett exempel på hur denna visuella kommunikation fått uttryck är genom bearbetningen av fotografier från exkursionerna. Flera av de diskreta rörelsearven i landskapet som Svensson et al. (2015) beskriver är ofta svåra att fånga i fotografier. Därför har dessa element betonats med färg och linjer för att leda besökarens öga mot dem. En ytterligare mer konstnärlig metod har varit att skapa vad jag valt att kalla ”tidskollage”. I ett sådant kollage sammanvävs bilder från olika tidsperioder för att kommunicera platsens tidsdjup. Metoden tar inspiration av Lynchs (1972) idé om ”temporal collages”, där element från olika epoker bevaras och vävs samman i landskapet.

Gestaltning

De berättelser som tagits fram om landskapet har varit vägledande för förslaget utformning. Den huvudsakliga metoden för gestaltningen har varit skiss - med penna och enklare modellbyggen. Skissen kan ses som ett verktyg att översätta idéer till en visuell, platsspecifik och mer praktisk kunskap (Niejhus

& de Vries 2019). I detta arbete var det den drivande metoden i utvecklingen av förslaget och fungerade som länken mellan landskapsnarrativet och gestaltningen.

Kontakten med Nikkaluokta-borna har även varit viktiga för att förankra gestaltningen i en lokalt nyanserad landskapssyn. Utöver intervjuerna har förslaget diskuterats med Anna Sarri. Dessutom hölls i ett tidigt skede en workshop med familjen Sarri, då utformningen diskuterades och praktiska kriterier för utemiljön fördes fram. Workshopens upplägg var i hög grad ostrukturerad. Den utgick från en del tidiga skisser på förslaget som vi diskuterade tillsammans. Samtalen utfördes under en rundvandring till signifikanta delar av förslaget på anläggningen.

Narrativ gestaltning & platsanalys

Som en introduktion till gestaltningsdelen tas ett antal exempel upp på hur platsspecifika narrativ kan styra gestaltningsprocessen. Därefter följer en platsanalys med fokus på narrativa element inom planområdet och i dess närhet.

Etiskt förhållningssätt

Forskning som berör ursprungsbefolkningar, deras marker och kultur är ett etiskt känsligt ämne. I denna kontext är det viktigt att ha den svenska statens maktförhållande gentemot den samiska kulturen i åtanke, samt den historiska och nutida koloniseringen (Drugge 2016). Inom arkitektur har bland annat den samiska arkitekten och konstnären Joar Nango (2009) lyft problem med kommodifiering och exotifiering av samiska uttryck och teman, i synnerhet inom turismen. Joar poängterar att det som idag ofta kallas ”samisk” arkitektur i själva verket är ritat av icke-samiska arkitekter. Han menar att deras perspektiv som utomstående ofta har lett till alltför generaliserade tolkningar av det samiska byggnadsskicket, som bortser från lokala nyanser. Ett exempel på detta är vad Nango kallar “The Giant Lavvu Syndrome”, som beskriver hur icke-samiska arkitekter överanvänder temat av den formstarka samiska lavvun, en flyttbar klykstångskåta, i storskaliga strukturer (ArkDes 2022). Studiebesöket och i synnerhet samtalen med Nikkaluoktaborna har här spelat en viktig roll i arbetet för att undvika sådan generalisering och att skapa en mer nyanserad representation av landskapet i gestaltningen.

Generellt vid användandet av intervjuer följer ett ansvar att på ett etiskt vis förhålla sig till ens informanter (Bryman 2011).

Då det i detta fall rör sig om medlemmar i en ursprungsbefolkning blir det särskilt viktigt att man som forskare anpassar sig till kontexten (Drugge 2016). Sámiid Riikkasearvi, Svenska Samernas Riksförbund (SSR), har tagit fram etiska riktlinjer för projektsamarbeten med organisationen (SSR 2019). Riktlinjerna grundar sig i att forskning i samarbete med deras organisation ska ske på deras villkor, att samtliga samiska medverkare uppmärksammas och att de som genomför projektet har en grundläggande kunskap om samisk kultur, historia och viktiga frågor som berör samer i samhällsdebatten (ibid.). De förespråkar även att samiska ortsnamn ska användas i första hand. Denna uppsats är inget samarbete med SSR, men riktlinjerna är ändå relevanta. Detta berör främst riktlinjer kring vad de kallar ett projekts "kunskapsbärare". Kunskapsbärarna är de personer, i denna kontext samer, som på något vis bidragit med kunskap till arbetet (ibid.). Dessa kan vara informanter i intervjuer, eller någon man haft mer spontana samtal och utbyten av kunskap med. SSR fastställer att samtliga kunskapsbärares medverkan måste synliggöras och ackrediteras. Undantaget är ifall de själva önskar att vara anonyma.

Som inledning till del 2, landskapsnarrativet, presenteras samtliga av projektets kunskapsbärare. Den samiska ortografin har använts genomgående i uppsatsen, med de svenska ortsnamnen i parentes.

ÖVERSIKT

Nikkaluokta är beläget i den svenska delen av Sápmi, samernas land (figur 16). Landområdet innefattar större delen av nordkalotten och sträcker sig över fyra länders gränser: Sverige, Norge, Finland och Ryssland (Samiskt informationscentrum 2022c). Det är här som samerna traditionellt varit bosatta och brukat marken. Den samiska kulturen har dock historiskt sett inga tydliga geografiska gränser. Man har levt där förutsättningarna för jakt, fiske, eller renskötsel varit goda. I synnerhet har den sydliga gränsen fluktuerat. 2021 gjordes exempelvis en arkeologisk undersökning av en samisk boplats i Östervåla, Uppland (Fri 2021). Det är inte förrän under de nordiska nationalstaternas framväxt på 1600-talet som samerna mer aktivt börjar begränsas av den svenska staten, bland annat med tvångsflyttningar till de så kallade lappmarkerna (Aronsson 1995).

Renskötseln

Även om samerna både historiskt sett varit verksamma inom många näringsområden, har renen alltid haft en central betydelse för kulturen och bruket av landskapet (Utsi 2007). Rennäringen sträcker sig över stora arealer mellan fjäll, lågfjäll och skogsmarkerna österut (Túnon & Sjaggo 2012). Traditioner och levnadssätt följer rensens årtidsrytm. Även om nomadismen i stort sett inte förekommer längre flyttar man fortfarande ut till fjällen under kritiska perioder, såsom kalvmärkningen kring juni-juli månadsskifte.

Samebyar

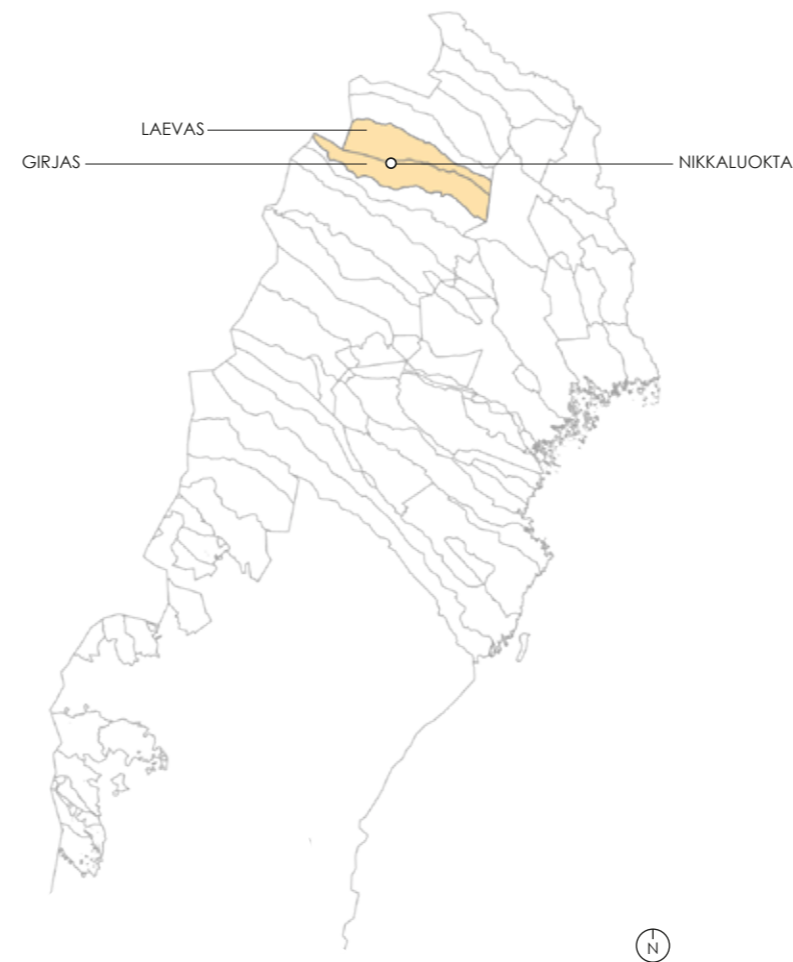
Idag är renskötseln organiserad i 51 samebyar (figur 17). En sameby är en sammanslutning för den ekonomiska och administrativa organiseringen av renskötseln (Sametinget 2022). Varje sameby har sitt avgränsade byområde där renskötsel får bedrivas.

Nikkaluoktas kulturella kontext

Nikkaluokta befinner sig i hjärtat av rennäringens kulturella sfär med flera viktiga knypunkter och strategiska områden för renskötseln i sin närhet (Huuva 2000). Dess läge precis vid gränsen mellan de nordsamiska fjällsamebyarna Laevas och Girjas - se figur 17 - gör att Nikkaluoktas kulturlandskap är tydligt kopplat till dessa samebyars aktivitet (ibid.). Om man ska förstå Nikkaluoktas kontext blir alltså renskötselns geografi essentiell. För den övergripande landskapsanalysen använder jag därför båda dessa samebyarnas områden som avgränsning.

Figur 16. Karta över dagens Sápmis ungefärliga utsträckning. Kartan ger även en övergripande bild av de största samiska dialekternas utbredning. Kartan grundar sig på en karta från samer.se, samt nordiska museets karta. Datakälla: Esri, DeLorme, HERE, MapmyIndia 2021.

Figur 17. Karta över Sveriges samebyar där Laevas och Girjas samebyar är markerade. Datakälla: Samebyarnas markanvändningsområden © Sametinget 2022

ÁHKANJÁRGA / NARVIK

ÁBESKOVVU / ABISKO

NORGE

GIEBMEGÁISI / KEBNEKAISE

NIKKAVÄGEN

GIRONVÁRRI / KIRUNAVAARA

GIRON / KIRUNA

E10

FJÄLLSTATION

NIKKALUOKTA

VEAIKEVÁRRI / SVAPPAVAARA

RITSEM

RITSEMVÄGEN

SALTOLUOKTA FJÄLLSTATION

Skala 1:500 000 / A3

0 10 20 30km

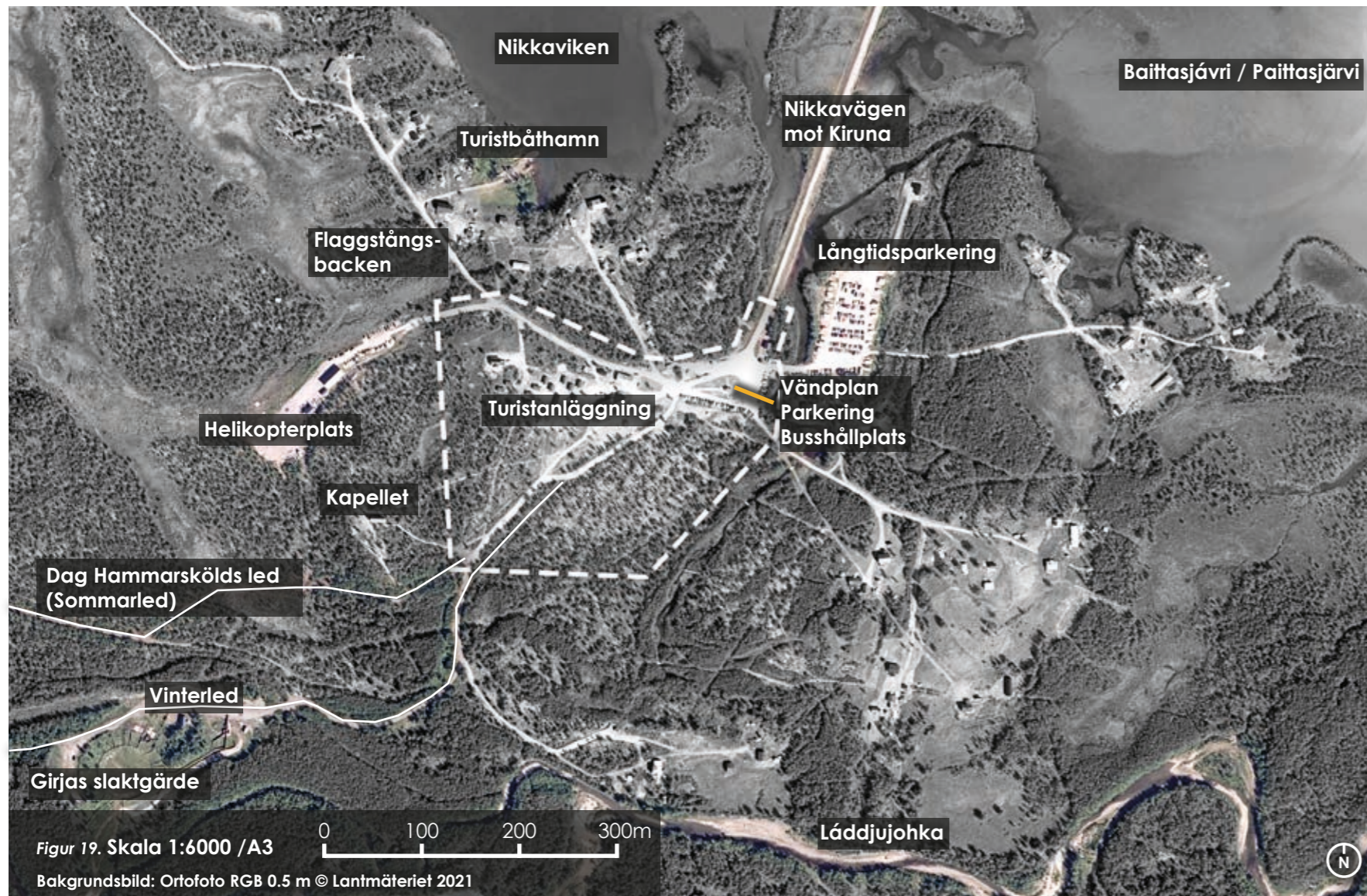
- Nikkavägen, Ritsemvägen & E10
- Järnväg
- Leder
- Girjas & Laevas

Figur 18. Nikkaluoktas situation och övergripande kommunikationer. Den vita streckade linjen visar järnvägen. Nikkavägen, den enda bilvägen som förbinder Nikkaluokta till Kiruna är markerad som den vita linjen, samt dess anslutning till Europaväg 10. De gula linjerna visar vandringsleder i området. Datakälla: Fastighetskartan kommunikation © Lantmäteriet 2021.

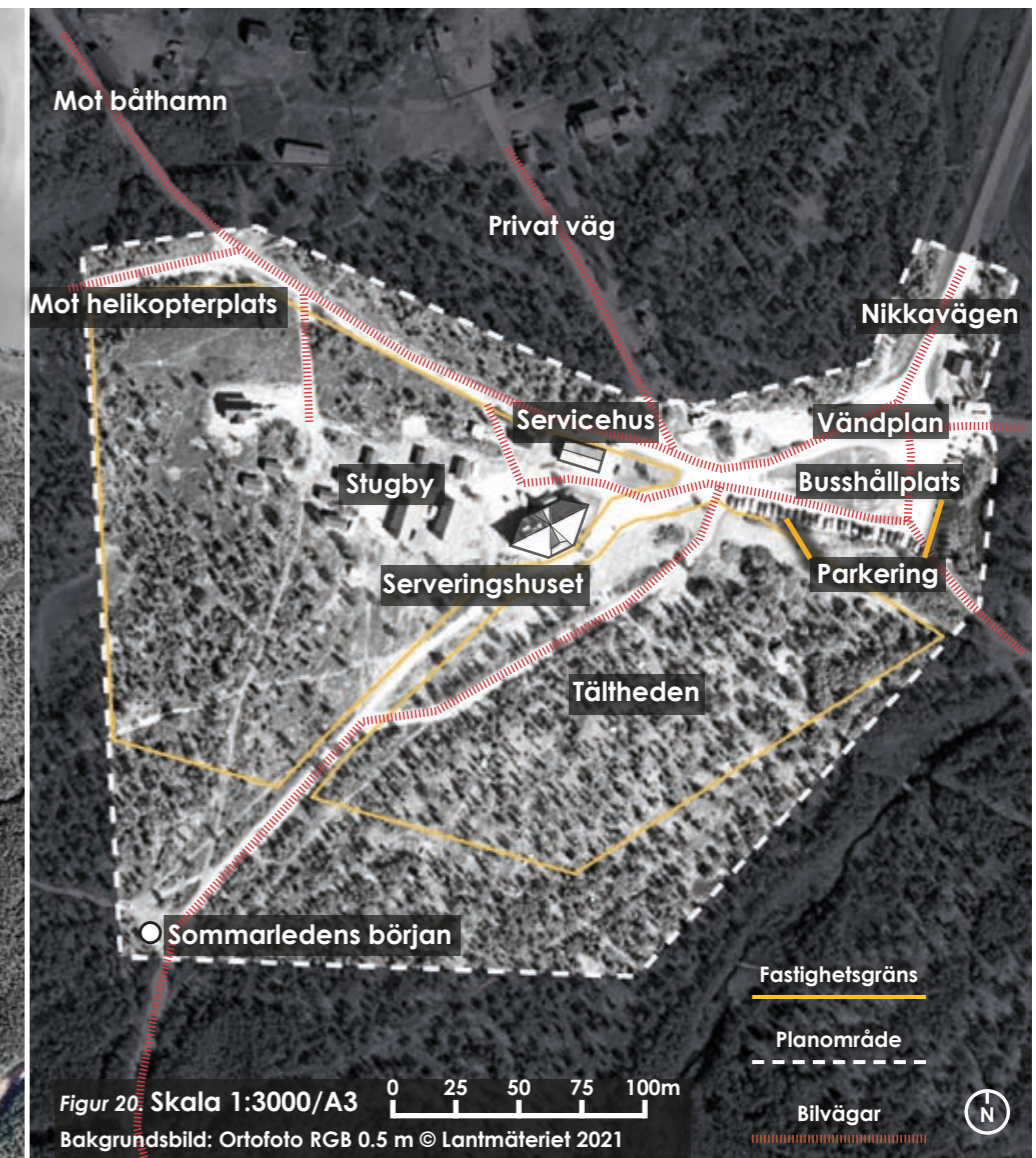
PROJEKTOMRÅDE

Nikkaluokta by

Vägen från Kiruna leder in i Nikkaluokta över ett våtmarksområde. Vid den allmänna vägens ände möter man en vändplan och parkering, där byvägarna grenar ut sig (se figur 19). I nära anslutning finner man turistanläggningen och en långtidsparkering. De flesta gårdarna är belägna avses från turistverksamheten intill sjön Baittasjärvi (Paittasjärvi), Nikkaviken och vattendraget Láddjuohka. Här bor 14 familjer året runt, men på somrarna ökar antalet nästan till det dubbla (Nikkaluokta Sarri AB 2022).

Turistanläggningens serveringshus och Kapellet är de två mest signifikanta landmärkena i landskapet. Viktiga målpunkter i omgivningen utgörs av turistbåthamnen - för båttrafik in i Vistasväggi (Vistasdalen) - helikopterplatsen - där Kallax flyg har sin verksamhet med turisttransport - och sommarledens början. För den lokala renskötseln är Girjas slaktgärde signifikant, samt den gamla flaggstångsbacken och gårdarna vid Nikkaviken där renar hålls om vintern.

Planområdet

Nikkaluokta Sarri AB:s fastighet är ca 4 hektar stort (figur 20). Då flera platser som är signifikanta för gestaltningen är belägna utanför fastigheten har dock planområdet utökats. Busshållplatsen, med vändplan och parkeringsplatser, hör till dessa då platsen är de flesta besökarens första intryck av anläggningen. Sommarledens början har även inkommerats, samt en större del av tältheden där anläggningens tältplatser är situerade. Slutligen tas byvägen mot båthamnen och helikopterplatsen med.

DEL 2

LANDSKAPSNARRATIV

Figur 21. De streckade linjerna markerar resterna av en förfallen torvkäta.

INTRODUKTION

Narrativets utformning

Narrativet börjar med en övergripande landskapsanalys av **landskapets form**, som innefattar geologi, hydrologi och vegetation. Därefter följer mer fördjupade studier av **kulturlandskapet**. Först behandlas Nikkaluoktas kontext inom renskötelsen, då denna är central för kulturen i området. Sedan ges en skildring av Nikkaluoktas historia och utveckling. Avslutningsvis behandlas den lokala samiska arkitekturen och byggnadsskicket och hur dessa förhåller sig till landskapet.

Samtliga studier utgår från Nikkaluoktas kontext inom samebyarna Laevas och Girjas, med fördjupningar i planområdets mer direkta omgivning. Mer anekdotiska berättelser presenteras i *kursiv*. Där dessa inte direkt ansluter till den övriga texten är de grafisk separerade med linjer likt denna paragraf.

Presentation av kunskapsbärare

Inledningsvis presenteras de kunskapsbärare som i stort och smått bidragit med information till arbete.

Henrik "Heikka" Sarri

Son till Nils Olsson Sarri och Maria Sarri, Nikkaluoktas första bofasta familj. Tidigare båtförare och driftschef på turistanläggningen. Var även aktiv renskötare inom Laevas sameby. Född på 1920-talet. Gick bort 2021. Vila i frid.

Margareta Sarri

Flyttade till Nikkaluokta på 1960-talet från Östergötland. Tidigare driftschef på anläggningen och ekonomiansvarig. Född på 1930-talet.

Anna Sarri

Uppväxt i Nikkaluokta, dotter till Henrik och Margareta Sarri. Delägare och driftschef på Nikkaluokta Sarri AB:s turistanläggning. Född på 1960-talet.

Erik "Ecco" Sarri

Uppväxt i Nikkaluokta, son till Henrik och Margareta Sarri. Driver Nikkaluokta Alltransport, som idag sköter båtfärder i Vistasdalen och skotertransporter. Delägare i Nikkaluokta Sarri AB. Aktiv renskötare i Girjas sameby. Född på 1960-talet.

Carina Sarri

Uppväxt i Nikkaluokta, kusin till Anna och Erik Sarri. Var med och startade en samisk förskola i Kiruna. Född på 1950-talet.

Nora Olsson

Uppväxt i Nikkaluokta, kusin till Anna, Erik och Carina Sarri. Tidigare aktiv i turistverksamheten. Född på 1940-talet.

Christer Olsson

Aktiv som fiskare och båtförare i Nikkaluokta. Inflyttad från Värmland och gift med Nora Olsson. Född på 1940-talet.

Roger Haugli

Uppväxt i Nikkaluokta, driver bland annat turistboende i byn. Född på 1950-talet. Hans farfar, Petter Haugli, bosatte sig i Nikkaluokta 1916 och skötte transporter av turister, samt bidrog till många byggen i byn och runt om i fjällen.

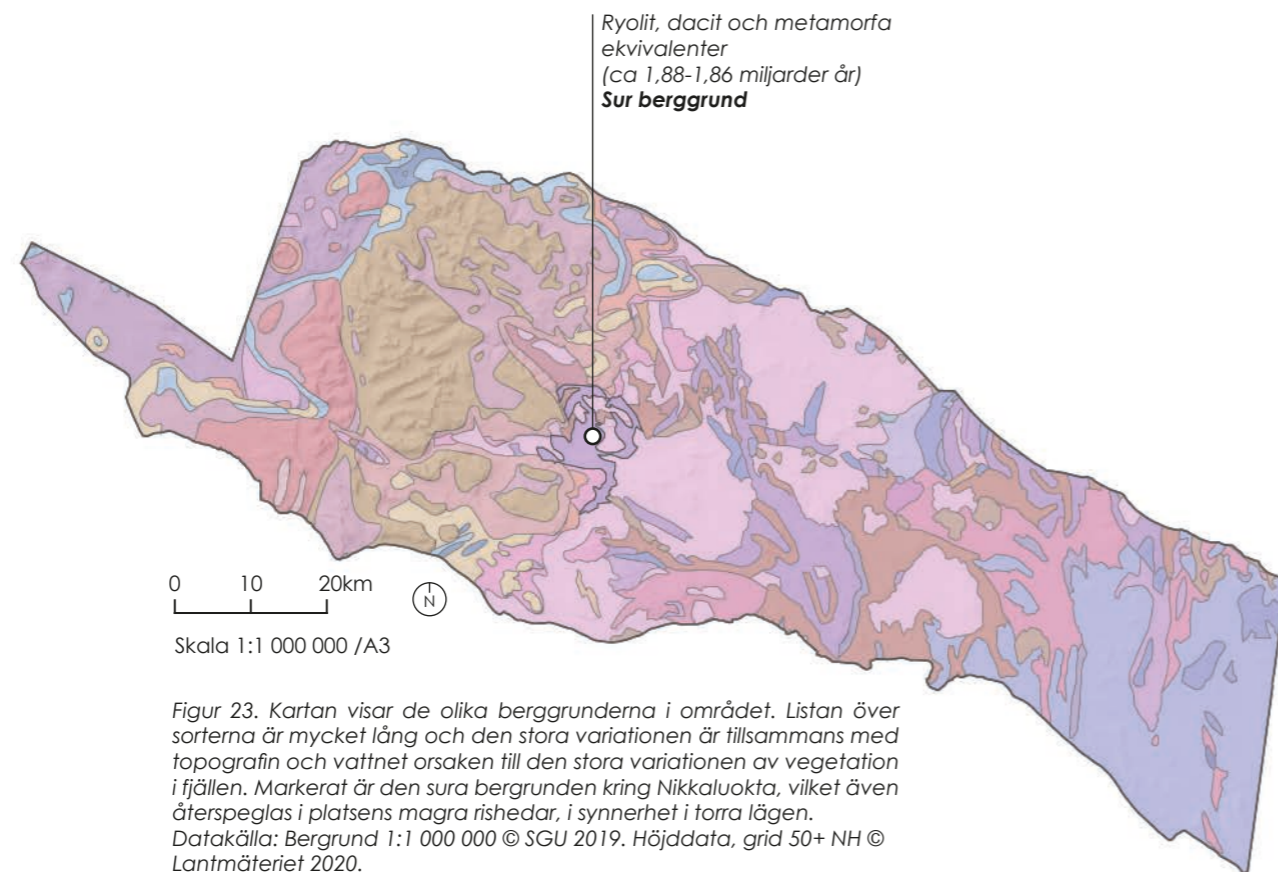
Ella-Karin Blind

Uppväxt i Nikkaluokta, arbetar på turistanläggningen. Född på 1990-talet.

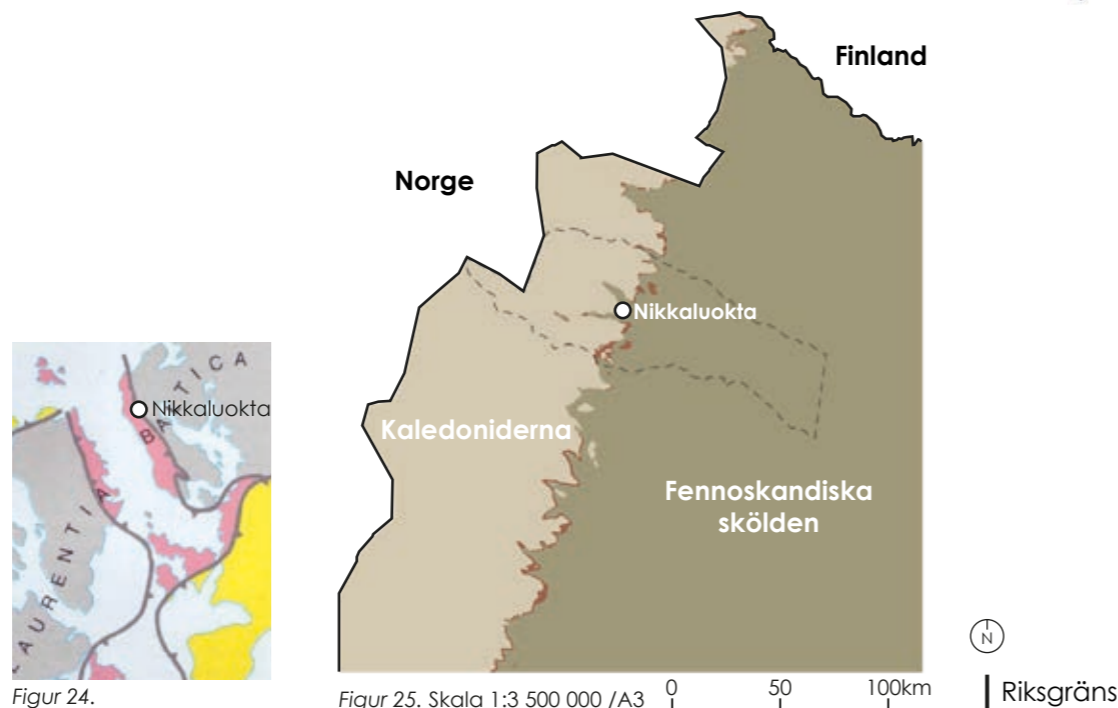

Figur 22. Ovan Carina Sarri som visar mig ett karaktäristiskt stenblock som hon brukade leka vid som barn. Nedan, Erik Sarri, som blickar ut över Vistasjohka (Vistasälven). Kanske bedömer han det ständigt fluktuerande djupet?

Figur 23. Kartan visar de olika berggrunderna i området. Listan över sorterna är mycket lång och den stora variationen är tillsammans med topografin och vattnet orsaken till den stora variationen av vegetation i fjällen. Markerat är den sura berggrunden kring Nikkaluokta, vilket även återspeglas i platsens magra rishedar, i synnerhet i torra lägen.
Datakälla: Berggrund 1:1 000 000 © SGU 2019. Höjddata, grid 50+ NH © Lantmäteriet 2020.

Figur 24. Kaledoniskabergskedjan
Bildkälla: Sveriges nationalatlas 1994

Figur 25. Skala 1:3 500 000 /A3
Datakälla: Berggrund 1:1 000 000 © SGU 2019.

Nikkaluokta ligger vid ett anmärkningsvärt geologiskt gränsländ. Här möter den svenska urberggrunden (Fennoskandiska skölden) skollorna av den Kaledoniska bergskedjan, Kaledoniderna, som sträcker sig över till Grönland, de Brittiska öarna och Appalacherna i Nordamerika.

LANDSKAPETS FORM

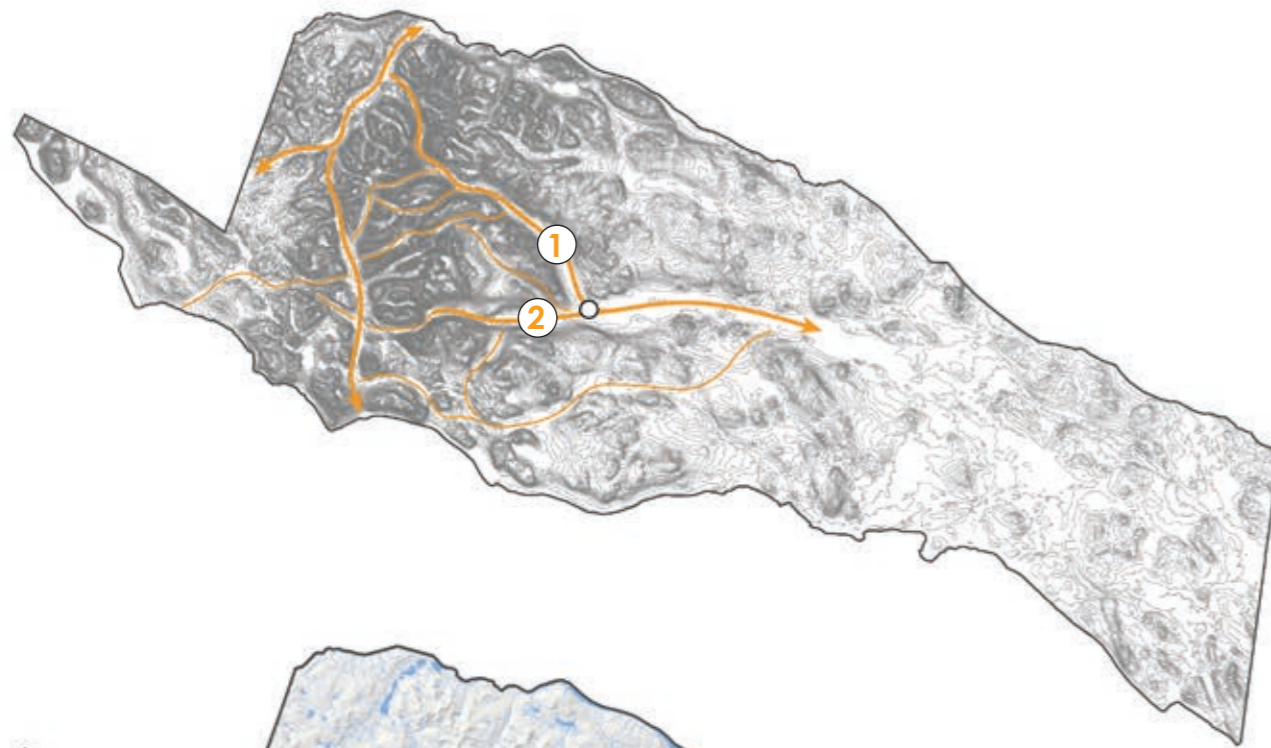
Bergens språk

Nikkaluokta är beläget precis vid fjällranden. Här går möteslinjen för den kaledoniska bergskedjan - det vi i Norden kallar för fjällen - och den fennoskandiska skölden (se figur 24-25). För 400 miljoner år sedan bildades fjällen genom att havsbotten veckades upp över bergsskölden (Utsi 2007). Genom miljontals år av erosion kvarstår det lager av kaledoniderna som vi känner till idag. Särskilt istidens glaciärer har påverkat landskapets utformning. Dalarna Laddju och Vistas sträcker sig inåt bergen och länkar samman fjällen till Gáláseatnu (Kalixälven) och vidare ut till skogsmarkerna i öst (se figur 26, s. 20 & figur 29 s. 21).

För att använda Spirns (1998) begrepp kan berggrunden ses som landskapets djupaste kontext, både bildligt och bokstavligt. Landskapets form med dess dalgångar och fjälltoppar skapar en bred variation av lokalklimat, med olika nederbörd, ljusförutsättningar och snötäckning. Det oftast tunna jordlagret utgörs även främst av vittringsjord från den underliggande bergarten (Utsi 2007). Flera av bergarterna vittrar långsamt och den stora nederbörden gör att näringen lakas ur. Detta gör att markskiktet ofta är näringsfattigt och surt (vilket är fallet i Nikkaluokta, se figur 23). Undantaget är där mer lättvittrade bergarter förekommer, med högre kalkinnehåll. Bergen dikterar på så vis flera viktiga förutsättningar till växtligheten och denna följer i form, artkomposition och mönster. Där lokalklimatet är varmare och berggrunden kalkrik, blir även vegetationen frodigare. Den stora variationen i terrängen, samt bergarterna och deras läge medför därför ett mosaikartat uttryck för växtligheten.

Då bergen påverkar vegetationen, har de även ett stort inflytande på kulturella aspekter av landskapet, utöver formens direkta effekt på tillgängligheten. Där marken är kalkrik och frodig, bildas även ofta de bästa renbetesmarkerna (Túnon & Sjaggo 2012).

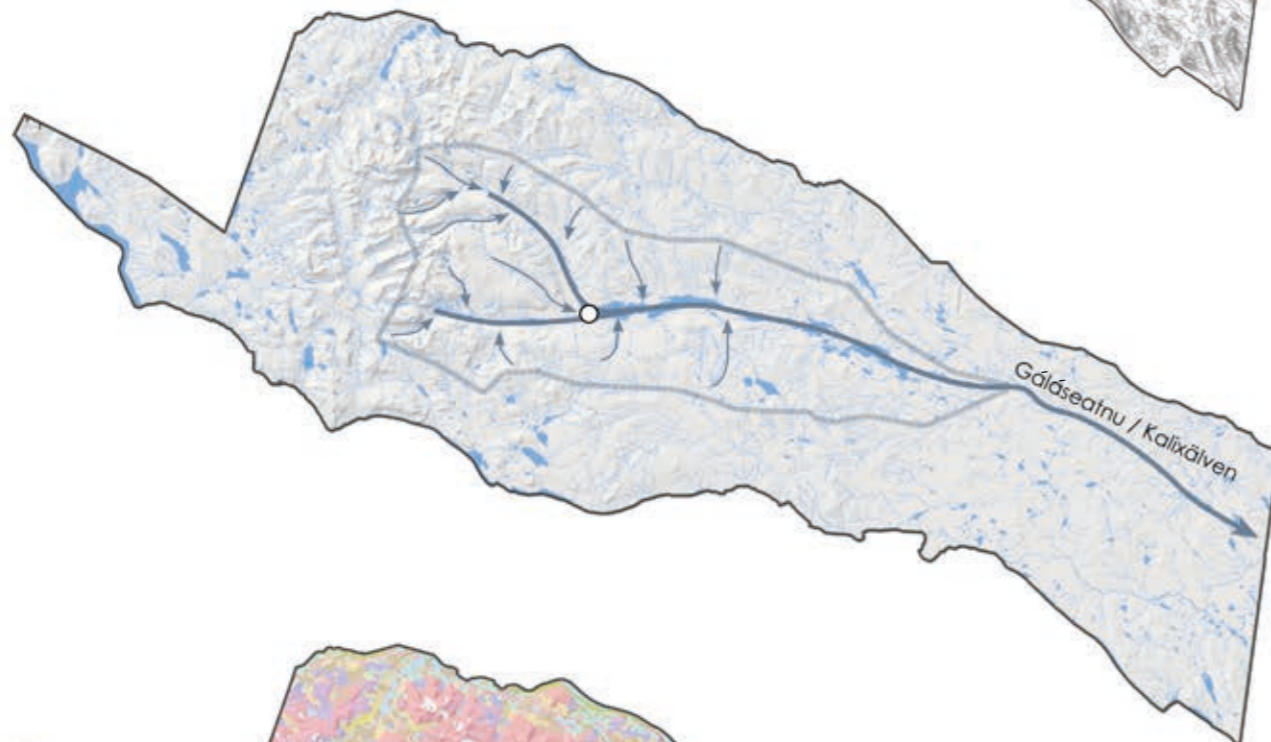

Figur 26.
Topografi

- Större riktningar/dalgångar
- Mindre riktningar/dalgångar
- 1** Vistasvággi
- 2** Láddjuvággi

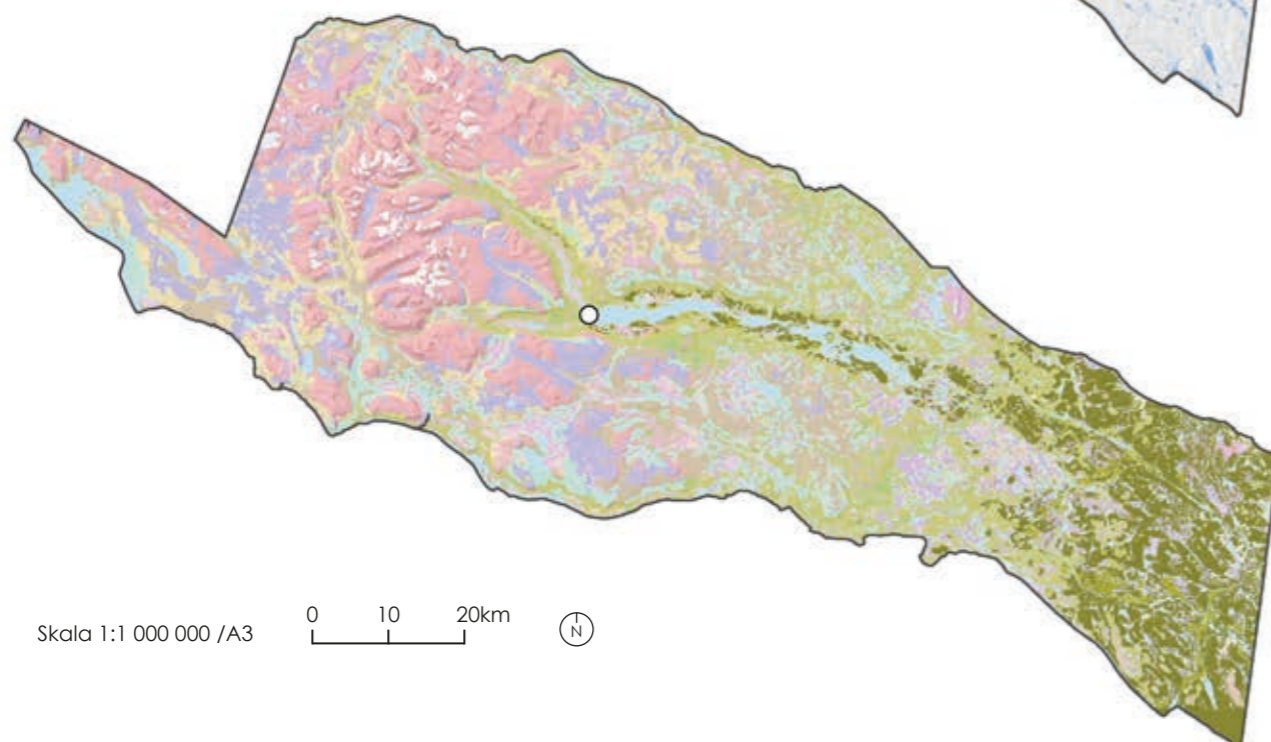
Kartan visar de dominerande riktningarna i landskapet. Dalarna Vistas och Láddju möts i Nikkaluokta och kopplar området till fjällens övriga dalgångar.
Datakälla: Höjddata, grid 50+ NH © Lantmäteriet 2020.

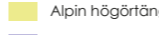
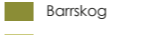
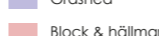
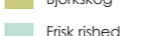

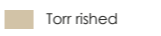

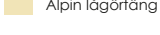
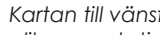

Figur 27.
Hydrologi

- Uppskattat avrinningsområde
- Ytvattnets flödesriktning

På denna hydrologiska översikt visas en grov uppskattning av sjösystemets avrinningsområde. Här samlas vattnet från de intilliggande fjällen.
Datakälla: Höjddata, grid 50+ NH © Lantmäteriet 2020. Fastighetskartan Hydrografi © Lantmäteriet 2021.

Figur 28.
Vegetation

Alpin högrörtäng	Barrskog
Gräshed	Björkskog
Block & hållmark	Frisk rished
Glaciär	Torr rished
Öppet vatten	Alpin lågrörtäng

Kartan till vänster visar de olika vegetationstyperna något förenklat, inom Girjas och Laevas samebyar. Notera hur barrskogen gradvis ger vika för fjällbjörkskogarna upp för sjösystemet.
Datakälla: Höjddata, grid 50+ NH © Lantmäteriet 2020. Vegetation Fjällen © Lantmäteriet 2012.

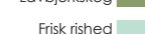
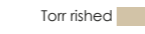
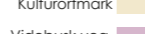
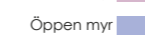
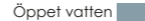

Erik "Ecco" Sarri berättar på en båttur i Vistas hur fiskar navigerar i vattnet. I princip all sik söker sig upp för Láddjujohka och glaciärsjön Láddjujaure, där de har sina lekvatten. Eftersom Erik driver transportföretag i Giebmegáisifjällen träffar han då och då forskare vid Tarfalas forskningsstation. Vid ett tillfälle frågade han hur det kommer sig att fiskarna kan finna sin väg, hur vet de att de svänger in i Láddju och inte Vistas? Enligt forskningen kan fiskar känna av subtila variationer av mineraler i vatten. Även om båda jokkarna för med sig sediment från samma fjällmassiv, blir skillnaden i mineraluppsättning tillräckligt markant för att siken ska kunna göra sitt vägval.

Vattnets väg

Nikkaluokta är på många vis ett gränsland, ett möte. Baittasjävri (Paittasjärvi) en av källorna till Gáláseatnu (Kalixälven). Här och i det resterande sjösystemet samlas vattnet från de omkringliggande fjällen i avrinningsområdet. Hundratals jokkar, små bäckar och fåror ansluter sig till Láddju- och Vistasjohka som sedan för vattnet vidare mot Baittasjävri i dess långa färd ner mot havet, se figur 27.

Vegetation

Skogsområdet öster om fjällen utgörs av den nordboreala zonen (Warenberg et al. 1997). Denna domineras av gran där fukten räcker till, medan tallen tar över i torrare platser. Barrskogen övergår till fjällbjörkskog som växer i fjällets mer låglänta dalgångar. Högre upp ovan trädgränsen tar fjällvegetation vid, med gräs- ris- och videmarkar. Inom den samiska kulturen är växtlighetens naturliga utbredning av stor vikt (Túnon & Sjaggo 2012). Genom kännedom av nyttoväxter och goda betesmarker har samerna kunnat leva av naturen utan att i någon betydande grad påverka den genom exempelvis odling (Utsi 2007).

- Mossbjörkskog
- Lavbjörkskog
- Frisk rished
- Torr rished
- Kulturörtmark
- Videbusk veg.
- Öppen myr
- Öppet vatten

Figur 29. Här synns vegetationen i Nikkaluokta, den streckade linjen visar planområdet. Datakälla: Vegetation Fjällen © Lantmäteriet 2012. Bakgrundsbild: Ortofoto RGB 0.5 m © Lantmäteriet 2021.

Skala 1:1 000 000 /A3
0 10 20km
N

KULTURLANDSKAPET

Renen

I samtalen med Margareta Sarri⁵ framkommer rennäringens betydelse i Nikkaluokta. Även om turismen är den huvudsakliga näringsgrenen för flera bybor i Nikkaluokta, kretsar kulturen och mentaliteten ständigt runt renarna. Alla har någon i familjen som på något vis arbetar i renskogen, om de inte gör det själva till och från. I juni och juli månad far många släkter ut till samebyarnas olika sommarvisten. Laevas vid Alisjávri, Girjas vid Lihti (se figur 31, s. 23). Det är för kalvmärkningen. Journalisterna Reichwald och Svedlund (1977) beskriver hur barnen samlas i "skolkåtan" och lär sig om olika nyttoväxter. Vid gårderna hjälps alla åt. Det är svårt att skilja ut de olika renmärkena med hjorden i rörelse och att fånga in renen med lasso. Därför får man börja lära sig tidigt.

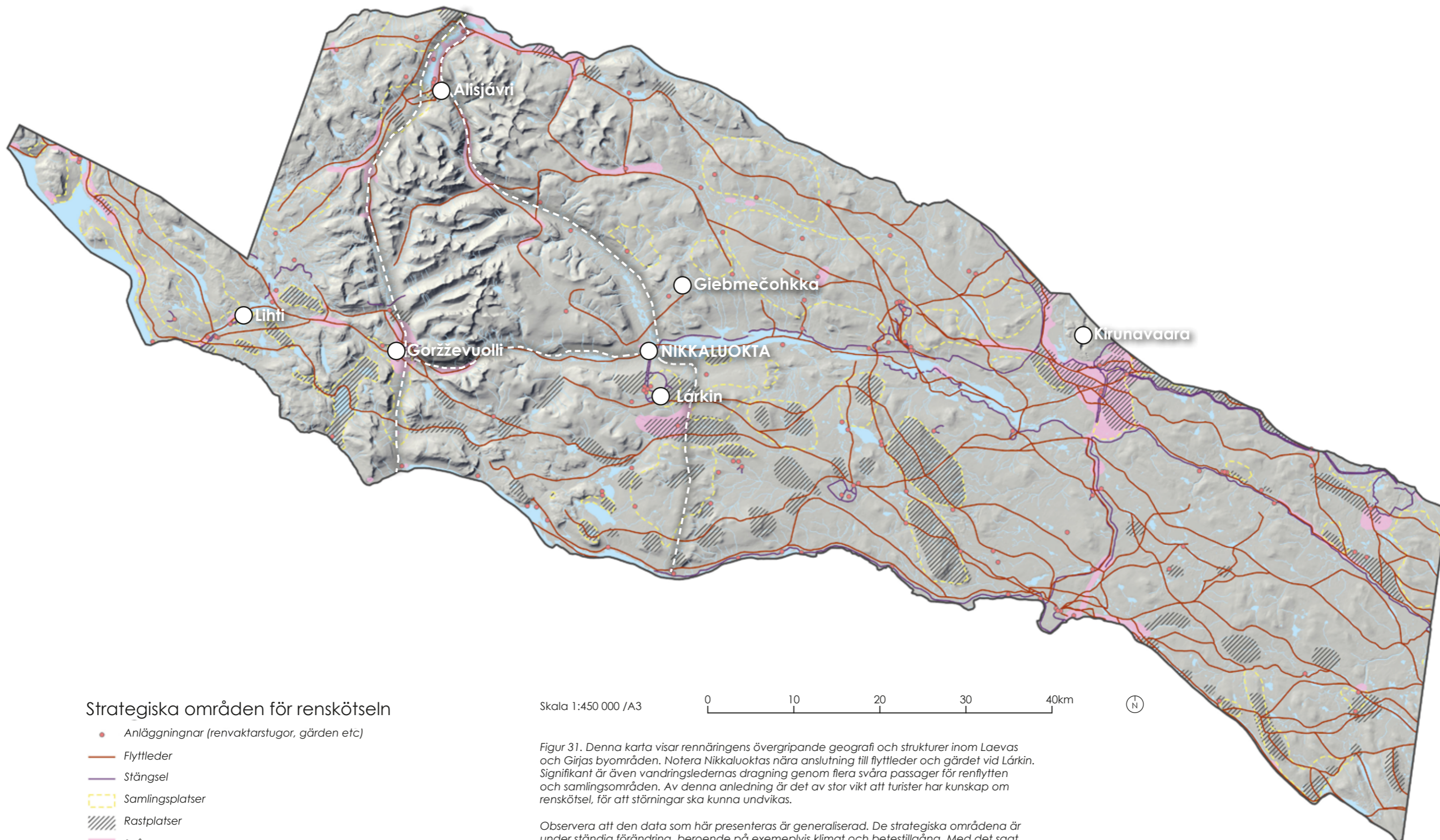
Den nordsamiska rennäringens storskaliga natur gör att betesmarkerna är utspridda över stora områden (Túnon & Sjaggo 2012). Dessa olika marker är årstidsbetingade (figur 32 s. 24 visar en ungefärlig uppskattning av årstidsmarkerna). På vintern håller Laevas och Girjas till nere i skogarna till öst, nära Svappavaara, medan man rör sig uppåt i fjällen på somrarna och hösten. Så har det i alla fall varit vanligtvis. Klimatförändringen har sedan många år tillbaka börjat påverka rennäringen (Pape & Löffler 2012). Höjningar i temperatur är främst märkbara på vintern (ibid.). Detta medför att snön smälter oftare, för att sedan frysa och bilda en hård iskorpa som låser undan markbetet från renarna (Swedish Portal for Climate Change Adapatation 2021). Vårvintern 2021 var betet för dåligt i Laevas skogar⁶. Man körde upp renarna till Nikkaluokta och fjällen, där man sett att snön var bättre, berättade Sarri⁶ för mig. Anpassningar som dessa är påfrestande och riskfyllda (ibid.).

Figur 30. Anna Sarri ger en sista lavuffodring innan de här övervintrade renarna leds upp mot vårvinterns barmarker. I hagen på flaggstångsbacken brukar familjen Sarri samla in de renar som inte klarar sig i skogen. 2021 var en tuff vinter.

⁵Margareta Sarri, samtal 23 september 2021

⁶Anna Sarri, samtal 25 mars 2021

Strategiska områden för renskötseln

- Anläggningar (renvaktarstugor, gården etc)
- Flyttleder
- Stängsel
- Samlingsplatser
- Rastplatser
- Svåra passager
- Vandningsleder

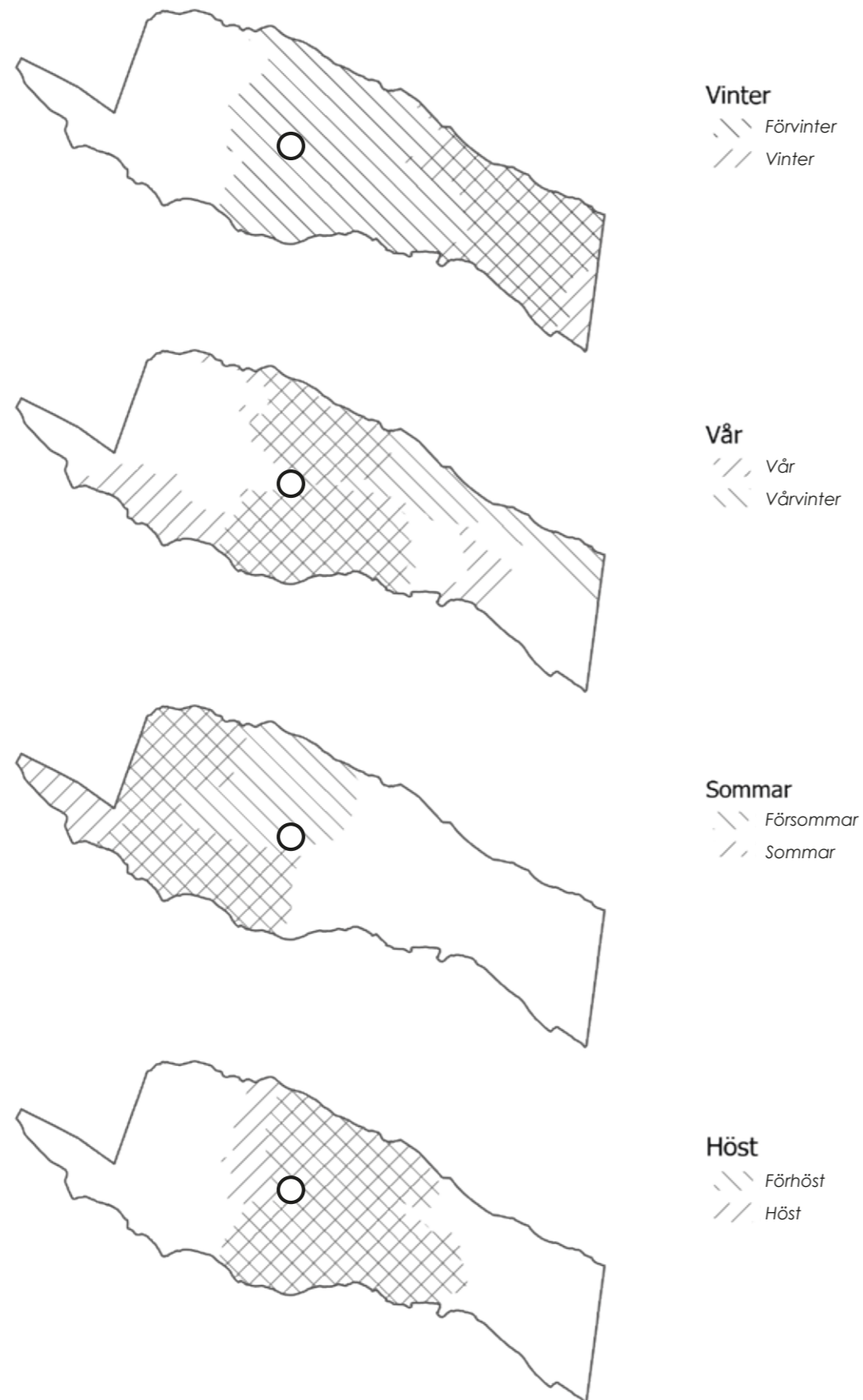
Skala 1:450 000 /A3

Figur 31. Denna karta visar rennäringens övergripande geografi och strukturer inom Laevas och Girjas byområden. Notera Nikkaluoktas nära anslutning till flyttleder och gärdet vid Lárkin. Signifikant är även vandningsledernas dragning genom flera svåra passager för renflytten och samlingsområden. Av denna anledning är det av stor vikt att turister har kunskap om renskötsel, för att störningar ska kunna undvikas.

Observera att den data som här presenteras är generaliserad. De strategiska områdena är under ständig förändring, beroende på exempelvis klimat och betestillgång. Med det sagt kan datan ändå ge en första inblick i rennäringens geografi, som en sammanställning av de senaste årens aktivitet (Sametinget 2022). Datakälla: Samebyarnas markanvändningsområden © Sametinget 2021. Höjddata, grid 50+ NH © Lantmäteriet 2020.

Skala 1:1 750 000 /A3

Utöver det förändrande klimatet finns det många påfrestningar för rennäringen i området. Konflikter om markanvändning mellan sameer och majoritetsbefolkningen går långt tillbaka. Sedan 1600-talet, då den svenska staten fått upp ögonen för naturrikedomarna inom Sápmi och Norrland har markerna inskränkts mer och mer (Utsi 2007). Idag är två av de största störningarna för rennäringen trakthyggesbruket och gruvedriften (Sametinget 2020). LKABs gruva i Kiruna är ett av de tydligaste exemplen, som med dess växande infrastruktur med åren blivit ett allt större hinder för bland annat Laevas och Girjas samebyar.

Konflikterna i Sápmi har uppmärksammats under den pågående debatten om den svenska skogsindustrin (DN 2021; Aftonbladet 2020). När de gamla skogarna huggs ner försvinner kritiska vinterbetesmarker (Kivinen et al. 2010). I synnerhet de med hänglavar blir essentiella, särskilt när markbetet blir låst under is (Túnon & Sjaggo 2012). Det är inte bara träden som försvinner. De stora maskinerna röjer även upp marken och riskerar att förstöra betesmarker för en oöverskådlig framtid (ibid.)

Rensköterna från Laevas som Reichwald och Svedlund intervjuar på 1970-talet tar alla upp gruvan som ett stort hot, men det man då uttryckte störst rädsla för var vattenkraften (Reichwald & Svedlund 1977). Då var ett förslag aktuellt om en damm vid Kalixälven, en av de fyra så kallade nationalälvarna som inte reglerats. Uppdämningen skulle innebära att flera kritiska - och redan trånga - passager längs flyttlederna skulle hamna under vatten. Minnet av Stora Sjöfallet och andra älvars reglering satt fastetsade. En damm skulle innebära nådastöten för en redan kraftigt påfrestad näring, konstaterade de (Reichwald & Svedlund 1977).

Sommaren 2021 stod jag och de andra Säsongsarbetarna i Nikkaluokta på en backe ovanför Visttasjokka. Vi var på utflykt med sommar-teamet. Ecco, som är renskötare och driver turisttransportföretag, blickar ut över vattnet och talar om de kommande förändringarna i Sveriges energilandskap. Gruvan ska elektrifieras, likväl alla våra industrier och allt fler ska köra elbil. Snart talar de nog om en damm igen, säger han.

Figur 32. Kartorna visar de olika årstidsmarkerna inom Laevas och Girjas byområde. Nikkaluokta är beläget precis i gränslandet mellan årstiderna. Här betar renen året runt, i varierande intensitet. Kartorna ger en generaliserad bild av de senaste årens renskötsel. Likt de strategiska områdena fluktuerar årstidsmarkerna beroende på förutsättningarna för rennäringen i landskapet. Datakälla: Samebyarnas markanvändningsområden © Sametinget 2021

Men i Nikkaluokta, där finns det ingen gruva och i nuläget påverkar inte någon damm vattenflödet. Utöver klimatförändringen, vad är hotet mot rennäringen specifikt i dessa marker? Det finns sedan länge en intensiv debatt kring rovdjuren, mellan naturvårdsförespråkare och renskötare (Pape & Löffler 2012). Den mest pressande och relevanta problematiken för detta arbete är dock turismen. Studier visar att renar håller sig flera kilometer från mänsklig aktivitet om möjligt (Túnon & Sjaggo 2012). Det blir därmed av stor vikt att upplysa besökare om att inte aktivt söka efter renarna, samt att under särskilda årstider hålla sig till lederna eller rent av undvika vissa områden i kritiska skeden så som kalvning. På vintern är renen som mest känslig för störning, då betet är högst begränsat (ibid.).

Rennäringens infrastruktur kring Nikkaluokta

Beläget i länken mellan årstidsmarkerna finns det många strukturer kopplade till renskötseln kring Nikkaluokta. Närmast, finns Girjas slaktgärde bara ett par hundra meter från turistanläggningen. Uppe på fjället Lárkin samlas tusentals renar på hösten för sarvslakten (rentjurslakten). Längs en korridor av staket leds de utvalda sarvarna ner till gårdet vid Láddjujohka. Just gårderna runt om i fjällen är några av de tydligaste strukturerna. Intill de mest centrala gårderna, i synnerhet de som är upprättade för sommarens kalvmärkning, hittar man samebyarnas sommarvisten (Huuva 2000). Uppe på höjderna vid Alisjávri, där Laevas har sitt viste, står gårderna av resta stenar i stora cirklar. Stenmuren är låg, renarna skulle enkelt kunna hoppa över dem om de försökte, men ändå stannar de inne, berättar Ella-Karin Blind⁷, dotter till Anna Sarri. Ett liknande gärde finns vid Giebmečohkka, se figur 33. Vidare beskriver hon hur det mellan stugorna och kåtorna vid vistet löper stigar av stenplattor, hämtade från fjällens steniga branter.

För Girjas var länge Goržževuolli platsen för kalvmärkningen, men Ecco⁸ beskriver för mig att med åren har renen rört sig längre västerut. Idag sker märkningen i stället vid Lihti. Det går inte att ge en enskild orsak, säger Ecco, men förmodligen rör det sig om en kombination av det förändrade klimatet och det faktum att turistflödena är stora vid Goržževuolli. Kungsleden löper bara några hundra meter från vistet (se figur 49, s. 35).

Figur 33. Rengärde vid Giebmečohkka från 1959 (Huuva, 2000). Närmast en fångstarm, som underlättar när renarna ska samlas in i gårdet.

⁷Ella-Karin Blind, samtal 16 juni 2021

⁸Erik "Ecco" Sarri, e-postutbyte 24 januari 2022

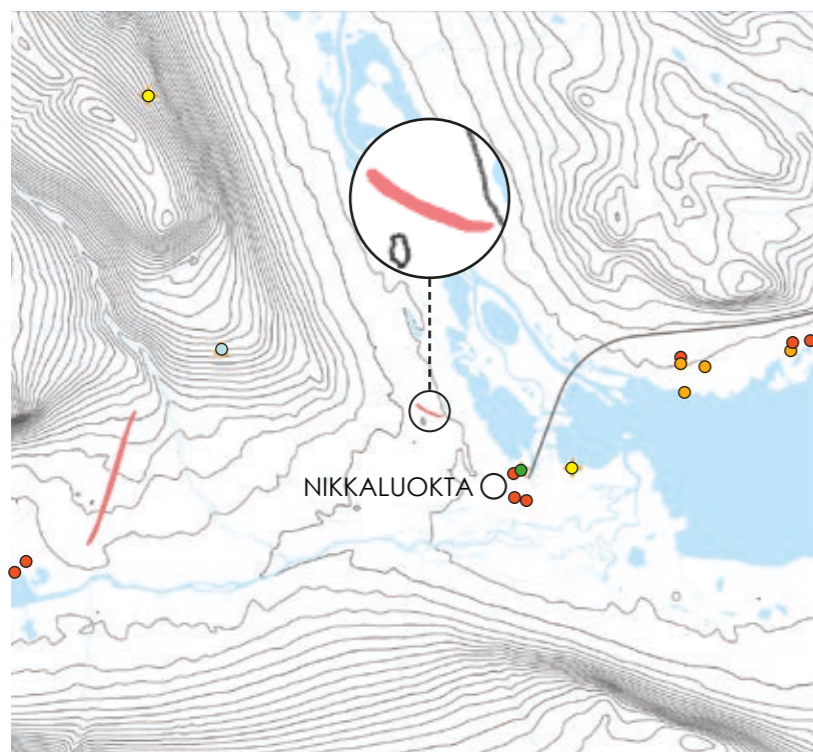
Runt om i fjällen, vid betesmarkerna och längs flyttlederna finns renvaktarstugor (Túnon & Sjaggo 2012). Flera av platserna där stugorna ligger har en lång kontinuitet av bebyggelse och intill dem kan man ofta se en äldre kåta, likt figur 34, i varierande grad av förfall (Aronsson 1995). Ut hit går sällan några turiststigar eller rödade leder, men det finns ändå gott om spår att följa. Ett av de mer diskreta kulturella avtrycken i landskapet är just de från tusentals renars klövar. Deras till landskapet följsamma vandring bildar små stigar där terrängen är som mest framkomlig. Längs sluttningar sprids spåren ut och skapar små veckningar i marken, se figur 35. Dessa återfinns överallt i fjällens dalgångar och naturliga passager, men de blir mest frekventa nära visten, gården och goda betesmarker.

Figur 34. En modern renvaktarstuga i Girjas sameby. Strax nedanför finns en gammal torvkåta, som vittnar om vaktplatsens kontinuitet.

Figur 35. Renstigarna är ibland lätta att missa om man inte är alldeles intill dem. På bilden visar de streckade linjerna vägen. Vid slänter, skapar renhjordarna små karaktäristiska vallar.

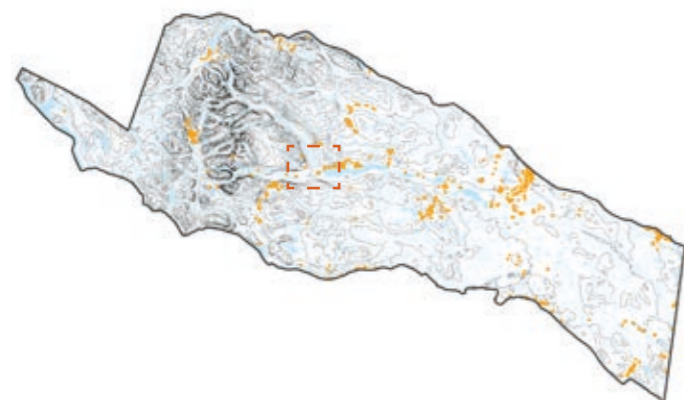
Figur 36. Fornlämningar Skala 1:80 000 0 1 2km

Fångstgropsystem

- Härd
- Kokgrop
- Offerplats
- Naturföremål m. tradition el. namn
- Fyndplats

Kartan visar registrerade fornlämningar i området. Notera i synnerhet fångstgropsystemet norr om Nikkaluokta. Detta visar på en långtgående samisk närvaro.

Datakälla: Fornlämningar © RAÄ 2021. Höjddata, grid 50+ NH © Lantmäteriet 2020. Fastighetskartan Hydrografi © Lantmäteriet 2021.

NIKKALUOKTAS HISTORIA

En samisk boplats växer fram

Vintrarna var hårda till fjälls under 1900-talets första decennium (Barck 1992). 1910 hade den nomadiserande renskötaren Nils Olsson Sarri förlorat hela sin renhjord under loppet av ett par år (Feilitzen, 1948). I samband med detta medförde unionsupplösningen mellan Sverige och Norge (där Sarri växt upp och hade sitt sommarviste vid kusten) att samer som levde sina liv flytandes mellan gränser blev tvingade att välja vilket land man skulle leva i fortsättningsvis⁹ (Labba 2020). Under dessa omständigheter beslutar sig Nils och hans fru Maria Sarri (född Haugli) att tillsammans med familjen Niia slå ner sina bopålar i Nikkaluokta, Nikka-viken⁹. Några år senare ansluter familjen Rikko och till slut 1916 även Haugli. Det är dessa släkter som blev de första bofasta i Nikkaluokta och markerar begynnelsen för byn som vi känner den idag (Feilitzen, 1948).

Fortiden

Platsen var dock väl känd sedan länge. Under den nomadiserande tiden var det ett viktigt uppehållsställe och viste längs flyttningslederna mellan sommar och vinterland. På så vis brukades dessa marker sannolikt av många generationer renskötare genom århundradena. Något som vittnar om detta är de många årran (härd, eldstad med stenring) som dykt upp där turisterna trampat upp marken vid tältheden (Sarri 1990). Men det samiska folkets närvaro går längre tillbaka i tiden. På 80-talet gjordes undersökningar av flera kokgropar och ett fångstgropsystem i närheten av Nikkaluokta, se figur 36. Man kunde konstatera att människor levat här i jägarsamhällen minst 4000 år tillbaka, om inte redan när inlandsisen smälte bort 10 000 år sedan (ibid.). Vid en liten vik där de första stugorna för att husera turister byggdes finns även en forntida offerplats. Platsen var länge känd för sin fiskrikedom. På 1940-talet berättar den då 70-åriga Lars Henriksson Blind, bosatt i den då levande grannbyn Borråsgorsa, för Victor von Feilitzen om en äldre man som brukade fiska där, därav fick viken namnet Äijenkuopa, gubbens grop. Där fanns en fiskegud i form av en sejte (en ofta ovanligt formad sten som ansågs besjälad, ett kultobjekt inom den samiska förkristna religionen). Sejten är sedan länge borttrövad, men minnet av offerplatsen lever kvar och den är idag registrerad i Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering (RAÄ 2022).

⁹Henrik "Heika" Sarri, intervju i sameradien med Nils Hövenmark 1990. Tillgänglig vid Äjtje i Jokkmokk.

Nikkaluokta & Giebmejáisi

Området kring Nikkaluokta var alltså sedan länge en viktig plats inom den samiska kulturen och i synnerhet för de familjer som kom att bosätta sig där permanent. Utöver dess strategiska läge vid Gáláseatnu (kalixälvens) sjösystem, med rika fiskevatten och jaktmarker, låg det även i centrum för den då blygsamma, men med åren kraftigt tilltagande fjällturismen (Barck 1992). Bara några tiotal år tidigare hade Giebmejáisi bekräftats som Sveriges högsta berg och år 1907 stod den första stugan färdig vid vad som är dagens fjällstation (ibid.).

Det är märkligt att något som för den samiska kulturen var helt oväsentligt, att ett fjäll är några meter högre än det andra, skulle utlösa sådana omvälvande krafter i detta område. Det kan ses som ett i Sörlins (1999) mening nationalistiskt perspektiv på fjällvärlden. En utomstående kulturell inskription i landskapet som har ingenting med dess natur att göra utöver ett enda mått. Giebmejáisi var kulturellt signifikant långt innan berget tillskrevs titeln som Sveriges högsta berg, men då var denna betydelse kopplad till den samiska kulturen. För den breda allmänheten är fjällens kulturella innebörd idag främst en del av en nationell identitet (Mels 1999), eller drömmen om äventyr och en natur som ska besestras (Fälton 2020).

Figur 37. Kollage med egen bild och Borg Meschs fotografi av nybyggare vid myrslötter. Här, där starren växer frodigt, kanske man en gång tog hö till skor och kreatur i Nikkaluokta.

Figur 38. Ett tidskollage. När isen smälte flyttade de första människorna till fjällen 10 000 år sedan. Dessa folkgrupper utvecklades till den samiska kulturen. I början av 1900-talet fick Nikkaluokta fast boende, där getter blev en viktig del av självhushållningen och bidrog till ett öppet landskap.

Figur 39. Kartan visar utvecklingen av vägen mellan Kiruna och Nikkaluokta, samt ett exempel på en båtfärd innan vägen anlades. I de två fotografierna till höger syns den första generationen båtförare i Nikkaluokta. Datakälla: Fastighetskartan Hydrografi © Lantmäteriet 2021.

Farlederna & vägens ankomst

När de första samiska familjerna slog sig ner i Nikkaluokta 1911 fanns det ingen ordentlig väg som knöt samman byarna längs Gáláseatnu sjösystem. Den närmsta signifikanta infrastrukturen låg vid Kalixfors, 15 kilometer öster om Kaalasluspa, se figur 39. Här anlades järnvägsstationen 1907.

Innan vägen nådde Nikkaluokta var det en nödvändighet med självhushållning för att få mat och bränsle att räcka till. Marken kring byn öppnades upp vartefter man samlade ved, foder och byggmaterial (se figur 42 och 43, s. 31). Husdjur - främst fjällkor och getter, men även renar - såg till att markerna förblev öppna. I frodiga gräsmarker och på myrar längs Laddjujohka slog man gräset till skohö och vinterfoder (se figur 37, s. 27).

På vintern var det lätt att fara med häst, eller härk (kastredad rentjur) och släde över sjöarna. Nora Olsson¹⁰, som var barn på 50-talet minns hur de for hem till Nikka från nomadskolan i Jukkasjärvi, insvepta i renskinn och sjungandes till psalmer vid juletid.

Sommaren medförde dock större utmaningar. Då var det båt som gällde, något som bitvis var tacksamt på sjöarna, men forsarna mellan dessa utgjorde svåra hinder. Konstnären Ossian Elgström (1922) (som för övrigt är ett exempel på en typisk tidig fjällturist: förmögen och högt utbildad) skildrar sin resa till Nikkaluokta tillsammans med fotografen Borg Mesch på 20-talet (han dramatiserar en del, men själva rutten är trovärdig). Deras båtfärd visas i figur 39. Elgström berättar hur Petter Haugli, en av Nikkaluoktas första invånare, skickligt styrde den lilla motorbåten upp för strömmarna. Holmajärvikoski, forsen mellan Holmajärvi och Kaalasarvi var dock för strid, så de fick lov att gå från Puoltsa till Holmajärvi.

I takt med att turistnäringen växte krävdes en större kapacitet på båttransporten¹¹. Nya båtar införskaffades och dessa var betydligt tyngre med plats för ett tjugotal passagerare. Carina Sarri¹² berättar hur turisterna fick hjälpa till att staka upp för strömmarna, då motorerna inte klarade de svåraste partierna.

1939 sträcker sig vägen från Kiruna till Holmajärvi, vilket gjorde att man slapp de värsta forsarna och kunde införskaffa mycket större båtar. Det var dessa båtar som bland andra Henrik Sarri körde.

När vägen till slut anländer i Nikkaluokta år 1971, sker stora förändringar i bylivet¹³. Billigare bränsle via Kiruna och anslutning till elnätet gjorde att behovet av ved avtog. Man behövde inte heller hålla några boskapsdjur, då man med betydligt mindre möda kunde handla förnödenheter i staden¹⁴. Till följd av detta började fjällbjörken snabbt att återta sina förlorade marker (Barck 1992). Historiska flygfoton från slutet av 1960-talet ger en god indikation av hur öppet landskapet varit tidigare. Ser man på ett ortofoto från idag, är det med få undantag (exempelvis kring turistanläggningen) enbart de individuella gårdarna som ännu är öppna.

¹⁰Christer & Nora Olsson, samtal den 22 september 2021

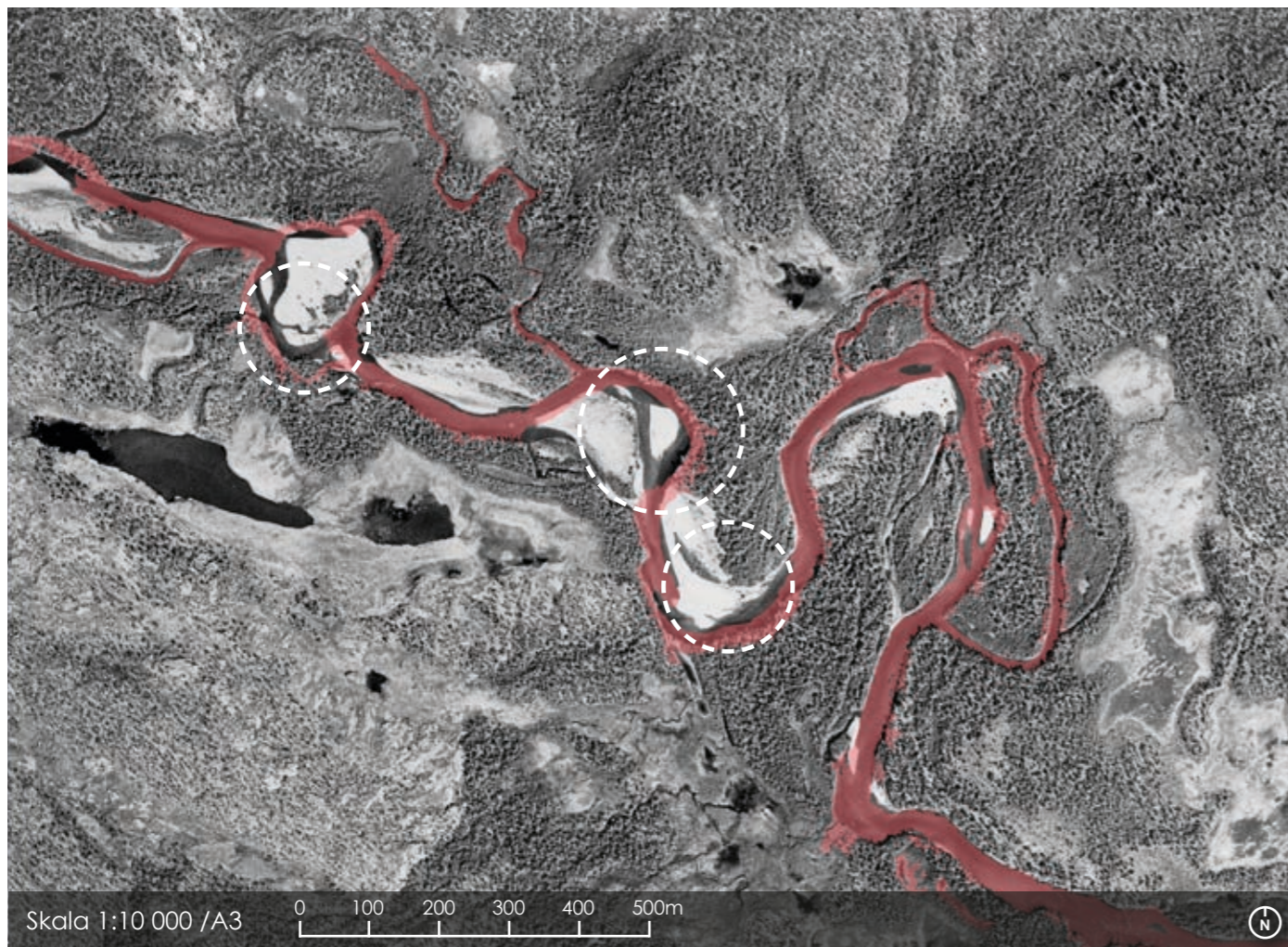
¹¹Henrik "Heika" Sarri, intervju i samredion med Nils Hövenmark 1990. Tillgänglig vid Åjtte i Jokkmokk.

¹²Carina Sarri, samtal den 18 september 2021.

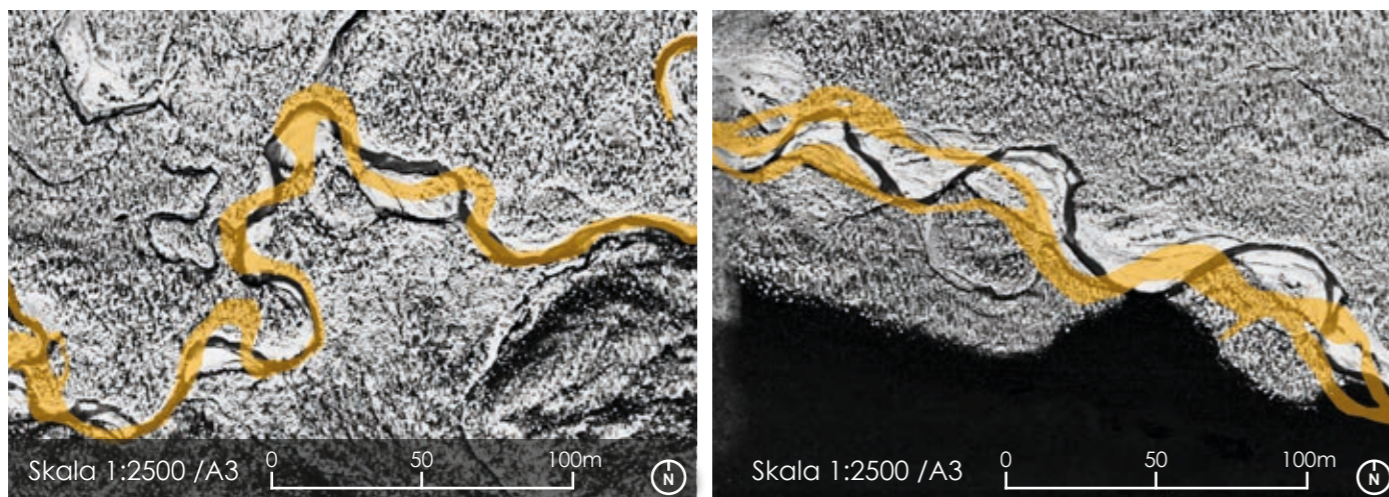
¹³Christer & Nora Olsson, samtal den 22 september 2021

¹⁴Carina Sarri, samtal den 18 september 2021.

Figur 40. Vistasjohka skriver sin egen historia. Jokkens form år 2020 är här överlagrad i rött ovan ortofoto med referensår 1960. Cirkelarna markerar platser med signifikanta förändringar. Genom åren har Henrik Sarri upplevt sådana förändringar och anpassat sina färder därefter.

Figur 41. På dessa två bilder visas motsvarande förändring i Laddjuohkas flöde, med dagens flöde i gult. Datakälla: Fastighetskartan Hydrografi © Lantmäteriet 2021. Bakgrundsbild: Historiska ortofoton © Lantmäteriet 1960

När byvägen drogs mellan gårdarna började även många av de gamla stigarna som syns på de historiska flygbilderna döljas. Turister kunde nu med enkelhet ta sig till Nikkaluokta med buss eller bil¹⁵. Båttrafiken längs de gamla farlederna hade upphört i takt med att vägen byggts ut och när den var färdig blev det ett minne blott. Carina¹⁶ visade mig under en bilfärd den gamla hamnen i Holmajärvi, där några murkna plankor och ett slitet betongfundament vittnar om platsens förflutna. Undantaget för denna avveckling var båttrafiken över Laddjujåure och upp för Vistasjohkka, som trafikeras än idag. Henrik Sarri körde länge båten Kebnekaise i Vistasdeltats meandrande flöde.

Om jokkarna & dagens farleder

Att navigera en flod är att läsa dess språk, skriver Spirn (1998). Vattnet har en kraft att, i människans ögon, långsamt förändra landskapet. Jokkarna är beständiga i deras riktning, neråt, men föränderliga i deras vägval, se figur 40 och 41. Dessa dikteras av berggrunden och jordartens erosionsbenägenhet. Under sin livstid lägger en båtförare varsamt märke till dessa förändringar och anpassar sig. I betydligt kortare tidsram döljer och visar vattenflödets fluktuation stenar, banker och andra hinder för båten längs jokken. Det styr var och när jokken är tillgänglig, vilka vägar man kan ta och de riktmärken man kan navigera utifrån. Den som styr båt i sådana vatten måste kunna läsa landskapet och vattnets temporala aspekt.

Henrik Sarri, den yngsta sonen till Nils Olson Sarri (en av Nikkaluoktas grundare), körde båt i såväl Baittasjåvri som Vistas under större delen av sitt liv¹⁷. När jag frågade Margareta Sarri, fru till Henrik, huruvida han märkt hur jokken förändrats med åren, svarar hon att så naturligtvis är fallet. Vattnet och båten var hans liv. Där jag satt vid deras köksbord kan man se ut över sjön. Margareta berättade hur han än i äldre dagar blickade ut när deras son Erik for upp för jokken med turister. När Erik hälsade på brukade Henrik fråga hur vattenståndet var, vilka riktlinjer som syns och vilken väg han tog.

---

¹⁵Henrik "Heika" Sarri, intervju i sameredion med Nils Hövenmark 1990. Tillgänglig vid Äjtte i Jokkmokk.

¹⁶Carina Sarri, samtal den 18 september 2021.

¹⁷Margareta Sarri, samtal 23 september 2021

Figur 42. Bild: Historiska ortofoton © Lantmäteriet 1960

Figur 43. Familjen Sarri firar midsommar i det öppna landskapet. I bakgrunden syns ved på torkning och en av de gamla hägnaderna. Bildkälla: Familjen Sarri.

Det öppna landskapet

På det historiska flygfotot från 1960-talet (figur 42) syns det öppna landskapet med många stigar kors och tvärs genom byn och mellan gårdarna. Notera att den nordliga fåran av Laddjuohka tycks dominera här. Carina Sarri¹⁸ berättade om hur det var äventyrligt att ta sig över den som barn.

Figur 44. Bild: Ortofoto RGB 0.5 m © Lantmäteriet 2021

Figur 45. Carina visar mig runt hennes barndoms marker. Idag växer björkarna tätt mellan gårdarna i Nikkaluokta.

Nikkaluokta 2021

Det aktuella ortofotot i färg (figur 44) visar ett igenvuxet landskap, med undantag för gårdarna. Södra delen av Laddjuohka är huvudfåra. Vägarna styr i stor utsträckning rörelsen. Turistanläggningen och parkeringen sätter stora spår i landskapet. Idag har många av de fårorna Carina¹⁸ minns från sin barndom torkat ut, då flödet tycks ha rört sig mer mot de södra fårorna (jämför den södra fåran i figur 44 med figur 42, där den knappt syns i skogen).

¹⁸Carina Sarri, samtal den 18 september 2021.

ARKITEKTUR I LANDSKAPET

Samisk arkitektur

Den samiska arkitekturtraditionen är djupt rotad i landskapet och är därmed rikt nyanserad av lokala kontexter (Nango 2009). Dess form och struktur är grundad i funktion och framförallt lokala förutsättningar. Landskapet, med dess form, vegetation, sjöar och vattendrag hör till dessa, men även den platspecifika historien. Indigenuity är ett begrepp myntat av den samiska arkitekten Joar Nango (Zeiger 2021). Det beskriver en slags ad-hoc och "gör det själv"-mentalitet för att lösa specifika problem med de resurser man har till hands. Detta är intimt kopplat till samisk arkitektur, menar Nango. Innan vägar och ökad välfärd var dessa resurser oftast vad som gick att hitta i naturen. Näver, björk, torv, renhorn och fällar, blev grundläggande komponenter i byggnadsskicket. Allt efter som nya material blir tillgängliga är man snabb att anpassa dem till fjällens utmaningar (Ljungdahl 2021). Återanvändning är även en central aspekt (Nango 2021). Beroende på behov kan föremål få nya funktioner eller användas som material till nya byggen och reparationer, se exempelvis figur 46.

Arkitekturen i Nikkaluoktas landskap

Runt om i Girjas och Laevas fjällmarker vid sommarvistena och renvaktarstugorna återfinns traditionella nordsamiska konstruktioner som torvkåtan (Huuva, 2000). Idag byggs och används främst modernare trästugor. Dessa anläggs dock oftast i närhet till de gamla kåtorna, vilket visar på en lång kontinuitet och tidsdjup vid boplatserna (Aronsson 1995). Under en studieresa i september 2021 besökte jag flera av dessa. Nedan följer beskrivningar av mina besök till olika visten och strukturer i Nikkaluoktas landskap.

Borråsgorsa är en gammal boplatz vid Báittasjávris södra sida, ett par kilometer sydöst från Nikkaluokta. Namnet betyder ungefär "de gamlas ravin"¹⁹, vilket vittnar om en lång kontinuitet av mänsklig vistelse vid platsen. Idag bor ingen ärent runt i Borråsgorsa.

Figur 46. Torvkåta vid Siedejavri, Girjas sameby. Här har bitar av gamla båtar, byttor och plankor fått nytt liv som "torvhållare". Fästa med en ståltråd runt kåtan hindrar detta återbrukade material torven från att glida ner, men med åren krävs onekligen ändå lite tillförsel.

¹⁹Carina Sarri, samtal den 18 september 2021.

BORRÁSGORSA
Figur 47.

Överst Förfallen getkåta
Mellan: Frodiga gräsmarker, gynnade av gågna årens hävd
Nederst: Förfallen bod, det grånade träet kontrasterar mot det gyllene höstgräset

Överst: Torkad liten blåkklocka, en av örterna i de gamla ängsmarkerna
Mellan: En ihopsjunken Luovvi bland darrgräsets vippor.
Nederst: En förfallen båtbod vittnar om farledernas minskade betydelse.

Överst: Samtliga lager av kåtan synns här. Träet, nävern och överst torven.
Mellan: Rallarrosen är en av de dominerande kulturväxterna.
Nederst: Resterna av en förvaringsplattform, luovvo.

Under hösten används några av de modernare boningarna som jaktstugor, men här står de gamla kåtorna på ödsliga gårdar och förfaller.

Grånat trä sticker upp bland piprör och rallarros, växter som avslöjar de gågna årens hävd (se figur 47, s. 33). På flera tomter står även skelett av gamla getkåtor kvar. Precis som i Nikkaluokta avslöjar historiska flygfoton från 1960-talet det intensiva betet som bedrevs här. Djuren gick hårt mot björk och vide, landskapet var öppet (Barck 1992). Idag växer gårdarna sakta igen. Några lämnar enbart subtila spår av låga jordvallar från gamla kåtor, undangömda från vandringsleden i den allt tätare fjällbjörkskogen.

Utöver kåtorna finns en del gamla förrådsstrukturer kvar, i synnerhet flera luovvis i olika grad av förfall. En luovvi är i sin enklaste form en trefotad ställning av klykstänger som man kan hänga saker i²⁰. Den kan fungera modulärt, genom att flera luovvis länkas samman med stänger. Läger man sedan en plattform över detta bildas en luovvo. På den kan exempelvis myrhö torkas, eller föremål förvaras och skyddas med renhudar ovanpå.

Nere vid Lámabalsa, vid Báittasjávris (Paittasjärvi) vatten, ligger båtar kvar vid ihopfallna båthus. Hit kom aldrig någon väg, det finns bara stigar och minnet av de gamla farlederna över sjön.

Goržževuolli

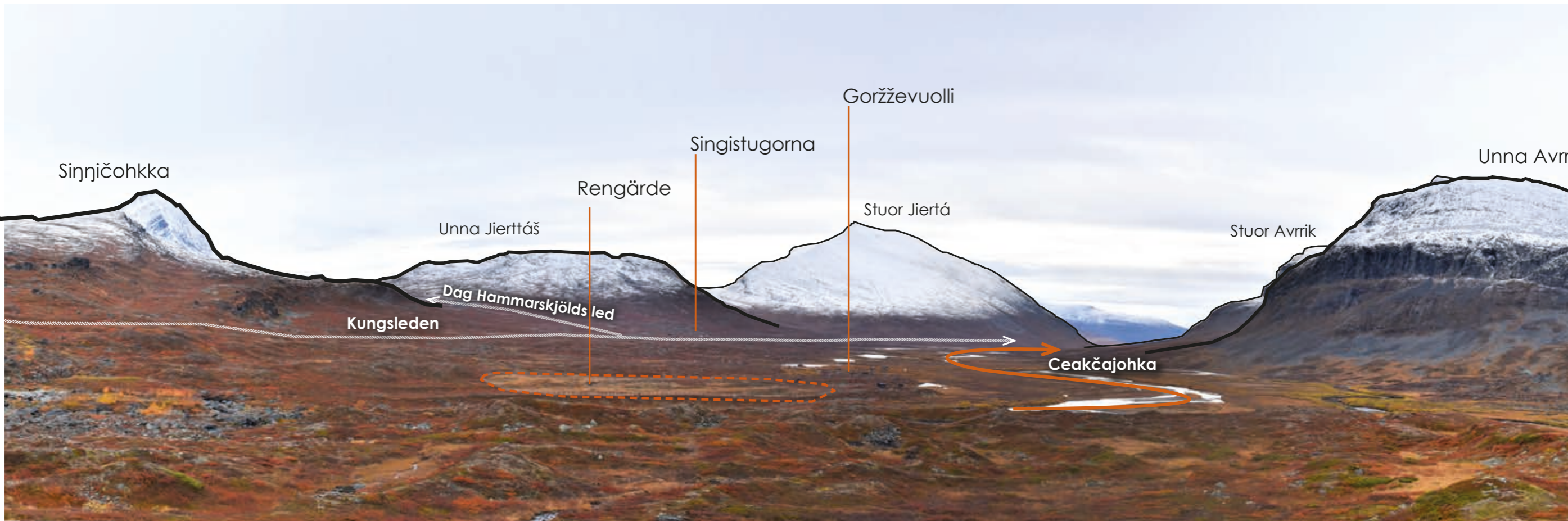
Under mitt besök var höstfärgerna i full prakt. Insprängda fält av gräsmarker lyste i gyllengult bland hav av bronsfärgad dvärgbjörk, vide och en. De kalkgynnade sluttningarna och den fuktiga marken ger goda förutsättningar till bete (Túnon & Sjaggo 2012). På vårvintern är detta viktiga kalvningsmarker och senare är det viktiga sommarbetesmarker²¹. Kungsleden löper alldeles intill Goržževuolli (se figur 49, s. 35). Därmed blir det kritiskt att turister är medvetna om renkalvningstiden, då människor lätt kan skrämja bort vajorna (renko) från sina kalvar (ibid.).

Figur 48. En mindre torvkåta i Goržževuolli, placerad på en liten höjd med torrare jord. Visuellt smälter kåtan samman med sitt omgivande landskap.

²⁰Carina Sarri, samtal den 18 september 2021.

²¹Erik "Ecco" Sarri, e-postutbyte 24 januari 2022.

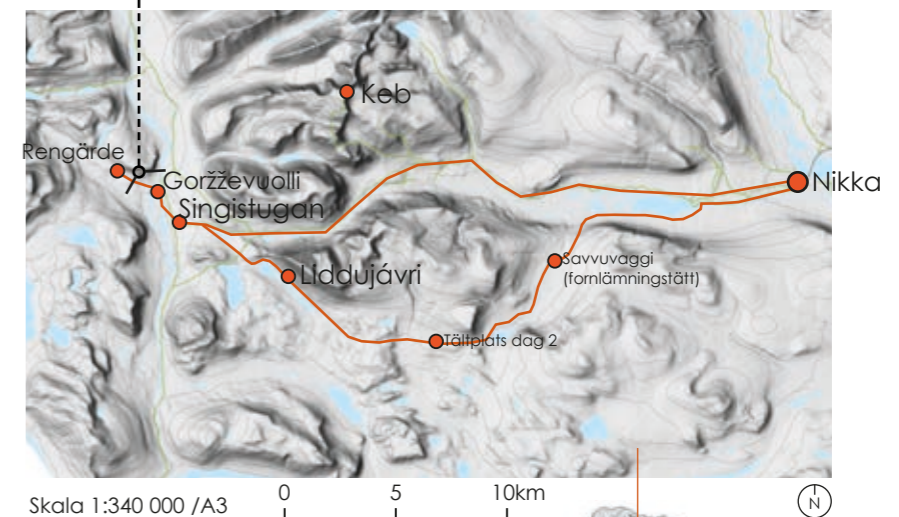

Figur 49. Panoramabild över Goržževuolli och Ceakčavaggi (Ceakča-dalen)
De gyllengula fälten består till stor del av gräsmarker (exempelvis inom rengärdet) vilket gör dessa marker till ett mycket värdefullt sommarbete. Den under sommaren turisttäta Kungsleden löper rakt genom området

Här finns det en lång kontinuitet av boningar. Allt från traditionella nordsamiska bågstångskåtor, till de något senare mångkantiga kåtorna (Ljungdahl 2021) och moderna stugor med solcellspaneler. I de traditionella boningarna dominerar naturliga material (ibid.). De grånade björkstängerna och brädorna, nävern och torven. Hällstenar är placerade runt flera av kåtorna för att hålla torven uppe. Allt tycks fylla en funktion. Rent dekorativa element är sparsamma eller helt obefintliga.

Även om stugorna inte smälter samman med landskapet likt kåtorna, ser man tydligt omgivningens inverkan på strukturerna (se bilderna i figur 51, s. 36 & figur 52 s. 37). Husen är väderbitna, färgen flagnande och träet grånat. Vid dörrtrapporna har karaktärstarka stenar och renhorn samlats.

Uppe på fjällsluttningarna vid gräsmarkerna finns modernare rengärden, med trä- eller stålpålar och stål nät. Marken är örtrik och särskilt frodig vid de små bäckarna som rinner ner i dalgången. Här växer kvannen och fjällängsyran, två av de viktigaste kulturväxterna i den samiska traditionen (Harnesk 2014). Smörblomma, blåklocka och rödblåra sticker fram bland gräsen och i stora sjok vävs enbuskar in i mosaiken.

Figur 50. Rutten för utflykten till Goržževuolli.
Datakälla: Höjddata, grid 50+ NH © Lantmäteriet 2020. Fastighetskartan Hydrografi © Lantmäteriet 2021.

GORŽŽEVUOLLI

Figur 51.

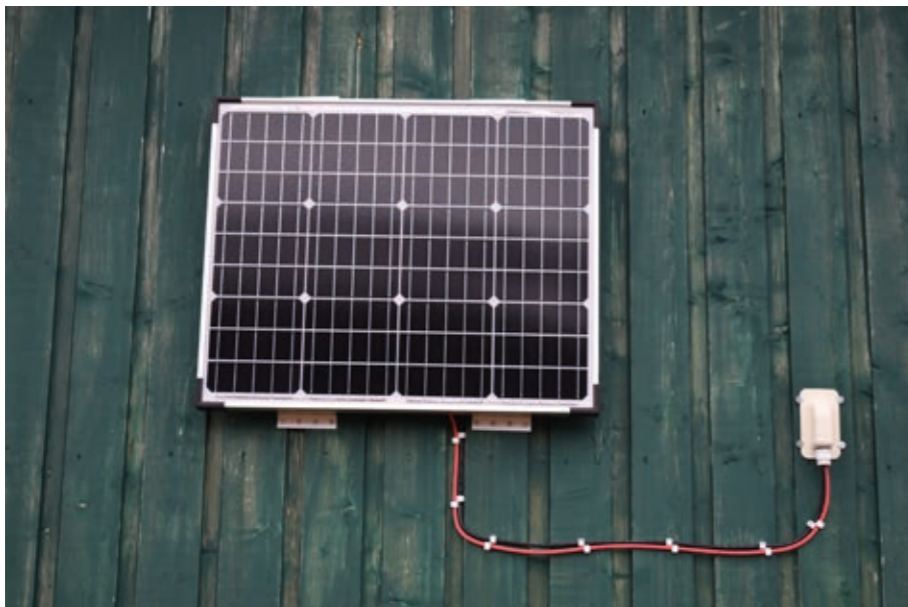
Överst: Ved uppställt för torkning i "koner", är en vanlig syn vid visten.
Mellan: Luovvi.
Nederst: Torvkåta bland videbuskar.

Överst: Det blottade, gråa träet på torvkåtan får en mörk ton vid regn.
Mellan: Förfallen bro över Ceakčajohka
Nederst: Torvkåta

Överst: Torvkåta
Mellan: Ett modernare utedass.
Nederst: Stuga.

GORŽŽEVUOLLI
Figur 52.

Överst: Samtliga träpaneler i Goržževuolli har ett väderbitet utseende.
Mellan: Solcellspanel, ett vanligt modernt inslag vid vistena.
Nederst: Stugfasad. Rött och grönt är de vanligaste färgerna.

Överst: Fönsterdekoration i den samiska flaggans färger.
Mellan: Mönster på dörr.
Nederst: En modernare, oktagonisk kåta

Överst: Flera stugor är omålade. Färgerna av träs åldrande ger en variation i uttryck.
Mellan: Märken från horn eller lek?
Nederst: Träpanel

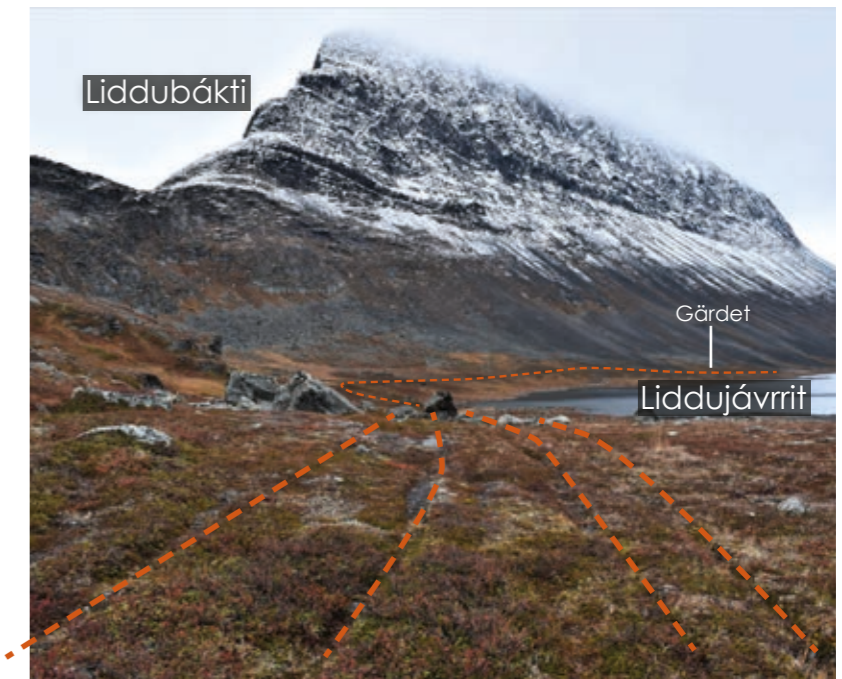

Figur 53. Rengärdet vid Liddujávrit smälter samman med sin omgivning. Gärdet är fornminnesmärkt i en inventering 1994. En fornminnesmärkning innebär att rengärdet antas ha tillkommit före år 1850 (RAÄ, 2021).

Liddujávrit

På vägen tillbaka från Goržževuolli följer jag renspåren mot sjön Liddujávrit. Här finns en trång passage mellan Liddubákti och vattnet. Denna har utnyttjats i hundratals år, vilket ett fornlämningsmärkt stenrengärde vittnar om, se figur 53 och 54. Enligt riksantikvarieämbetet ges ett rengärde fornlämningsstatus ifall det tillkommit innan år 1850 (RAÄ 2021). Gärdet är rest följsamt mot terrängen där gräsmarkerna vid bergets fot möter blockstenterrängen ovanför. Bitvis bildas naturliga barriärer av blocken, men överlag går det att urskilja en tydlig linje av resta stenar.

Rengärdet vid Liddujávrit är byggd enbart med material i dess direkta närhet. I sin enkelhet påvisar den en föreståelse av landskapet, dess terräng och förutsättningar. Genom denna föreståelse har en effektiv och resurssnål konstruktion åstadkommit av ren nödvändighet. Idag har man resurserna att bygga långa korridorer med stål nät och pålar, men när det snabbaste färdmedlet var skidor och den effektivaste materialtransporten en släde, fick man nyttja de resurser som fanns på plats. Uppe på ett stenigt kalfjäll blir det just stenen som är det enda tillgängliga materialet för ändamålet. Detta förhållningssätt är kanske en del av kärnan till samisk byggnadskonst.

Figur 54. Landskapet styr renarnas rörelse och rengärden placeras i enlighet med detta. Här är platsen för ett historiskt rengärde vid Liddujávrit, där renarna fångas in av fjällen och sjön.

Nikkaluoktas byggnadstradition

De första permanenta boningarna i Nikkaluokta var i form av torvkåtor (Feilitzen, 1949), men snart kompletterades dessa med trästugor. Successivt slutade man att bo i kåtorna och flera av dem började förfalla och återvända till jorden, se figur 55.

Då kommunikationerna till Kiruna och resterande Sverige länge var begränsade till omständliga båtfärder, blev självhushållningen även av stor vikt vad gäller det lokala byggnadsskicket. Björken användes till de flesta kåtor, förrådsstrukturer och ladugårdar (Elgström, 1922), men även till staket för att skydda gårdarna och kapellbacken från bete (Feilitzen, 1949).

Idag har vägen gjort konstruktioner mindre beroende av den direkta omgivningen, men i bybornas berättelser träder resursmedvetenheten i nu- och dåtid ändå fram. Roger Haugli är barnbarn till Petter Haugli, en av de första fast bosatta i Nikkaluokta. Under en bilfärd mot Kiruna berättar han hur hans farfar såg till att deras gård på 20-talet försågs med elektricitet utvunnet från ett litet vattenhjul i Laddjujohka²². Strömmen laddade upp två bilbatterier som användes till belysning i bostaden och i ladorna för mjölkningen. Petter byggde även ett litet sågverk med en gammal överbordsmotor. Med hjälp av detta färdigställdes många byggen i byn och runt om i fjällen.

Sågverket och vattenhjulet är idag ett minne blott, men mentaliteten att ta vara på det befintliga består. Christer Olsson²³, som är båtförare och fiskar i byn berättar om när de gamla turistbarackerna skulle rivas på 80-talet. Flera bybor samlade på sig av materialet. Av det byggdes rökkåtor och småstugor.

Nikkaluoktas storskaliga arkitektur

Den samiska byggnadstraditionen innefattar historiskt sett inte mer monumentala och beständiga byggnadsverk (Haugdal 2013). Konstruktioner var ofta flyttbara, likt klykstångskåtan, Lávun. Generellt är det en tradition som lämnar få och svårtydda spår (Israelsson 2015). I modern tid har det uppkommit ett behov av mer beständiga och storskaliga byggnader inom den samiska kontexten. Detta medför en slags konflikt mellan de nya byggnaderna och ursprunget till deras formspråk (Haugdal 2013).

Figur 55. Carina Sarri visar resterna av en torvkåta som stod på familjens tomt. Det enda som finns kvar är en liten jordvall. När hon var barn stod den ännu och hon minns hur de brukade leka där inne.

²²Roger Haugli, samtal den 28 september 2021.

²³Christer & Nora Olsson, samtal den 22 september 2021

I Nikkaluokta var kapellet och turistanläggningens huvudbyggnad exempel på utmaningen att inspireras av den samiska kulturen, se figur 56. Arkitekten Cyrillus fick uppmaningen att använda ”sunda lapska former” i sin utformning av kapellet (Barck, 1992). Även om själva strukturen hämtar inspiration utanför Nikkaluokta, främst Kiruna Kyrka (ibid.), har i synnerhet interiören en stark koppling till bygden. Nora Olsson²⁴ som är född och uppväxt i Nikkaluokta berättar hur det mesta av dekorationen i kyrkan är slöjdad av bybor, materialet hämtat i landskapen kring Gáláseatnus (Kalixälvens) sjösystem.

När Hans Tirsén på 80-talet ritade det nya serveringshuset blev kapellet så väl som Kiruna kyrka tydliga referenser, utöver den traditionella samiska byggnadskonsten (Utsi 1990). Ingen av dessa kan i sin rätta mening kallas för samisk arkitektur, då de i båda fallen är ritade av etniska svenskar. De har dock skapat en tydlig identitet för arkitekturen i Nikkaluokta, rotad i en välmenande ambition att hämta inspiration från den samiska kulturen²⁵.

Henrik och Margareta Sarri berättar för mig hur Tirsén kom på besök flera gånger²⁶. Han var runt om i landskapet, ställde många frågor till Sarri om de samiska kåtornas konstruktion och plockade hjortron med familjen. Den slutgiltiga konstruktionen visar på inspirationen dessa samtal gett. Ett exempel är skiffersten från Giebmegáisi som använts till en eldstad i matsalen, samt till markbeläggning vid husets entré²⁵. Detta kan ses som ett mer direkt och intimt sätt att försöka koppla byggnadens identitet till landskapet.

John E. Utsi (1990) skriver i en artikel om turistanläggningen att byggnadens referenser till den samiska kulturen är tydliga, men att det ändå kontrasterar hårt mot det diskretare kulturlandskapet:

“Centret däremot talar ett helt annat språk, betydligt svårare att undå att höra ... många besökare skulle nog kanske gärna lyssna till det mer lågmälda språket med alla dess sällan berättade historier.”

Det är en relevant kritik, men det är idag ofrånkomligt att både turistcentret och kapellet idag är en tydlig del av Nikkaluoktas identitet, både för besökare och bybor (Barck 1992).

Figur 56. Ovan till vänster, turistcentret. Nedan Nikkaluokta kapell. Deras språk drar lätt uppmärksamheten från de mer lågmälda, traditionella strukturerna till höger.

²⁴Christer & Nora Olsson, samtal den 22 september 2021.

²⁵Margareta Sarri, samtal 23 september 2021.

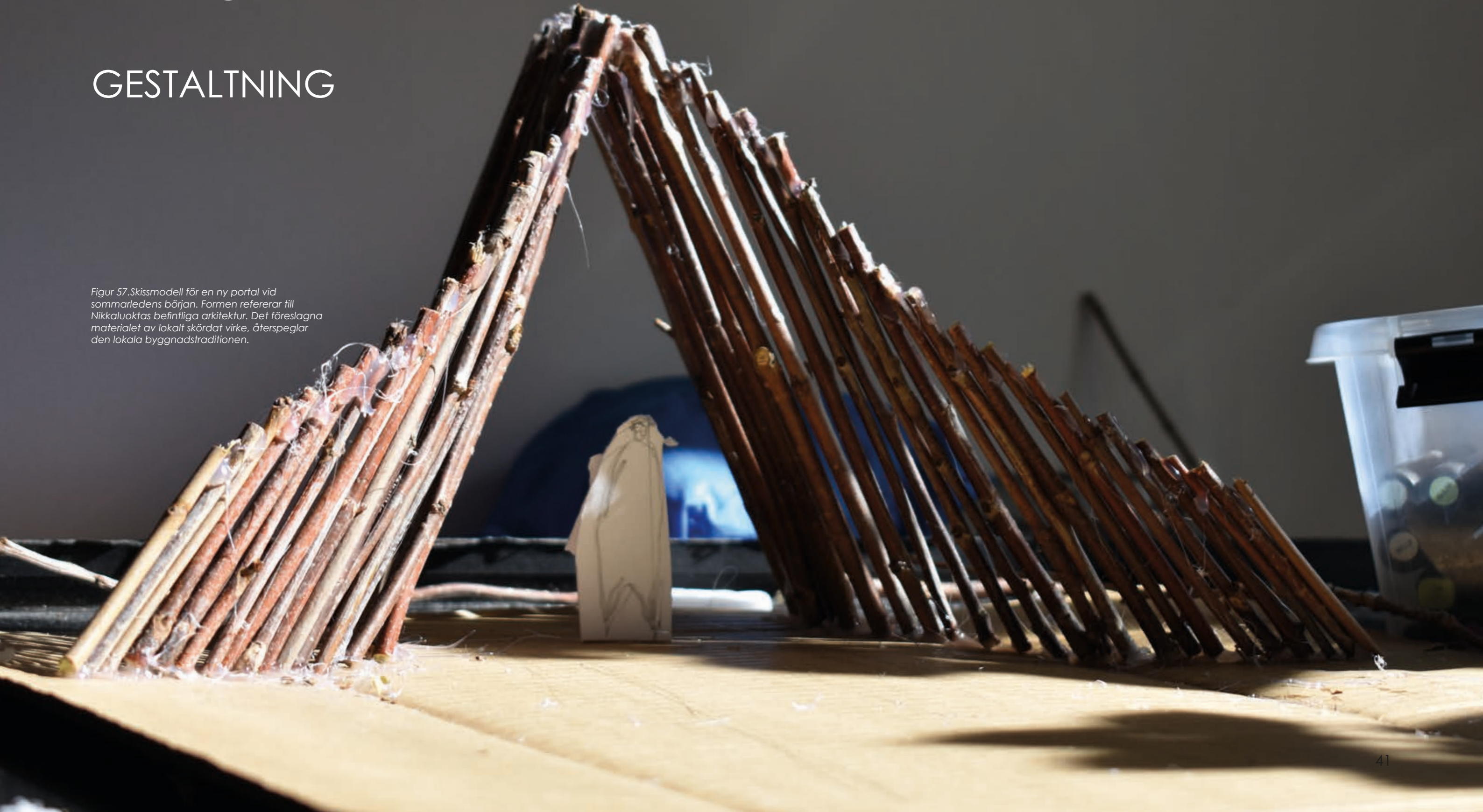
²⁶Henrik "Heika" Sarri & Margareta Sarri, samtal 23 september 2021.

DEL 3

GESTALTNING

Figur 57. Skissmodell för en ny portal vid sommarledens början. Formen refererar till Nikkaluoktas befintliga arkitektur. Det föreslagna materialet av lokalt skördat virke, återspeglar den lokala byggnadstraditionen.

INTRODUKTION

Narrativ gestaltning

Landskap är fyllda av berättelser och i det föregående kapitlet har några av dessa i Nikkaluokta lyfts upp. Hur kan detta narrativ förmedlas i en gestaltning? Spirn (1999) talar om hur landskapets kontext kan influera formen, både ytligt i lånade uttryck som tillämpas i designen, eller genom att spår av tidsdjup i platsen utforskas och förtydligas. Lynchs (1972) idé om landskapet som ett tidskollage är också ett exempel på hur en plats historia kan förmedlas. Att utgå från vad som finns och arrangera det på ett läsbart sätt är nyckeln till en sådan metod. I Nikkaluoktas kontext kan det dock bli problematiskt att på ett effektivt sätt kommunicera kulturlandskapet för besökare, på grund av dess storskalighet. De element som är relevanta för att ge en representativ bild av området är så pass utspridda, att man måste vidga vyerna utanför planområdet.

Pottegeir & Purinton (1998) beskriver samlingen som ett tillvägagångsätt där signifikanta objekt, eller strukturer i landskapet sammanställs i en gestaltning. Att samla är ett sätt att återta, minnas, bevara och återskapa det som önskas eller som är förlorat. Objekten i en samling kan vara befintliga, eller gestaltade med inspiration av ett narrativ i landskapet. De kan fungera som en representation av ett större landskap, en historia eller händelse.

Landskapsarkitekterna Rapaport och Pommer gör ett slags samling i sitt projekt Sweet Farm (Varhelyi 2004). Där har föremål de hittat på platsen, exempelvis burar från en gammal minkfarm, arrangerats som en slags konstinstallation i parken. Alla strukturer är byggda med material som skördats från platsen (PLANT 2022), exempelvis väggar av flätade grenar, se figur 60. Tanken är att amplifiera upplevelsen av landskapet för besökare och att belysa dess befintliga naturliga och kulturella strukturer (Nilsson 2004).

Ett ytterligare, än mer försiktigt förhållningsätt till en plats kan tillskrivas Descombes²⁷ arbete med ett promenadstråk i Geneve. Där har hans team studerat platsens historia noggrant. De noterade bland annat gamla stigar och trappor som dolts i landskapet. Kantstenar till vägar och dylikt som hamnat under marken borstades sedan fram, vilket gjorde förändringen synlig. Descombes metod att "borsta" landskapet behöver inte vara så bokstavig. Det kan också röra sig om att genom gestaltningen anspela på historier man samlat under analysen. Ett exempel är

²⁷Georges Descombes, landskapsarkitekt. *Recovery of the Landscape*, föreläsning vid Architectural Association School of Architecture 17 mars 1995. Tillgänglig vid: <https://www.youtube.com/watch?v=PTNq9Fsm1-I>

en liten körsbärlund som Descombes²⁸ ritat intill floden Aire i Geneve, se figur 58. Träden anspelar på en berättelse av författaren Rousseau, som beskriver hur han i sin ungdom klättrade i en körsbärsträdgård i området.

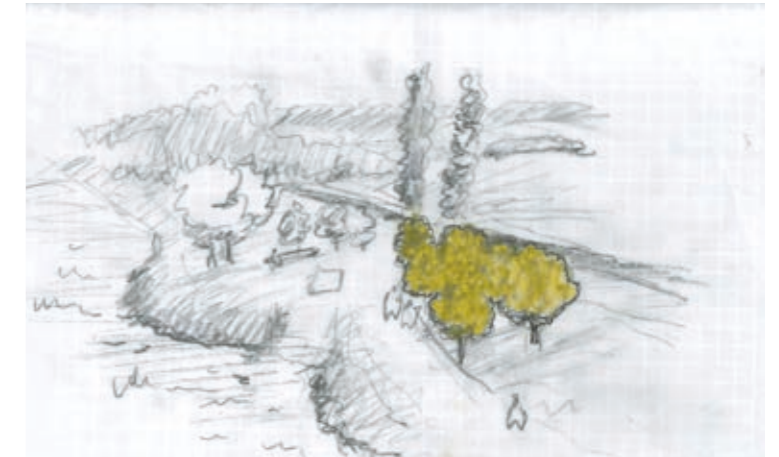
Det är inte bara användningen av lokala material och inspiration av händelser från platsen som kan stärka en gestaltnings platsanknytning. En kulturs syn på landskapet och förhållningssätt till naturen kan också bli signifikant (Findley 2005). Vid gestaltningen av kulturcentret vid Uluru Kata-Tjuta i Australien arbetade arkitekten Peter Burgess i nära koppling till sina beställare, delar av den lokala ursprungsbefolkningen, Anangu (ibid.). Deras idéer och syn på naturen blev ledande i byggnadens utformning (figur 59).

Inventering & analys av planområdet

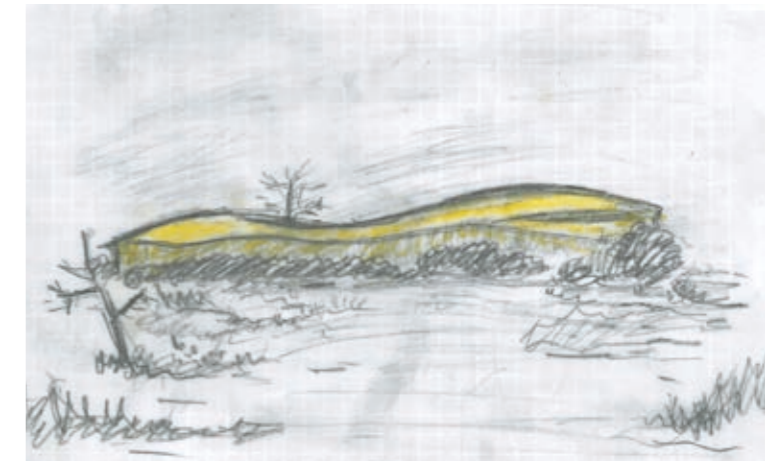
De kommande sidorna följer en analys över de praktiska förutsättningarna på planområdet och dess tillstånd idag. Den största tonvikten läggs dock på att lägga en grund för en gestaltning utifrån landskapsnarrativet. Platsen analyseras utifrån dess potential att förmedla kulturlandskapet. Detta tar sitt uttryck i befintliga former, strukturer och material som blir utgångspunkter för gestaltningen.

Utifrån analysen tas sedan en vision för Nikkaluoktas landskapsförmedling fram, samt ett koncept för utformningen av planområdet.

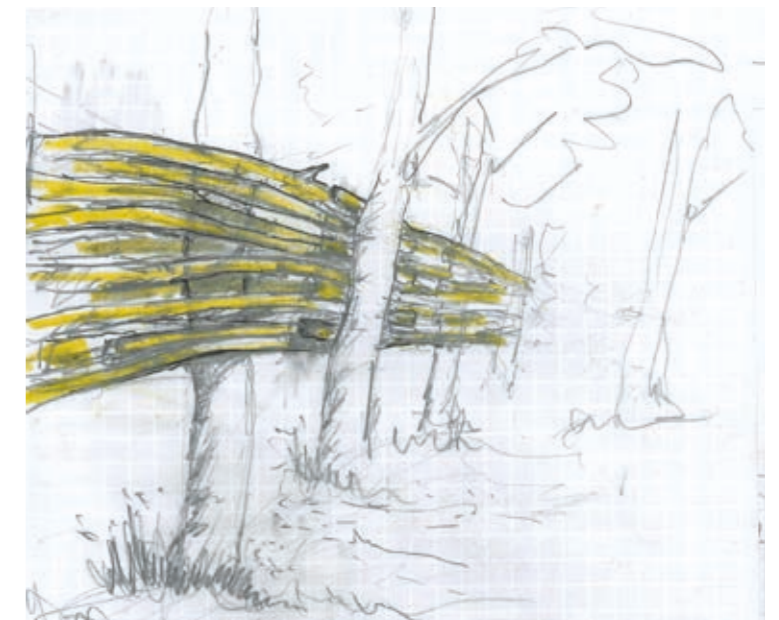
²⁸Georges Descombes, landskapsarkitekt. Föreläsning vid Landezine 13 februari 2018. Tillgänglig vid: <https://www.youtube.com/watch?v=7zqy19L5emM>

Figur 58. Körsbärlunden vid Aire.

Figur 59. Formen av kulturcentret vid Uluru Kata-Tjuta, inspirerad av dialogerna med anangu-folket.

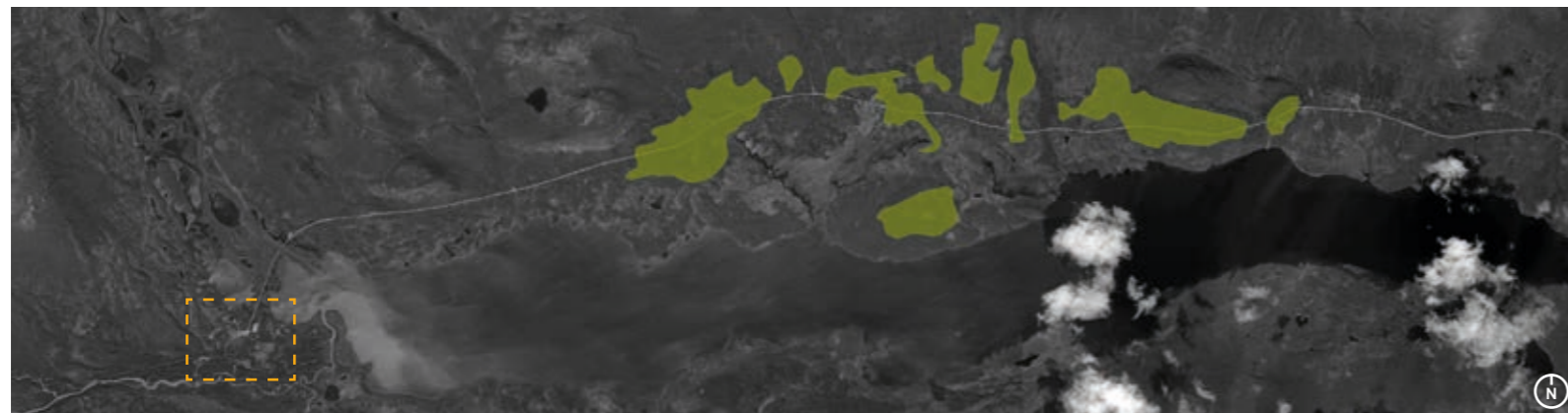
Figur 60. Den flätade väggen av grenar vid Sweet Farm.

NARRATIVA ELEMENT & MATERIAL

Figur 61. Inventering av material och objekt i närområdet som kan inkorporeras i gestaltningen. Bakgrundsbild: Ortofoto RGB 0.5 m © Lantmäteriet 2021

Figur 62. Tallbestånd nära Nikkavägen, för material till större konstruktioner, t.ex. vindskydd. Datakälla: Vegetation Fjällen © Lantmäteriet 2012
Bakgrundsbild: Esri, DigitalGlobe, GeoEye, i-cubed, USDA FSA, USGS, AEX, Getmapping, Aerogrid, IGN, IGP, swisstopo, and the GIS User Community

Figur 63.

1. Carina Sarri visar en karaktäristisk sten vid hennes barndomshem. Här brukade hon och de andra barnen i byn leka. I gestaltningen skulle stenblock kunna användas för att uppnå en liknande naturlek miljö.

2. Kebnekaise heter båten som Nils Olsson Sarri och efter honom sonen Henrik körde upp för Vistasdalen²⁹. I dag står den vid hamnen för turisttrafiken. Ella-Karin Blind³⁰ (Anna Sarris dotter), uttryckte en önskan att dess historia borde lyftas fram tydligare. På Erik Sarris gård intill står även en gammal rutschkana som kan återanvändas till en lekplats.

3. Än idag betar renar på vissa platser om vintern i Nikkaluokta och en del av ängarna vid gårdarna hålls

öppna. Detta skapar ett örtrikt och frodigare fåltsskikt än i den omgivande marken. Växter från dessa platser blir referenser för växtmaterial.

4. Längs med vägen mot Helikopterplatsen finns rester av stenar från vägens anläggning. Dessa kan användas till diverse konstruktioner.

5. På dessa stolpar brukade Anna Sarri fästa renhorn, som barn kunde kasta lass på. Marken runt om blev dock hårt sliten, men konceptet kan återinföras med en mer tydligt avgränsad yta.

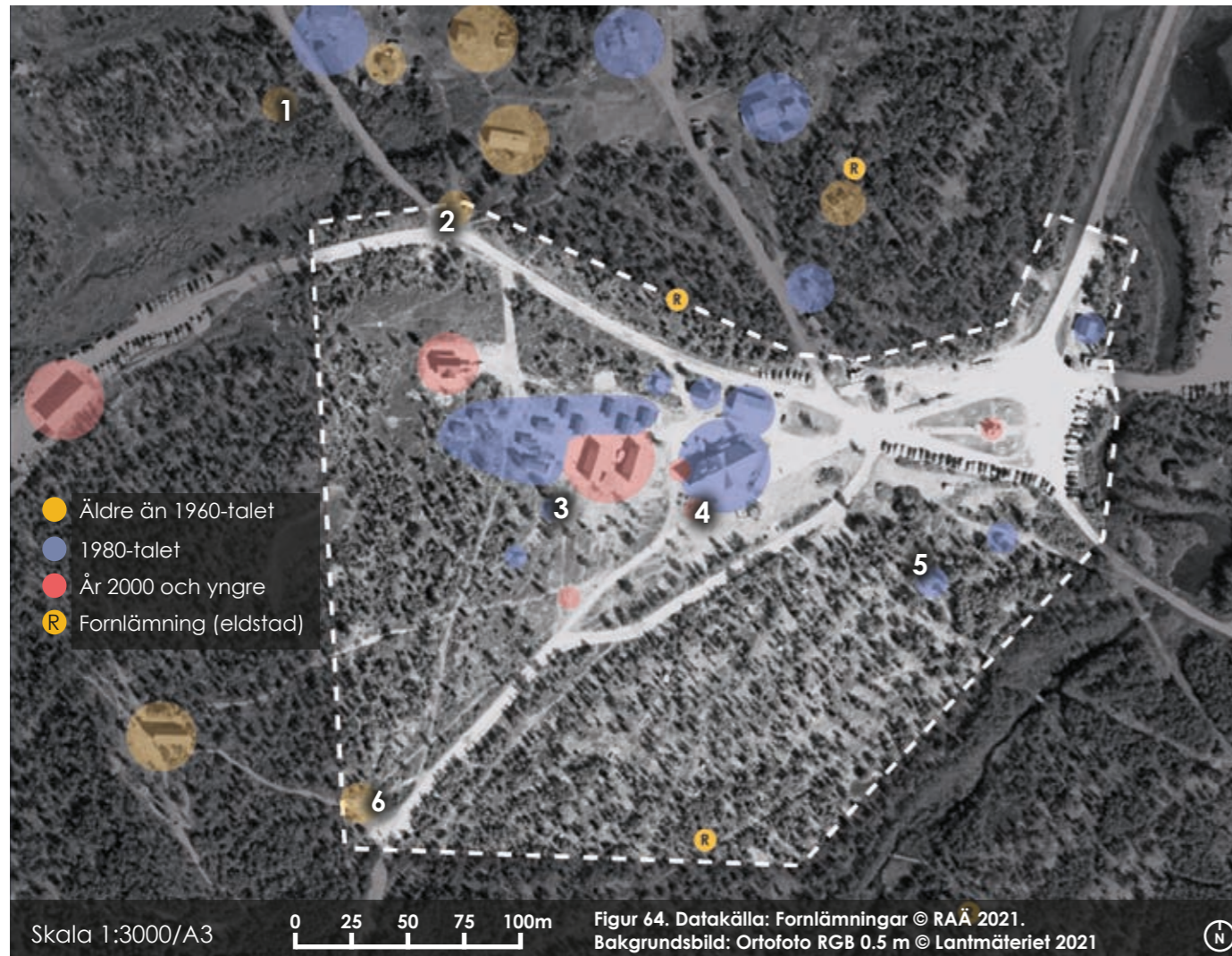
6. Vid Girjas slaktgärde ligger hög med stenar och stora block. Dessa kan användas till en lekplats, strukturer, eller sittplatser.

²⁹Margareta Sarri, samtal 23 september 2021

³⁰Ella-Karin Blind, samtal 22 juni 2021

BYGGNADSUTVECKLING

Figur 65.

1. Vid flagstängsbacken flaggades det fram till det nya serveringshuset blev färdigt. Läget vittnar om tiden innan vägen kom, då turistflödets centrala läge var närmare Nikka-viken och båtarna. Den gamla grånade flagstängen är grovt huggen ur en stam, vilket ger ett naturligt uttryck.

2. En gammal gårdsport. Fram till 1960-talet var de flesta gårdarna inhägnade, idag finns få rester kvar³¹.

3. Denna kåta flyttades hit till anläggningen, förmodligen någon gång på 1980-talet³¹. Den var under förfall och för att bevara strukturen tog man av torven. Det som kvarstår visar tydligt en nordsamisk kåtas bärande konstruktion. Bakom står en uppsättning gamla lavvüstänger. På ett liknande vis brukar stammar ställas upp för att torkas till ved på gårdar och visten³².

4. Serveringshuset stod klart 1988 och är idag ett av de tydligaste landmärkena i Nikkaluokta. I förgrunden står ramen för en enkel lavvu (klykstängskåta) uppställd med stänger från "lagret" på bild 3. till vänster syns en grillkåtan som Barbro Poggats Sarri byggde sommaren 2021, dekorerad med renhorn.

5. En torvkåta som byggdes med stöd från länsstyrelsen, förmodligen på 1970-80-talet³³.

6. Denna port är det enda som står kvar av staketet som en gång skonade kapellbacken från betet³⁴.

³¹Carina Sarri, samtal 18 september 2021

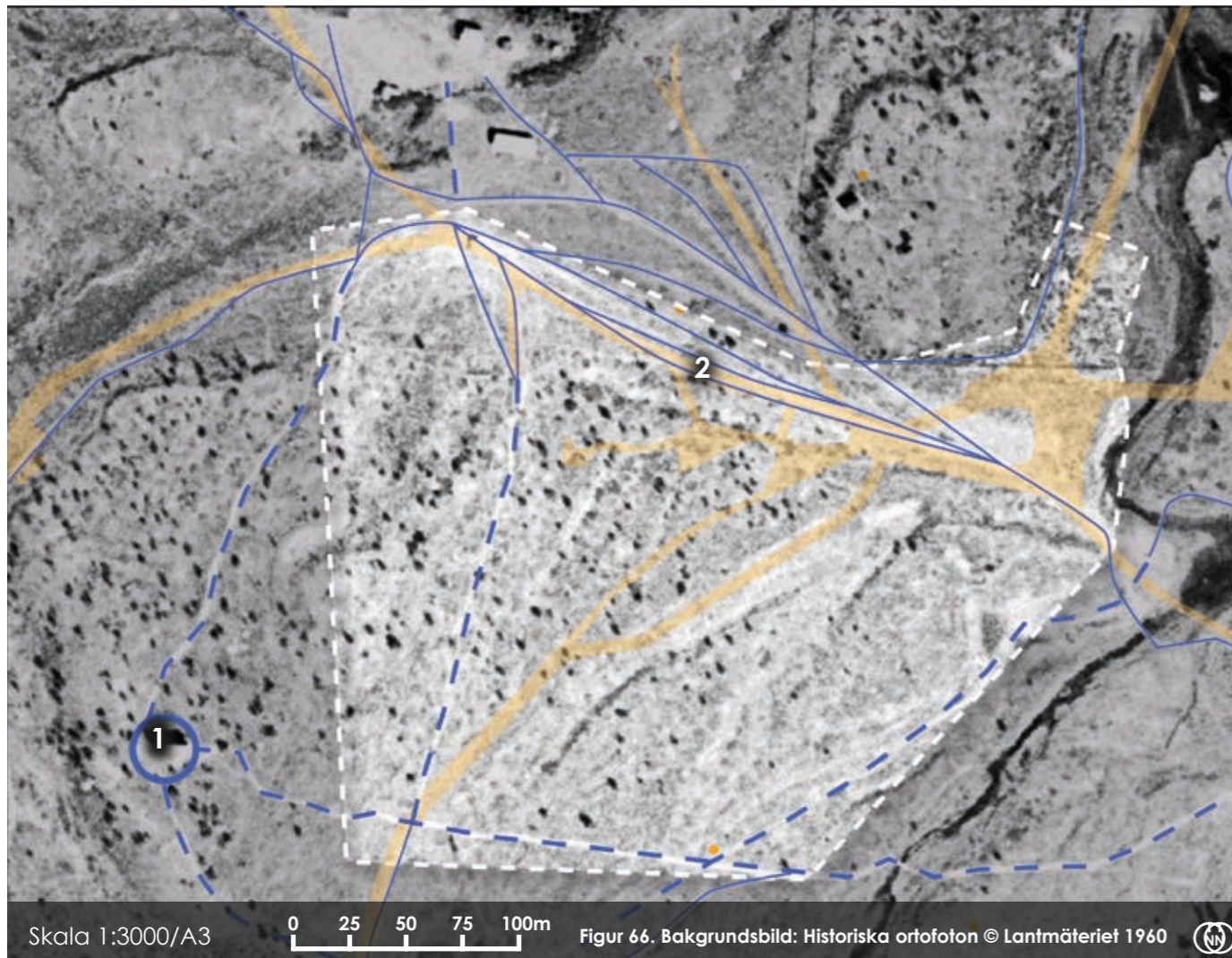
³²Carina Sarri, e-postutbyte 4 februari 2022

³³Anna Sarri, samtal 22 september 2021

³⁴Carina Sarri, samtal 18 september 2021

VÄG/STIGNÄTETS UTVECKLING

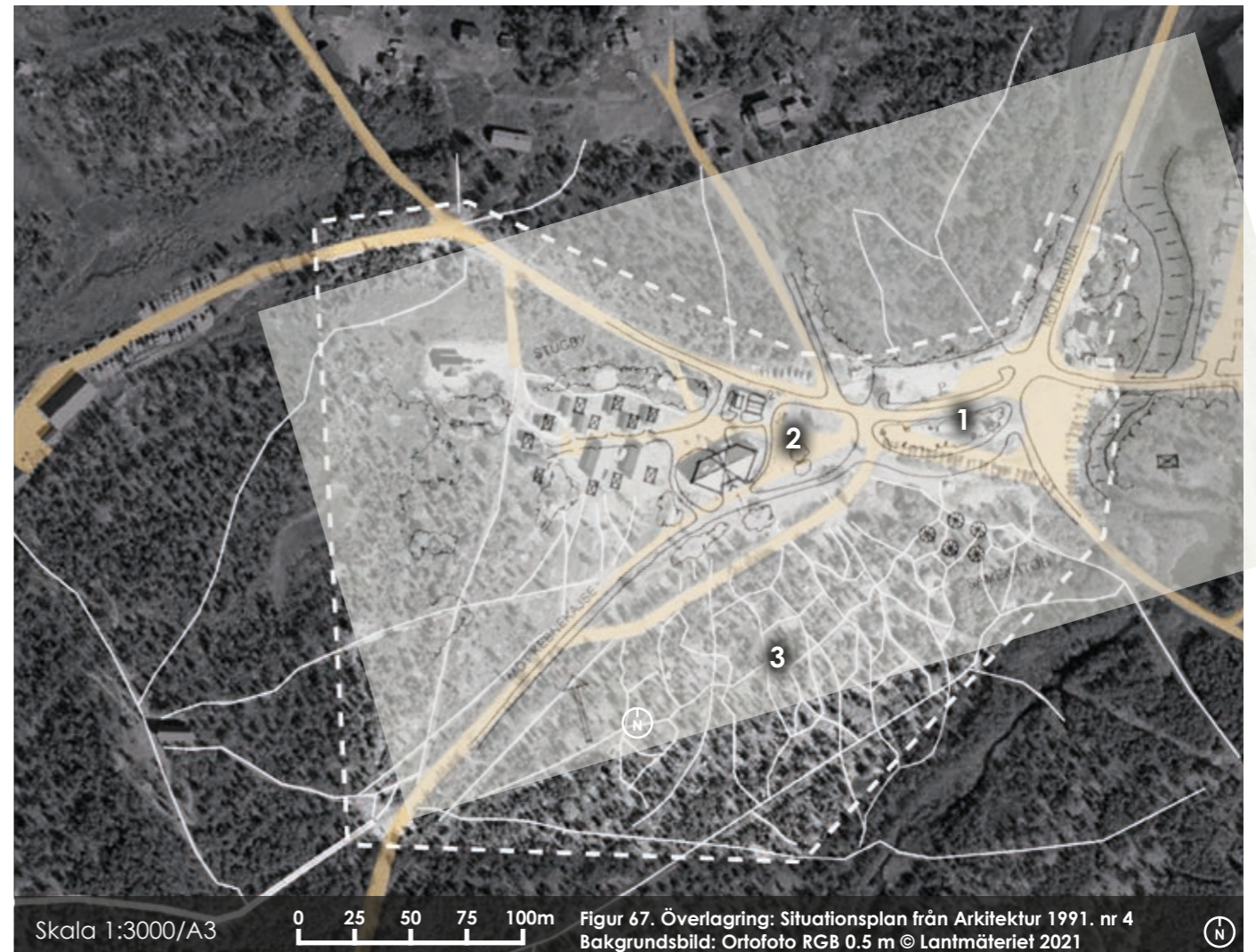
Flygfoton från 60-talet ger viss insyn i hur stigarna löpte innan vägen kom till Nikkaluokta. Planen ovan till vänster visar ett sådant foto, överlagrat med dagens anlagda vägar och stigar i gult. Den blå markeringen visar det nätverk av stigar som går att urskilja. Dessa löper främst mellan gårdarna och kapellet (1). Intill byvägen som leder till helikopterplatsen och turishamnen (2) hade många stigar trampats upp, som idag är dolda. Den streckade linjen visar stigar som används än idag.

Planen till höger visar dagens stignätverk i vitt och de anlagda vägarna i gult. Överlagrat är en situationsplan från ett par år efter att serveringshuset byggdes. Mycket är sig likt vad gäller vägnätet, men värt att notera är den stora minskningen av grönytor vid parkeringen (1) och framför serveringshuset (2). Båda ytorna ger idag ett dammig och grått intryck. En del yta har gått till nya parkeringsplatser, men i synnerhet intill serveringshuset är den

grusade ytan oproportionellt stor i förhållande till ytbehovet för fordon. Här kan man med fördel återskapa en del grönyta.

Sedan Serveringshuset anlades har ett finmaskigt nätverk av stigar utvecklats i planområdet. I synnerhet vid tältheden (3). Enligt Henrik Sarri³⁵ har många gamla eldstäder - årran - uppdagats här när turisterna har gått upp nya stigar. Av dessa är dock bara en registrerad som fornminne (se plan föregående sida).

³⁵Henrik "Heika" Sarri, intervju i samedagen med Nils Hövenmark 1990. Tillgänglig vid Äjtte i Jokkmokk.

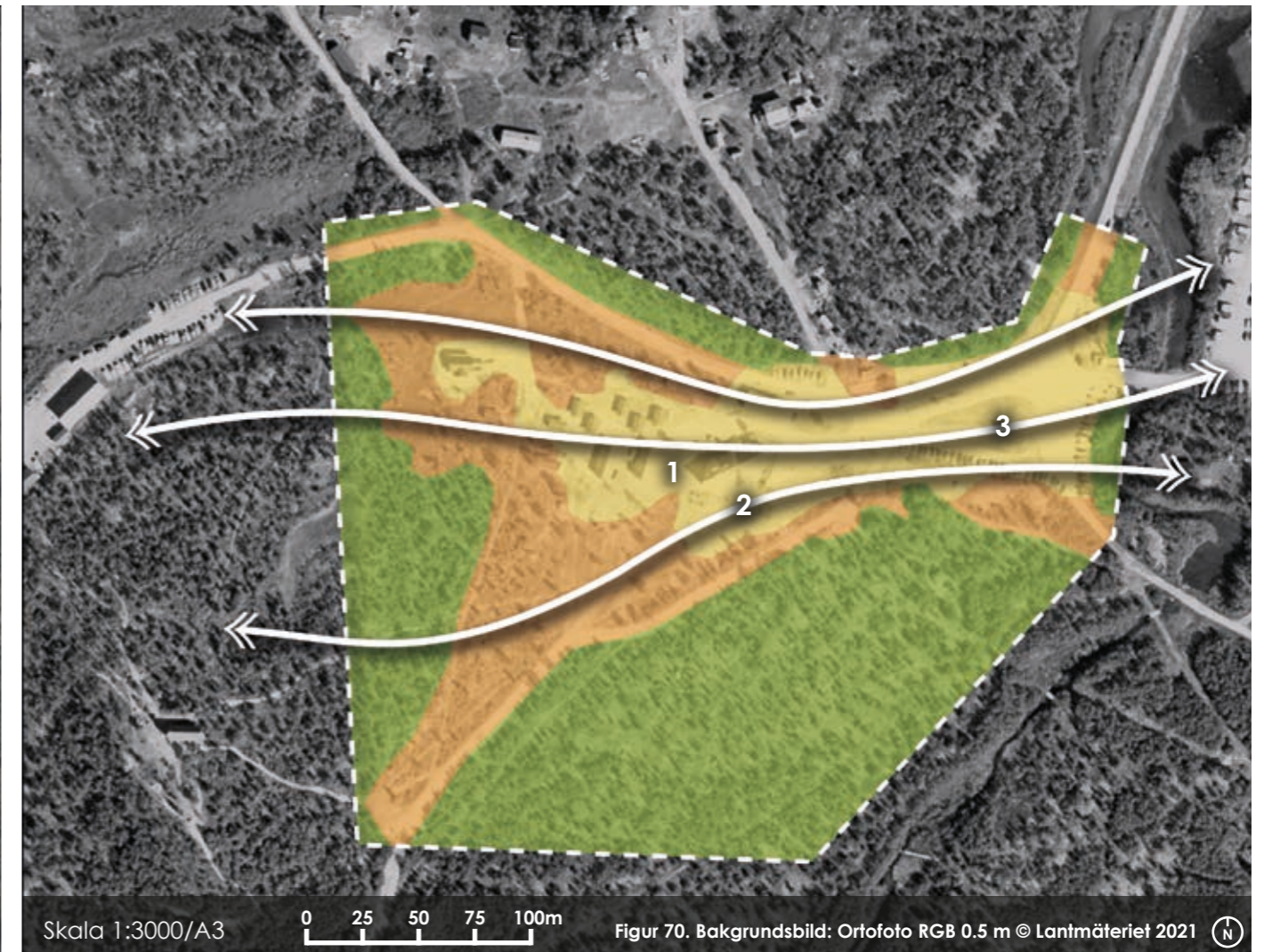
TOPOGRAFI, RUMSLIGHET & VIND

Planområdets topografi består i stor del av planare ytor, med en viss höjdskillnad mellan parkeringen (1) och serveringshuset (2). En del av bilvägen som går genom fastigheten (3), är även nedsänkt, vilket tillsammans med vegetationen skärmar av vägen från turistanläggningen. Den högsta kullen i området är Kapellbacken, vilket gör kapellet (4) till ett starkt landmärke.

Planen till höger visar planområdets rumslighet och en uppskattning av vindarnas rörelse. Sedan betet i det öppna landskapet upphört på 1960-talet har fjällbjörksvegetationen tagit tillbaka sina förlorade marker. Kring fastigheten har man dock bevarat en viss del av den öppna karaktären genom att röja upp regelbundet. Resultatet är en luftig, halvöppen yta med spridda björkar fristående och i små grupper. Den stora vändplanen och parkeringsplatsen ger istället ett öppet, något ödsligt och dammig intryck.

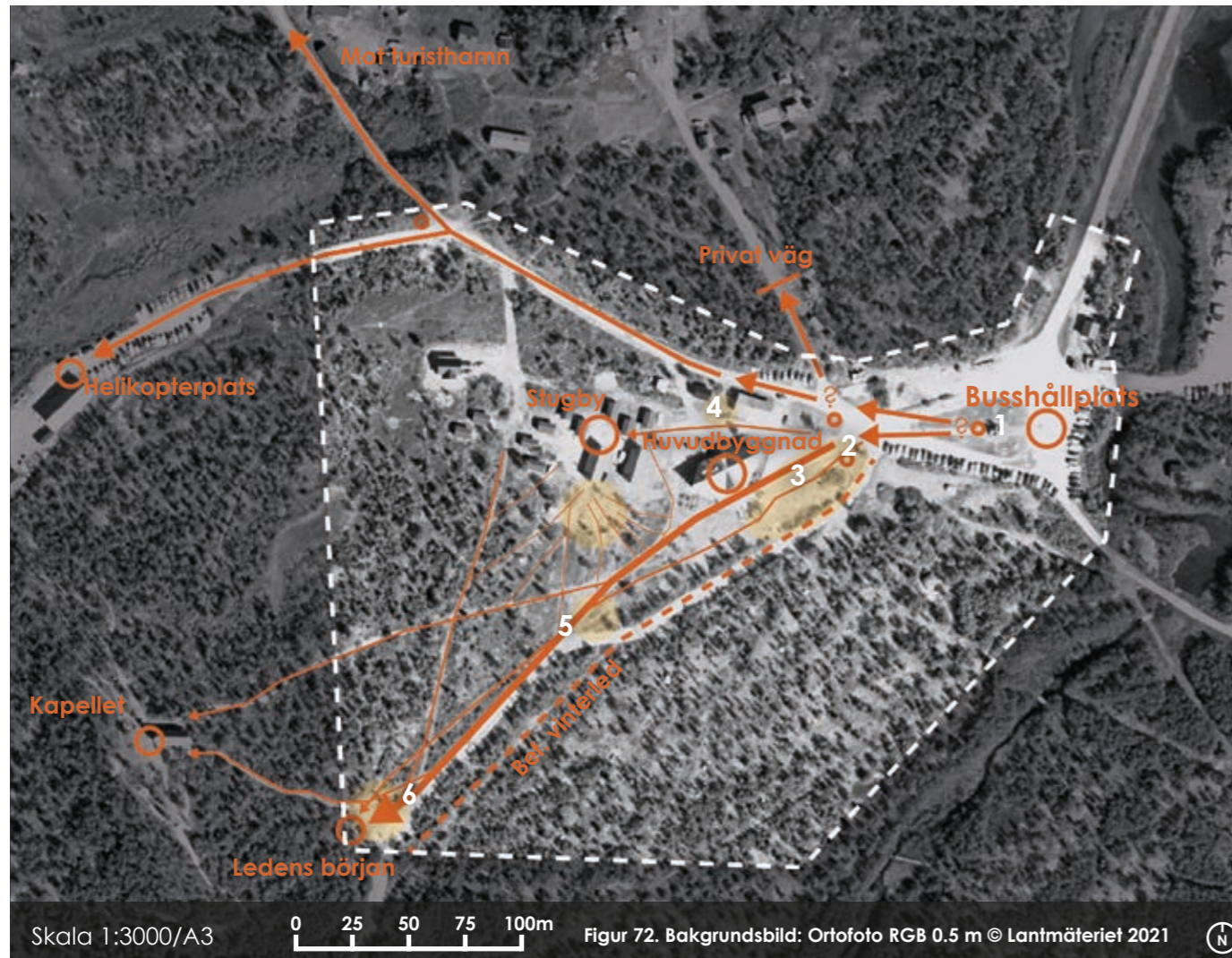
Den förhärskande vindriktningen i Nikkaluokta är väster, där vinden kanaliseras genom Laddjuvaggi (Laddjudalen). Öst är den näst vanligaste riktning. Vindarna kan bli mycket starka i Nikkaluokta på grund av dess läge vid mynningen av två dalgångar. På marknivå söker styrs vinden till stor del av vegetation, byggnader och topografi (SMHI 2022). Vinden styrs in och blir kraftigast i de öppna ytorna. Under mitt studiebesök knäcktes en björk av de hårda vindarna i en exponerad yta (1). Ytan intill Serveringshusets entré (2) används idag till sittplatser och ryggsäcksförvar. Idag är den dock helt exponerad för vädret, vilket blivit särskilt problematiskt under pandemin, då antalet personer inne i Serveringshuset varit begränsat. Ett liknande problem uppstår vid busshållplatsen (3). Där finns idag en liten infokur, som dock saknar sittplatser och har sina öppningar i vindens riktning.

Figur 71. Bilderna kopplar till figur 70 ovan.

RÖRELSEMÖNSTER & SLITAGE

Kartan ovan visar några av de vanligaste rörelsemönstren genom planområdet, med utgångspunkt från busshållplatsen. De stora cirklarna visar mål, som vandringsledens början och serveringshuset. De små cirklarna visar befintliga skyltar. Dessa är oftast oklara i sin riktning och placering. Det blir enkelt att misstolka skyltarna och gå på fel väg, exempelvis om man ska ta sig till leden mot Kebnekaise. Markerat i gult är de områden där slitaget av markytor är som störst i dagsläget.

Vid infokuren intill busshållplatsen finns en skylt som ska visa riktningen mot intresser och leder i landskapet (1). Det saknas dock en övergripande karta av området som kan hjälpa besökarna att orientera sig bättre. Närmare huvudbyggnaden står ytterligare en skylt (2) som visar riktningen mot Giebmegeäsi (sv: Kebnekaise). Denna är dock otydligt placerad lite avskild från vägen, vilket dels leder till att besökare styrs över den hårt slitna grönytan (3), dels att vissa inte lägger märke till den.

Det finns en tydlig dominerande riktning för rörelsen, huvudbyggnaden och ledens början, men generellt kan man säga att stigarna är otydligt definierade och rörelse sker mer eller mindre fritt över hela området. Detta orsakar slitage där rörelsen är som mest frekvent. Utöver dessa områden har det växande behovet av sophantering på anläggningen medfört att man byggt ut en jordvall (4), för att ge mer plats åt soptunnor i anslutning till restaurangen och stugbyn. Denna plats är i nuläget helt exponerad med ett slitet intryck.

Anna Sarri³⁶ har betonat att det är problematiskt hur stigen till ledens början går samman med bilvägen (5). Generellt är byvägen mycket lågt trafikerad, men under högsäsong kan det bli svårt för bybor, renskötare och varutransporter till Enoks båtturistik vid Laddjuväri att ta sig genom. För allas trygghet önskar hon därför att gångstigen och bilvägen separeras. Idag har Dag Hammarsköldledens startpunkt en direkt koppling till vägen (6).

³⁶Anna Sarri, samtal 23 april 2021

Figur 73. Bilderna kopplar till planen i figur 72.

1

1. Narrativa element, så som material, strukturer och objekt i landskapet identifieras.

2

2. De narrativa elementen inkorporeras i gestaltningen, antingen direkt, eller som inspiration till formgivningen.

3

3. Intresserade besökare kan sedan få information vid turistanläggningen om kulturhistoriskt signifikanta platser i

VISION

LANDSKAPSFÖRMEDLING

Flera av de strukturer, objekt och berättelser som lyfts upp i narrativet och analysen är spridda runt om i landskapet. För att förmedla den kulturella aspekten har en del av dessa inkorporerats i, eller inspirerat gestaltningen. Målet är att skapa en mer nyanserad tolkning av landskapet inom planområdet.

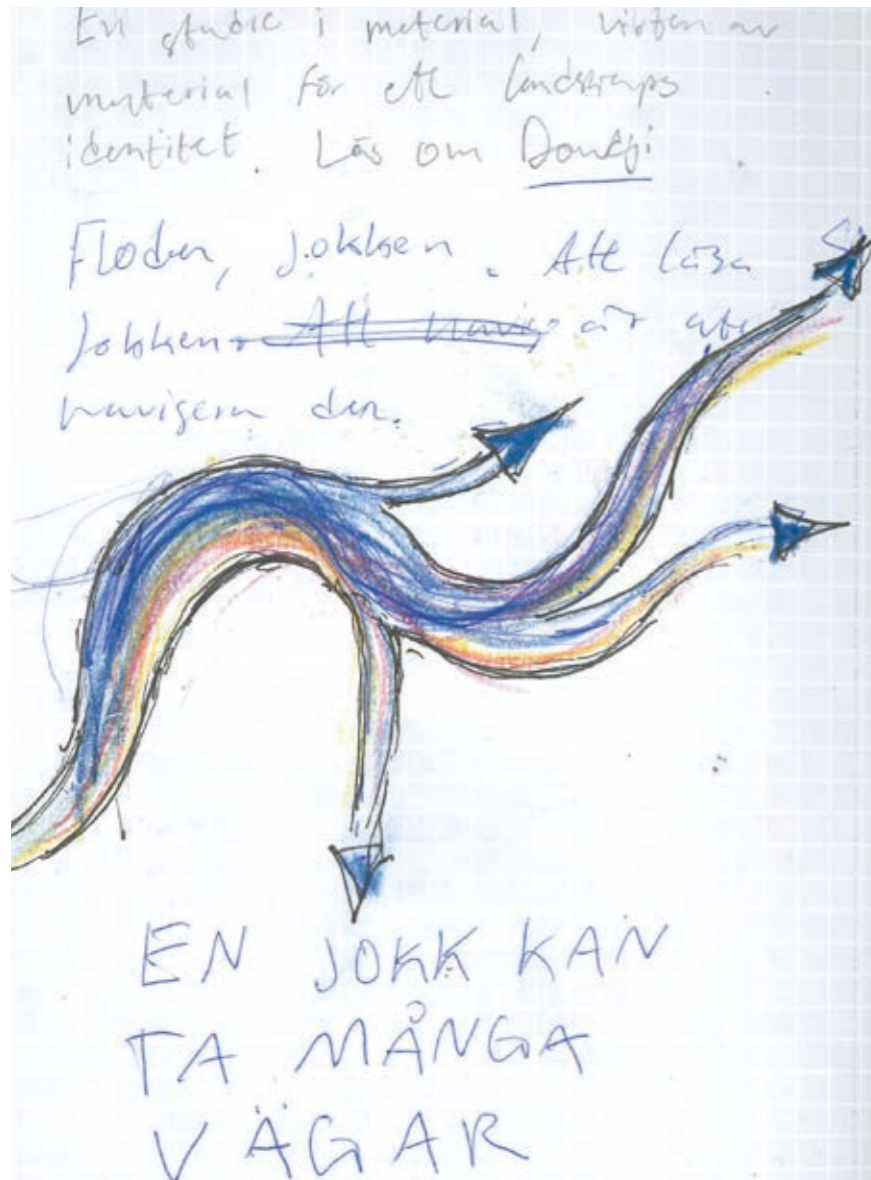
Det finns dock många relevanta berättelser som är svårare att koncentrera i ett så litet område. Därför föreslås ett antal målpunkter i landskapet längs befintliga stigar och leder, som turister kan utforska. Vid målpunkterna utformas tillägg som belyser platsernas signifikans för förståelsen av områdets tidsdjup. Den övergripande visionen för förslaget är att utemiljön vid turistanläggningen ska väcka ett intresse för kulturlandskapet hos turisterna, som ett par nya glasögon de kan ta med sig ut på deras vandring. För de som är mer specifikt intresserade finns tilläggen att utforska.

Diagrammen till vänster illustrerar förenklat arbetsprocessen med landskapsförmedlingen.

Figur 74. Visionsdiagram

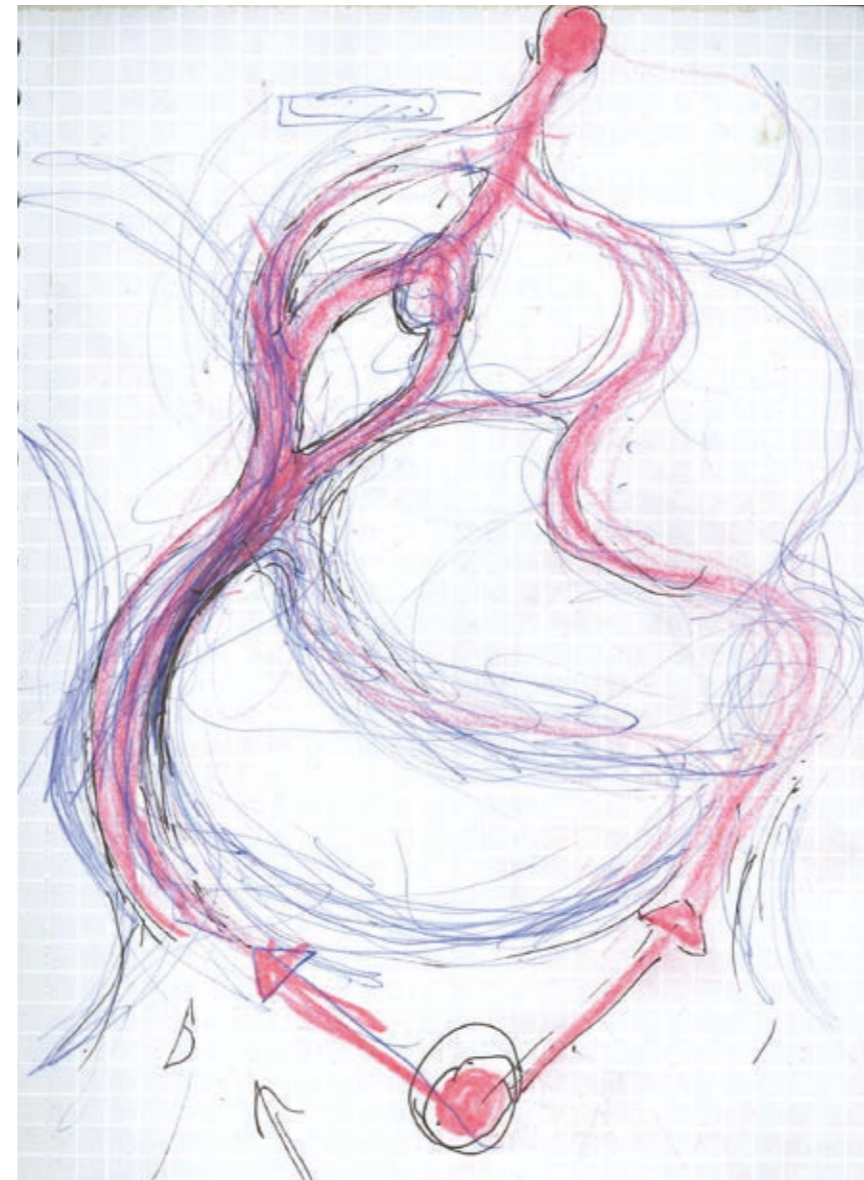
KONCEPT - FORM

Figur 75.

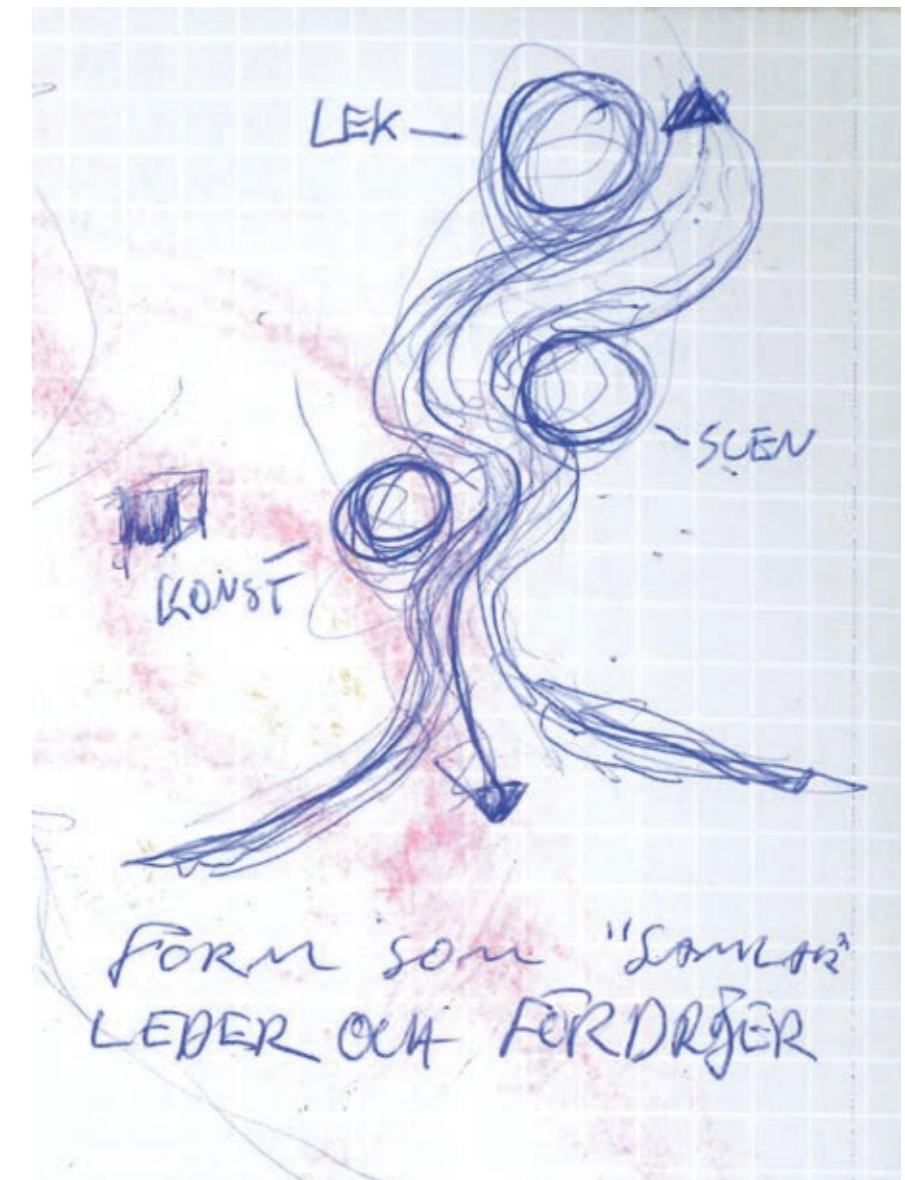
EN JOKK KAN TA MÅNGA VÄGAR

Ett av de mest signifikanta elementen i Nikkaluoktas landskap är vattendragen. Utöver tillgång till vatten och fiske utgör de en styrande faktor för kommunikationen i landskapet. Där vattnet är lugnt kan man fara med båt. Där strömmen är för strid får man vandra till fots. Säkra vadställen återfinns i breda, grunda segment och styr hur man väljer att röra sig i landskapet. I detta förslags formmässiga koncept (figur 75-77) fungerar jokken som en metafor för hur man kan röra sig genom planområdet.

Figur 76.

Jokken tar många vägar ner för fjället, men den har alltid samma riktning neråt. Där vattnet möter hinder, väljer den en annan väg. Längs resan samlas vattnet vid planare partier i fören och små sjöar, men till slut når, det ytliga vattnet, ett större sjösystem och tillslut havet. Här föreslås en form som kan leda besökare i rätt riktning genom Nikkaluokta, men samtidigt lämna utrymme för utforskande rörelsemönster.

Figur 77.

Öppnare former samlar besöksflödet vid intressepunkter, med aktiviteter eller strukturer som belyser kulturlandskapet. Exempel på detta kan vara konstillationer, eller utrymmen för lek och föreställningar. Genom att skapa dessa samlingspunkter kan flödet av besökare saktas ner och deras fokus lyftas från bergen och äventyret, ner till de mer lågmälda aspekterna av kulturlandskapet de rör sig.

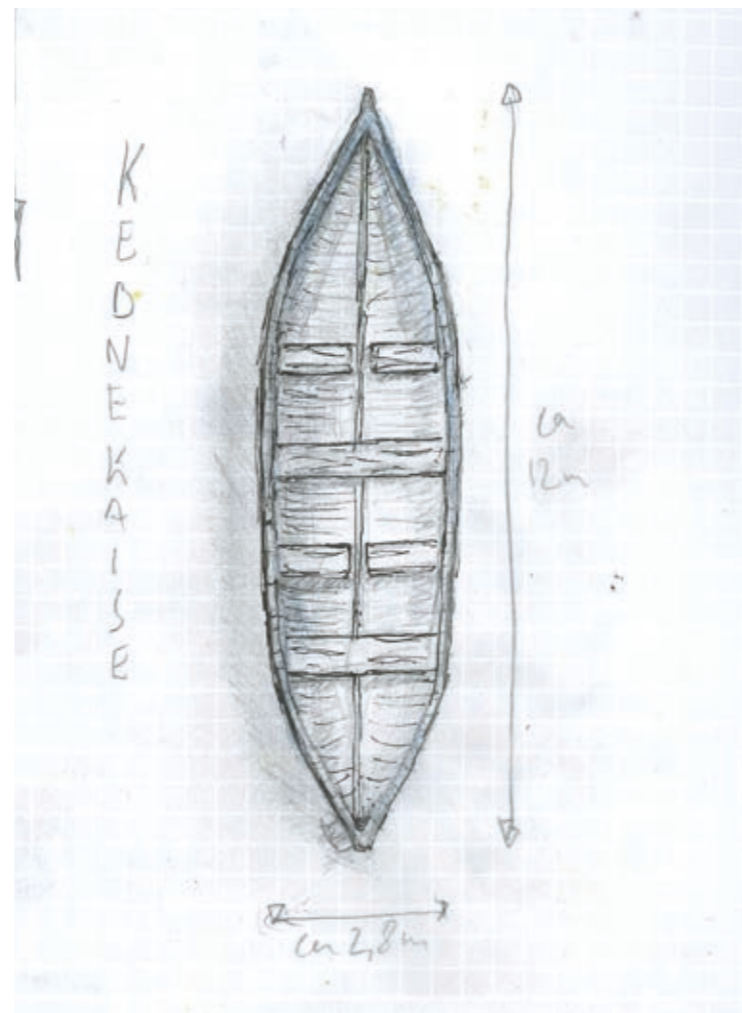

Figur 78. De få spår som lämnats. Vid tältheden finns flera gamla kokgropar och eldstäder. Hur kan de tydliggöras och bevaras idag? Kollage med egen bild och svartvitt fotografi av Borg Mesch.

Figur 79. Stenarna vid Girjas slaktgärde är ett exempel på lokalt material som kan nyttjas.

Figur 80. Båten Kebnekaise i plan.

Figur 81. Båten Kebnekaise, ett objekt med stark koppling till landskapsnarrativet.

PRINCIPER

För att förankra gestaltningen i landskapsnarrativet har ett antal principer tagits fram som har väglett gestaltningsarbetet. Dessa kopplar dels till själva narrativet, dels till förmedlingen av detta och konceptets rumsliga samt ledande kvaliteteter.

Narrativ och kontext informerar form, vilket är den konceptuella grund som projektet vilar på. Rent konkret handlar det om att i så stor utsträckning som möjligt basera de val som görs i gestaltningen rörande formgivning och innehåll på landskapets kontext och människors berättelser. Exempelvis kan detta åstadkommas genom att inkorporera befintliga objekt i gestaltningen (se figur 80-81).

Att "borsta" platsen. Principen går ut på att utforska vad som redan finns på plats och hur det kan lyftas fram. Exempel på hur detta kan tillämpas är de gamla eldstäderna vid tältheden som lyfts i platsanalysen (se figur 64, s. 44 och figur 78, denna sida). Dessa skulle kunna synliggöras för besökaren. En annan är att studera historiska stigar, se vilka som finns kvar idag och undersöka hur deras berättelse kan belysas.

Lokalt material och arturval. Denna princip grundar sig i den samiska byggnadskonsten med dess tradition av att använda det som finns tillgängligt på plats. I så stor utsträckning som möjligt skördas material som trä och sten i nära anslutning till planområdet (figur 79 ger ett exempel på en materialkälla). Arturvalet till planteringar utgår från den befintliga floran på platsen, med fokus på kulturgynnade växtlokaler så som vid gårdarna (se figur 61, s. 43).

Att leda och styra var turister rör sig i området för att begränsa slitaget, men även skapa tydlighet och riktning.

Att samla och skapa utrymmen där den samiska kulturen kan belysas, exempelvis genom möjlighet till att placera konstverk och hålla utställningar, eller performativa utrymmen. Utöver detta tillgodoser dessa samlade platser den huvudsakliga delen av behovet av sittplatser och väderskydd vid anläggningen.

GESTALTNINGSFÖRSLAG

Figur 82. Láddjujohka. Jokkarnas meandrande form och föränderlighet har varit en inspiration till formgivningen.

ILLUSTRATIONSPLAN

Teckenförklaring

- Befintlig stig
- Högnad
- Försvunna stigar
- Planområde
- Fjälläng
- Låg jordvall, fjälläng
- Stenmur
- Enskilda träd
- Fjällbjörskog
- Björkved, torkning
- Befintlig kåta
- Ny logi
- Väderskydd, entré
- Väderskydd, buss
- Scen
- Lekgärde
- Luovvi

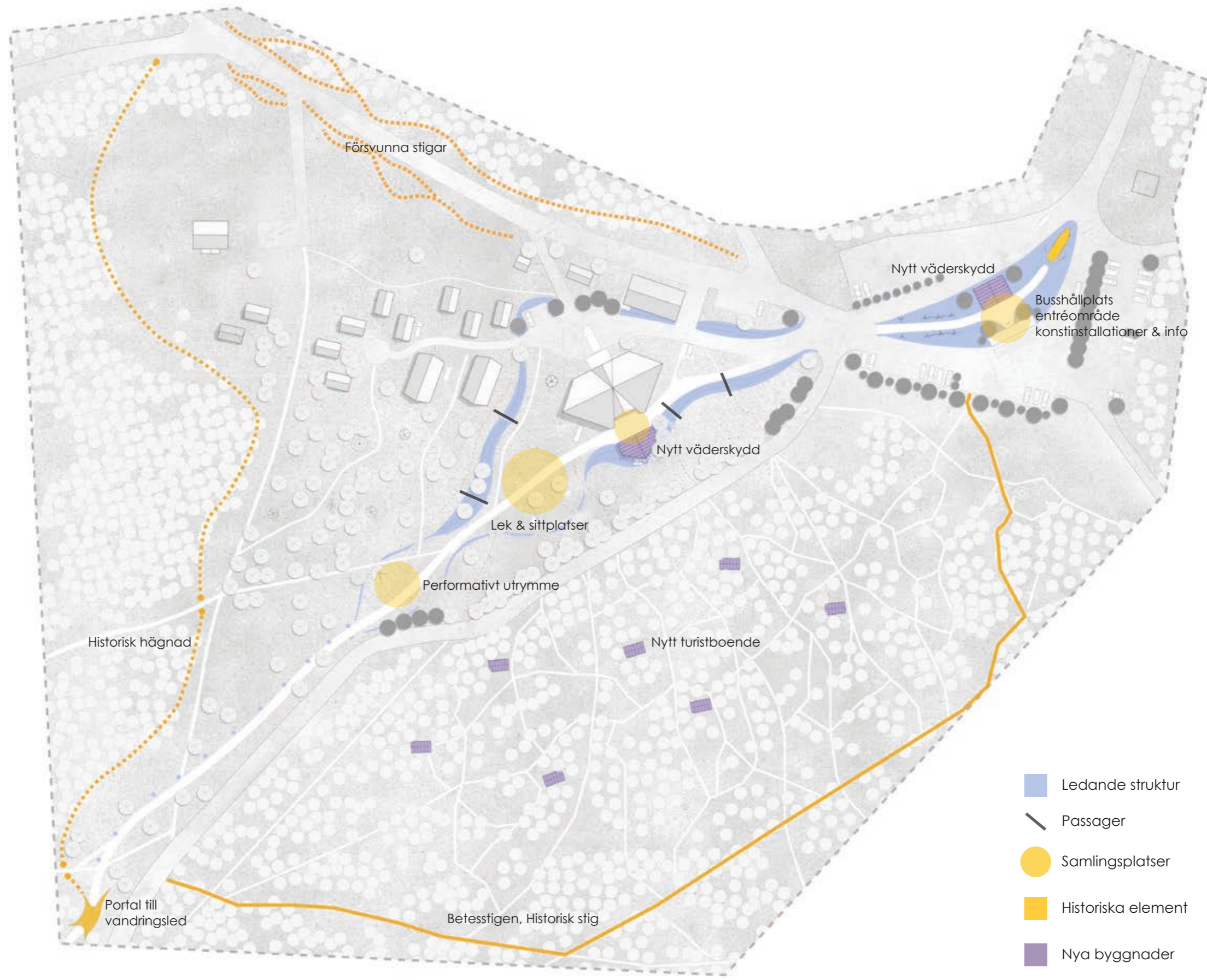

Figur 83. Skala 1:1000/A3

0 10 50m

Figur 84. Skala 1:1250/A3

- Ledande struktur
- Passager
- Samlingsplatser
- Historiska element
- Nya byggnader
- Nya träd & buskar

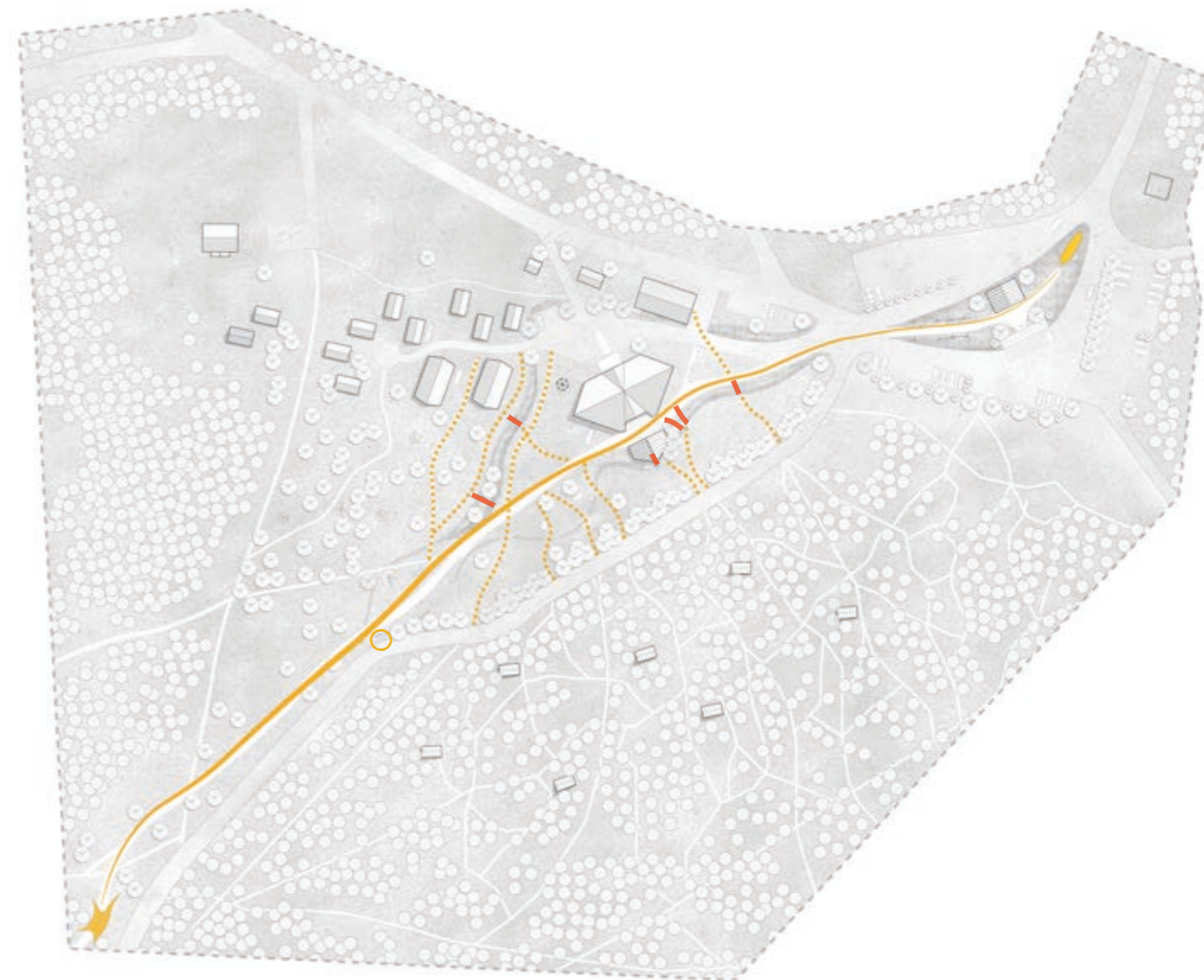

Figur 85. Skala 1:2000/A3 0 20 100m (N)

LEDANDE STRUKTUR

Breda remsor av en låg jordvall med fjälläng styr som ett fysiskt hinder och en visuellt ledande form från Busshållplatsen. Inspirationen kommer från de subtila stiggallarna som renhjordar kan bilda, samt vallarna av en förfallen torvkåta. Med en meandrande form, likt en stor jokk, leder jordvallen besökarna in mot turistanläggningen. Längs jokken finns "vadställen" (röd markering) som öppnar upp för rörelse i området. Jordvallen med fjällängarna övergår i uppluckrade stenmurar som ger riktning mot ledens början. Där dessa slutar tar en installation av pelare i furu som är befästa med renhorn (A). Dessa leder vägen mot en portal (B) som tydligt markerar Dag Hammarsköldledens början. Där ytorna mellan de styrande elementen vidgar sig, bildas platser för samling (cirklarna).

Figur 86. Skala 1:2000/A3 0 20 100m (N)

RÖRELSE

Förslaget utgår från befintliga stigar och vägar. Riktningen av dessa stärks av den ledande strukturen för att begränsa slitaget. En mindre förändring är där dagens anlagda stig går samman med bilvägen (markerat med cirkeln i figur). Här har stigen separerats från vägen. Träd och stenmuren skärmar av och styr besökarna mot en befintlig naturstig. Installationen med renhornspelare styrker denna stig ytterligare och lockar besökare att välja den istället för att ta sig ut på vägen. Idag är rörelsen ofta så pass utspridd att inga tydliga stigar bildats i vissa områden. Jordvallen och de föreslagna vadställena ämnar att kanalisera rörelsen genom området och naturligt skapa nya stigar. På så vis koncentreras rörelsen och det övergripande slitaget begränsas.

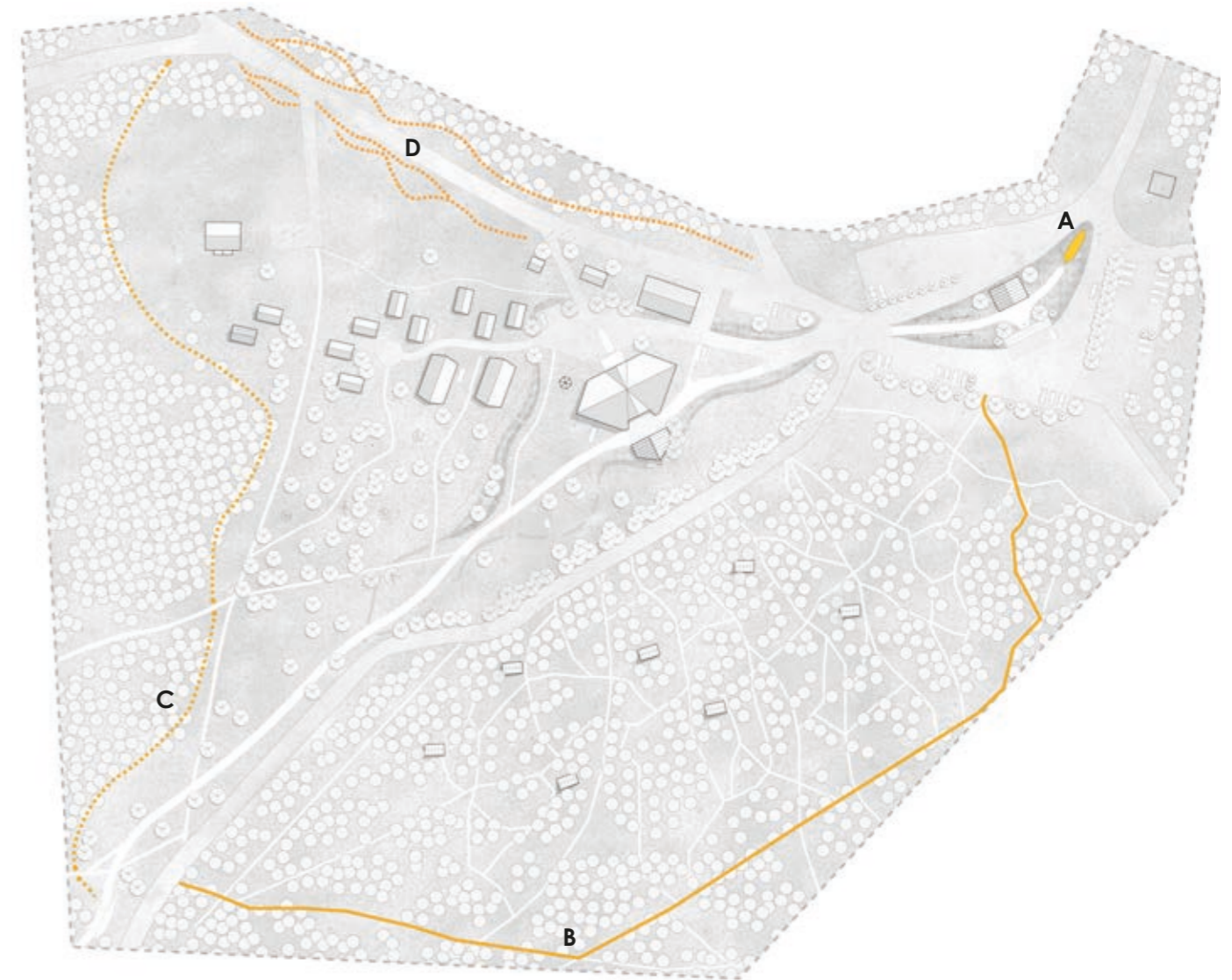

Figur 87. Skala 1:2000/A3 0 20 100m (N)

TRÄD & BUSKAR

Samtliga träd är fjällbjörk, *Betula pubescens* var. *tortuosa*. Buskarna utgörs av det silvrigt ludna lappvidet, *Salix lappunom*. Det största antalet träd planteras vid parkerings- och busshållplatsen (A). Syftet där är att minska ytans skala, som idag upplevs som öppen och ödslig. De ramar även in parkeringsplatserna (P) och ger ett grönare första intryck av Nikkaluokta. Träd används även för att skärma av bilvägen (B), samt att rama in parkeringsplatsen och skärma av sophanteringsvallen vid serveringshusets baksida (C).

Figur 88. Skala 1:2000/A3 0 20 100m (N)

HISTORISKA ELEMENT

Samtliga strukturer i förslaget har någon koppling till landskapet, men det är i synnerhet fyra element som anknyter till Nikkaluoktas platsspecifika historia: Båten Kebnekaise (A). Ett segment av gamla bystigar som finns kvar idag, i förslaget kallat "Betesstigen" (B). Kappelhagnaden, här en återskapad version som flätesgårdesgård (C). Försvunna stigarna, en slags konstinstallation som representerar de gamla stigarna som en gång löpte där en anlagd byväg finns idag (D).

Växtmaterial & rumslighet
Ett exempel på hur träd används i gestaltningen är vid anläggningens sophantering, som idag står idag helt öppet. För att åtgärda detta planteras tre fjällbjörkar som tillsammans med ett trästaket ramar in ytan.

Fjällängen

Utöver att förstärka riktningen och styra rörelsen på fastigheten löper fjällängsplanteringen längs de mest slitna markytorna. På så vis begränsas markbearbetning till dessa områden som idag har kraftigt kompakterad, sliten, eller exponerad jord. Jordvallen vid soptunnorna är ett exempel på det sistnämnda (se figur 73, bild nr 4, s. 47).

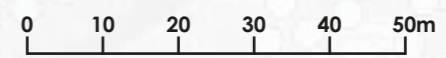
Figur 89.

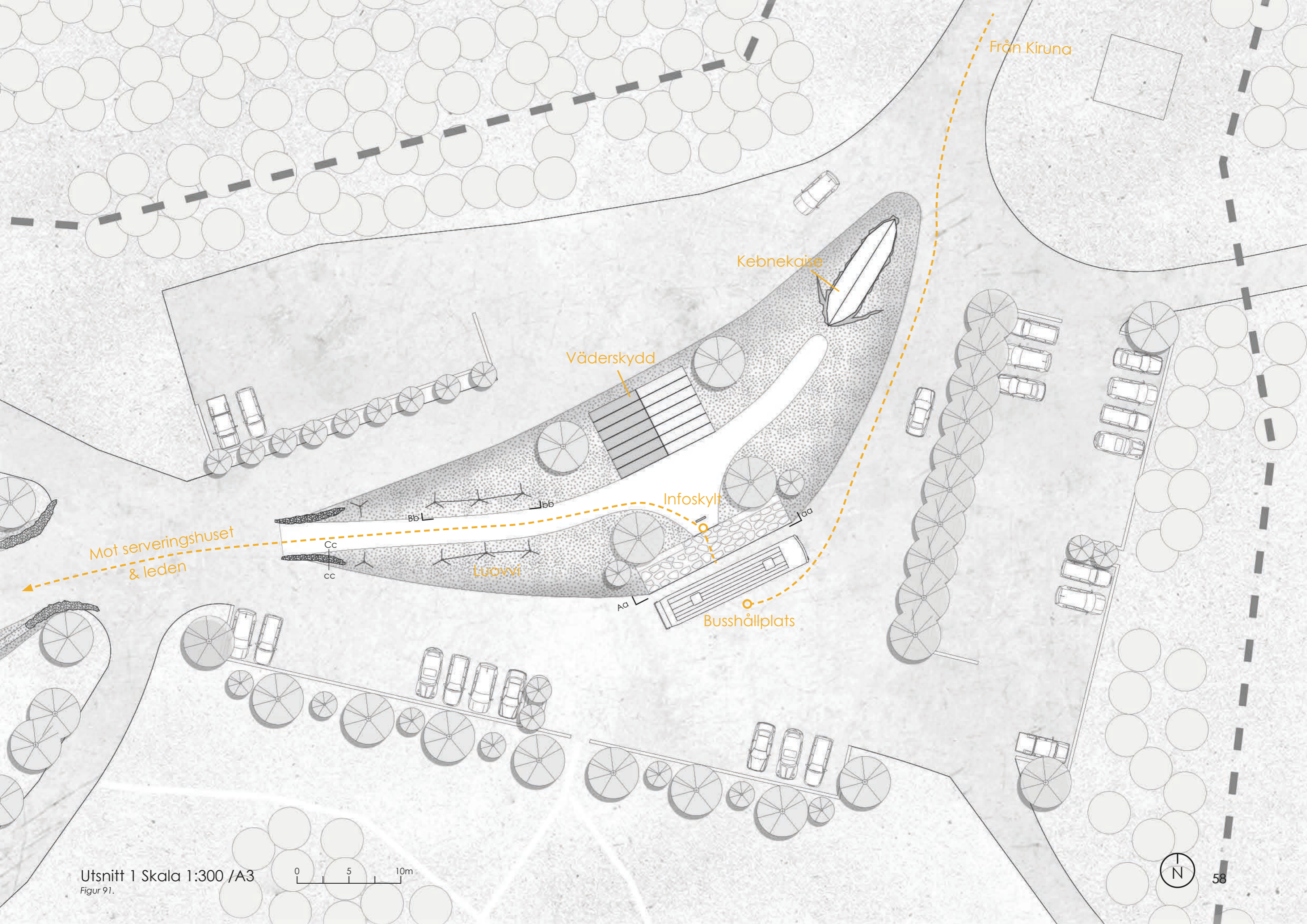
UTSNITT

Figur 90. Skala 1:1000/A3

Från Kiruna

Kebnekaise

Väderskydd

Infoskylt

Mot serveringshuset
& leden

Luovvi

Busshållplats

Cc
cc

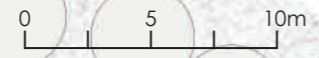
BbL

Jbb

Aa

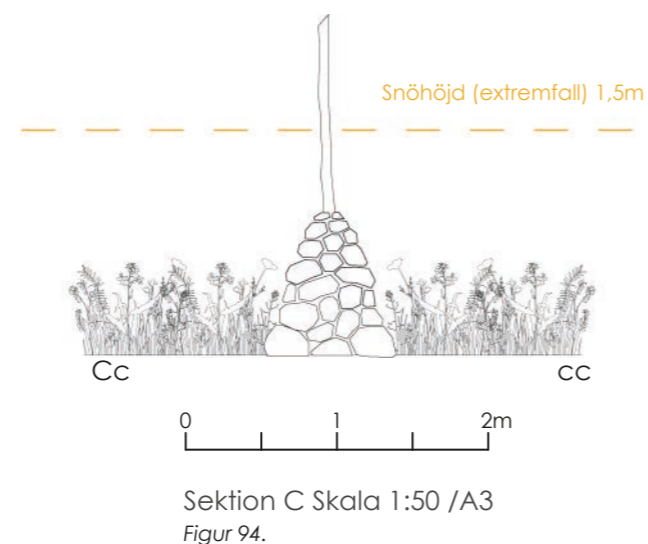
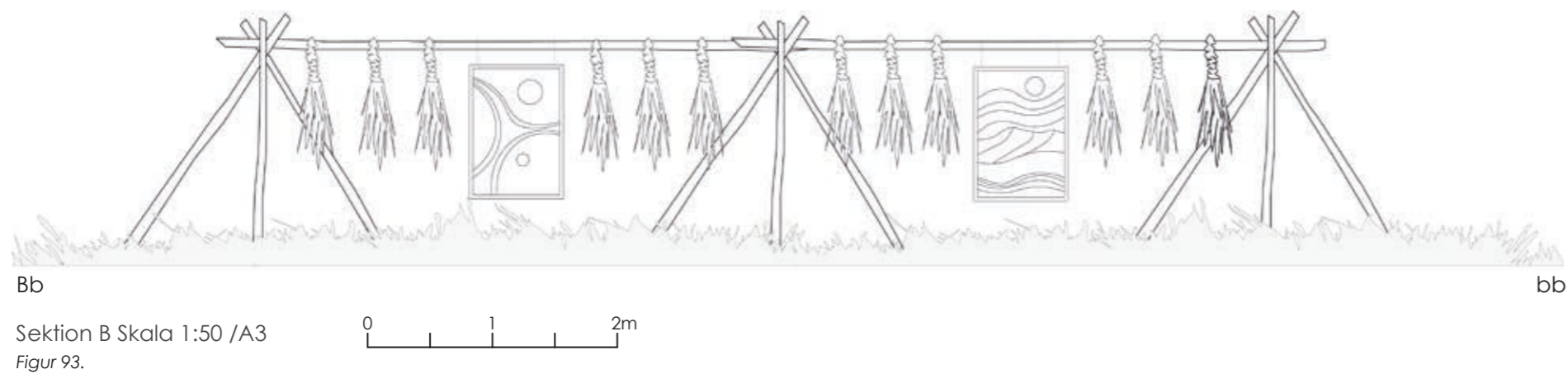
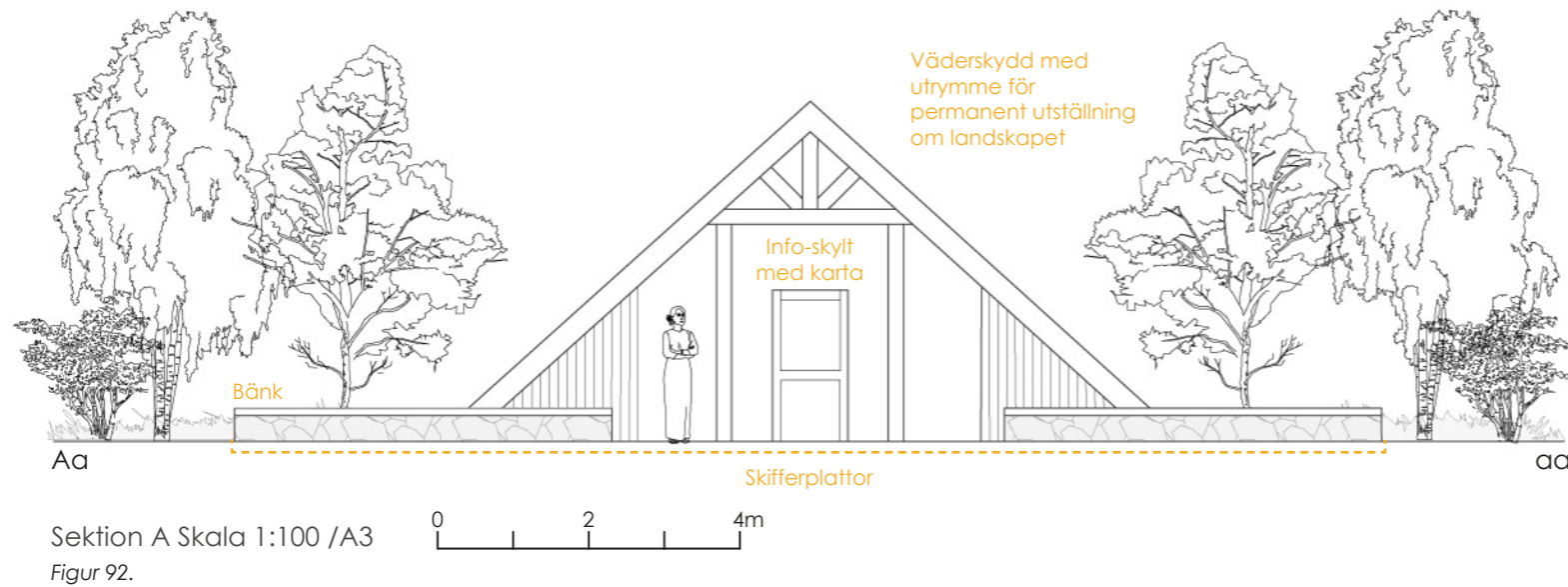
aa

Utsnitt 1 Skala 1:300 /A3
Figur 91.

UTSNITT 1 - Ankomst

Kebnekaise

När besökarna når den allmänna vägens ände, vändplanen och parkeringsplatsen i Nikkaluokta, blir det första de ser båten Kebnekaise som båtförarna i familjen Sarri en gång körde i Vistasdalen. Detta visar farledernas och vattnets betydelse för Nikkaluokta, både historiskt och idag. Båtens placering ger även en tydlig riktning mot stigen som leder vidare till turistanläggningen.

Busshållplats

Busshållplatsen markeras tydligt med markbeläggning av skifferplattor, hämtade från fjällen i närområdet. Där stigen möter skifferplattorna placeras en informationsskylt med karta som hjälper besökaren att snabbt orientera sig i området. Det föreslagna väderskyddet intill busshållplatsen är betydligt större än den gamla infokuren. Detta ger utrymme för en permanent utställning med information om landskapet.

LUOVVI

Längs stigen från busshållplatsen placeras en uppsättning luovvi, med stänger mellan sig. Utöver att visa en traditionell samisk konstruktion, kan dessa användas som ställningar för temporära utställningar, eller rent praktiskt för att torka vinterfoder åt renarna i Nikkaluokta.

Stengårderna

När stigen från busshållplatsen når bilvägen visar två stenmurar riktningen mot leden. Dessa är ett återkommande element som tar inspiration från rengårderna vid Giebmečohkka och Liddujávrit. Materialet till dessa är samlat runt om i Nikkaluokta utifrån den föregående analysen. Vid andra sidan vägen öppnar två ytterligare stenmurar upp sig likt fångstarmar i ett rengärde, här för att visuellt fånga upp besökarna.

Under snörika vintrar kan snötäcket bli så tjockt som 1,5 meter. För att plogningen av bilvägen ska kunna ske säkert och effektivt behöver föraren kunna se stenmurarna. En så pass hög mur skulle dock bli ett allt för skarpt intryck i miljön. I stället förses murarna i detta parti med trästänger av björk i jämna mellanrum som når väl över de högsta snöhöjderna.

Kebnekaise

Båtens placering följer färdriktningen från Nikkavägen vidare mot turistanläggningen. Kebnekaise är upphöjd av stenar hämtade från Nikkavikens vatten, där den en gång stod vid bryggan. Stenarna är lagda som svallvågor från båten, för att antyda rörelsen in i området.

Figur 95.

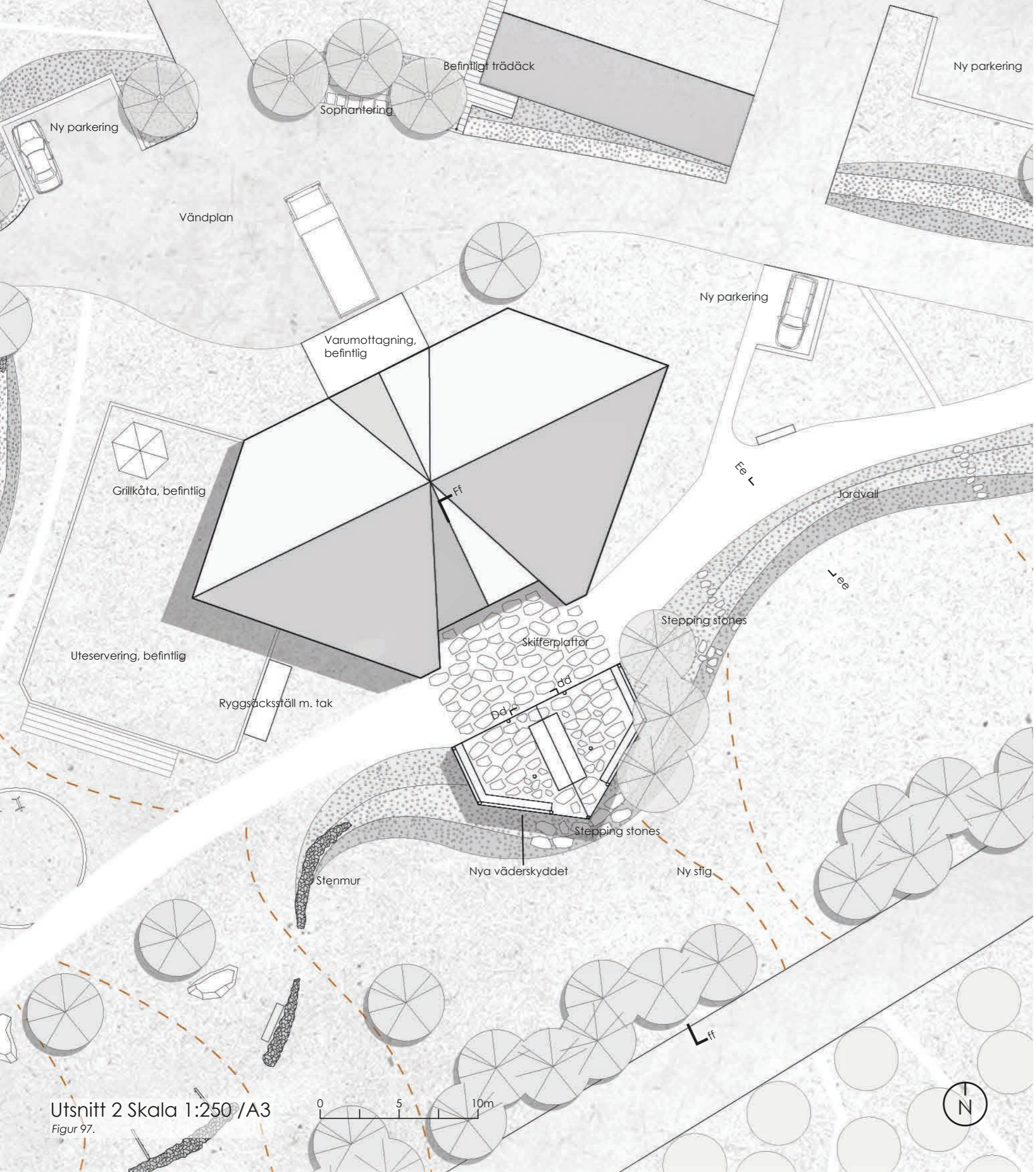
Vägvisare & fångstarmar

De kortare stenväggarna närmast busshållplatsen förstärker ytterligare riktningen mot anläggningen. Vid andra sidan bilvägen drar fångstarmarna in besökarna och välkomnar dem till Nikkaluokta och familjen Sarri.

På bilden syns även två Luovvi med lyktor. Dessa kan ställas upp på hösten när mörkret börjar återvända till fjällvärlden.

Figur 96.

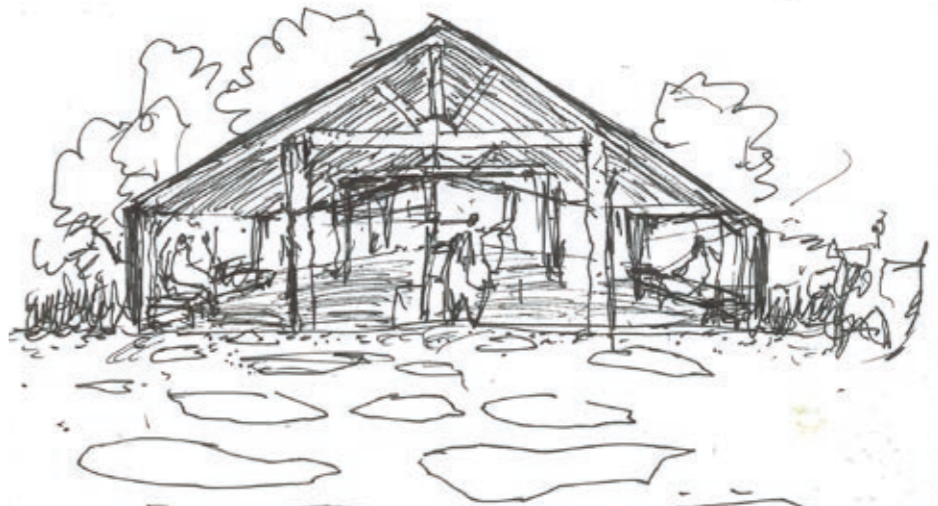

Utsnitt 2 Skala 1:250 /A3
Figur 97.

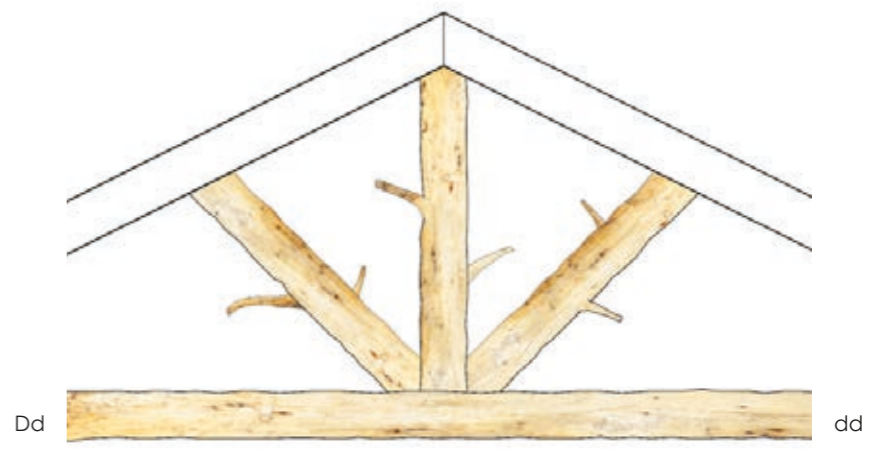
UTSNITT 2 - Entré

Väderskydd

Vid serveringshusets entré böjer sig fjällängen och skapar utrymme för ett väderskydd, se figur 98-99 och figur 101 på s. 63. Här finns bänkar och ryggsäcksställ, där besökarna kan lämna sina ryggsäckar utan att oroa sig för regnet. Formen anspelar direkt på Tirséns byggnad, men i dess material rotar den sig djupare i landskapet. Till den bärande strukturen skördas tall från barrskogarna längs Galaseatnu sjösystem. Dessa barkas och stumpar av grövre grenar behålls för att ge ett naturligt uttryck. Markbeläggning utgörs av skiffersten från fjällen och kopplar an till de befintliga plattorna vid entrén.

Figur 98. Skiss av väderskyddet

Sektion D Skala 1:20 /A3 0 0,2 1m

Figur 99. Detaljsnitt av väderskyddets takstol. Tallstammarna är barkade med grenar bevarade.

Fjällängsvallen

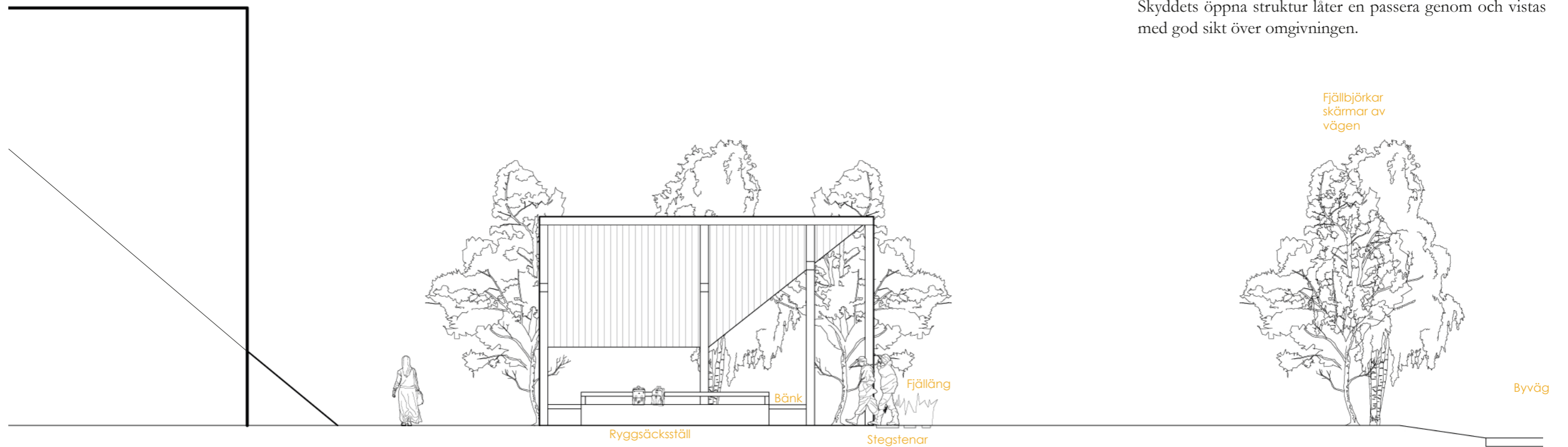
Inspirationen till denna struktur kommer från jordvallarna som förfallna kåtor lämnar i landskapet. Vallarna sås här med en mix av fjällängsblommor. Pratensis (2022) fjällängsmix utgör basen med följande arter: nordisk stormhatt, fjällkvanne, torta, borsttistel, midsommarblomster, prästkrage, rödblära, gullris, smörboll, fjällnejlika, samt gräsen fårsvingel rödsvingel och fjällgröe. I princip alla dessa växter förekommer runt om på gårdarna i Nikkaluokta. Andra kulturellt signifikanta arter kan komplettera blandningen, så som fjällängsyrta och rallarros.

Ee
Sektion E Skala 1:25/A3
Figur 100.

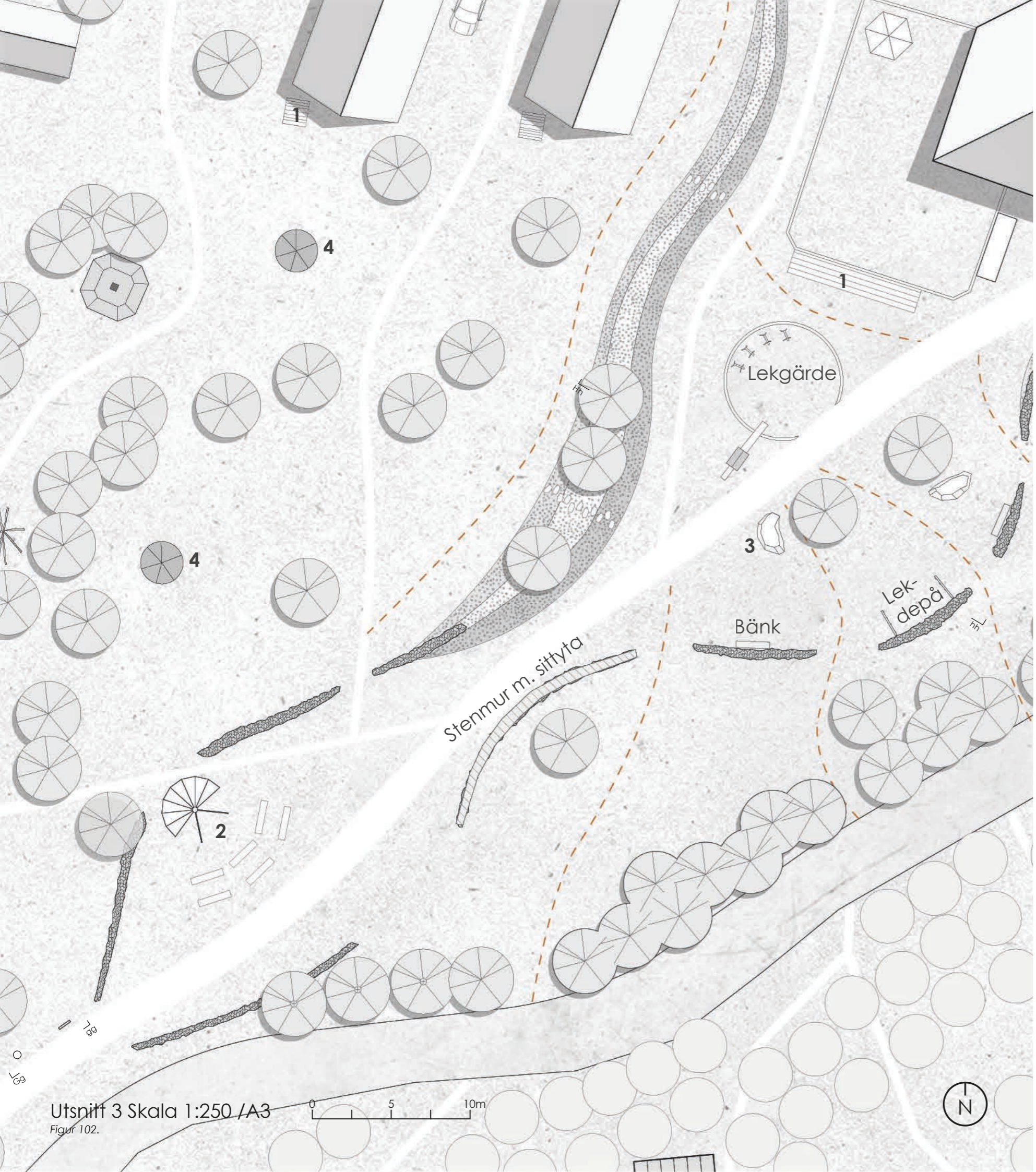
Väderskyddet

Vid väderskyddet finns ett "vadställe" över fjällängen. Här går jordvallen ner och stegstenar av skiffer markerar gången. Skyddets öppna struktur låter en passera genom och vistas med god sikt över omgivningen.

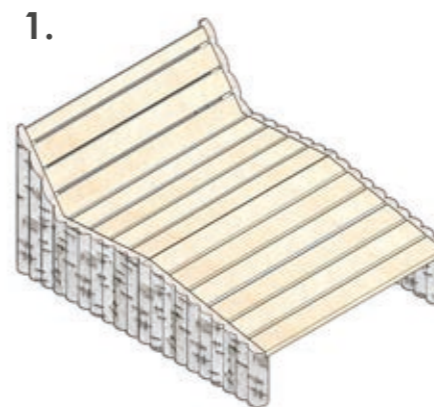

Ff
Sektion F Skala 1:100 /A3
Figur 101.

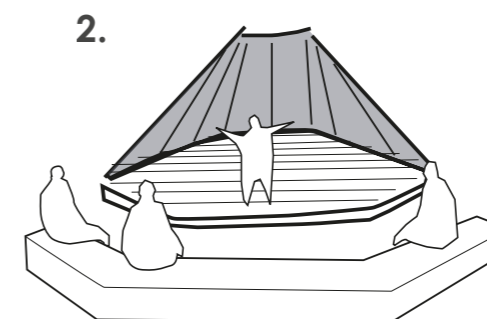

UTSNITT 3 Samling

Figur 103. En "Midnattssoffa" byggd med en ram av fjällbjörk från närområdet. Denna mindre variant placeras utanför ingångarna till stugorna i stugbyn.

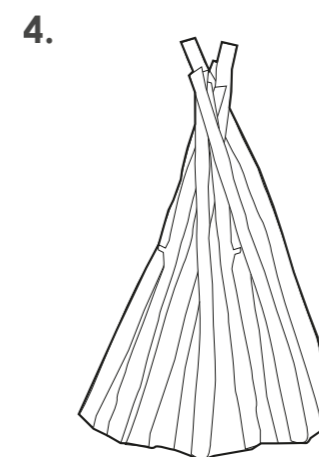
En större avlång modell placeras utanför uteserveringen i solläge med uppsyn mot lekytorna och en vy mot fjällen.

Figur 104. En scen föreslås där diverse småskaliga evenmang och föreställningar kan hållas, vid övrig tid fungerar den som samlingsplats.

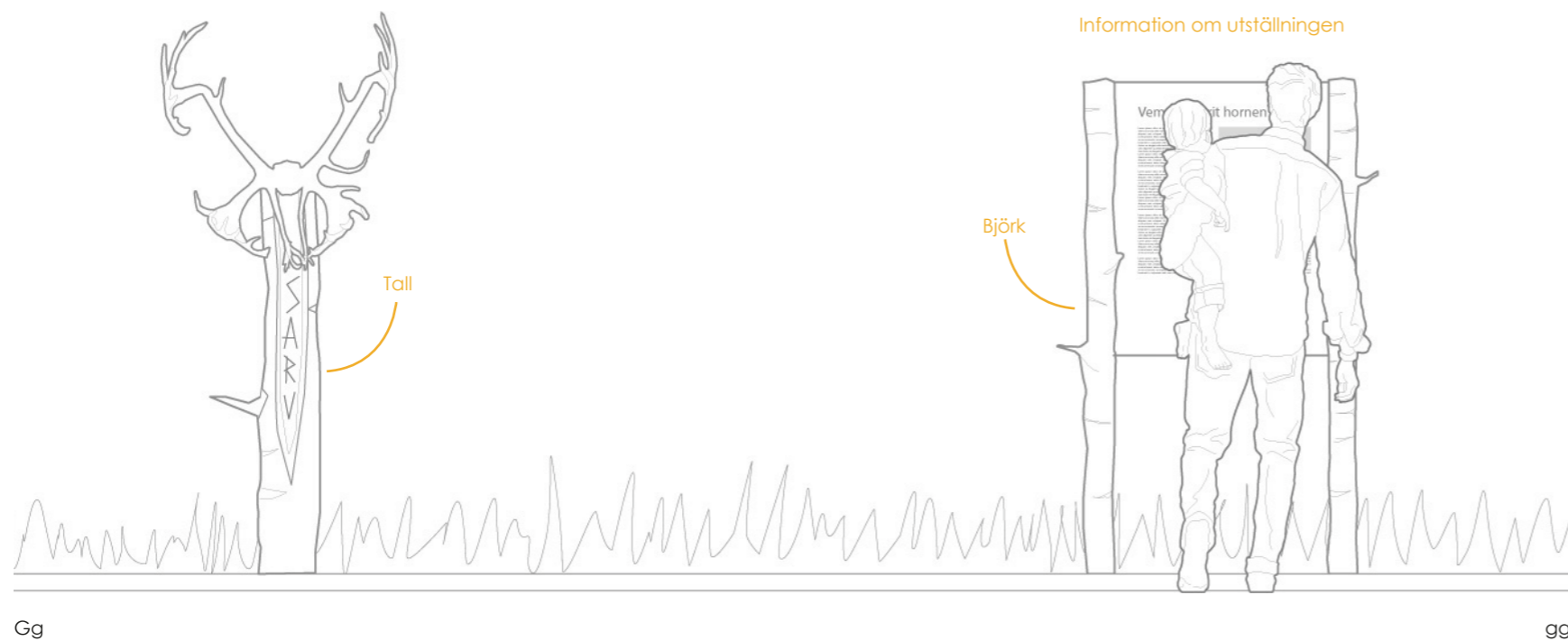

Figur 105. Lämpliga stenblock placeras ut som sittplatser, eller för lek.

Figur 106. Ved torkas här på traditionellt samiskt vis till serveringshusets eldstad och förärlning till gäster.

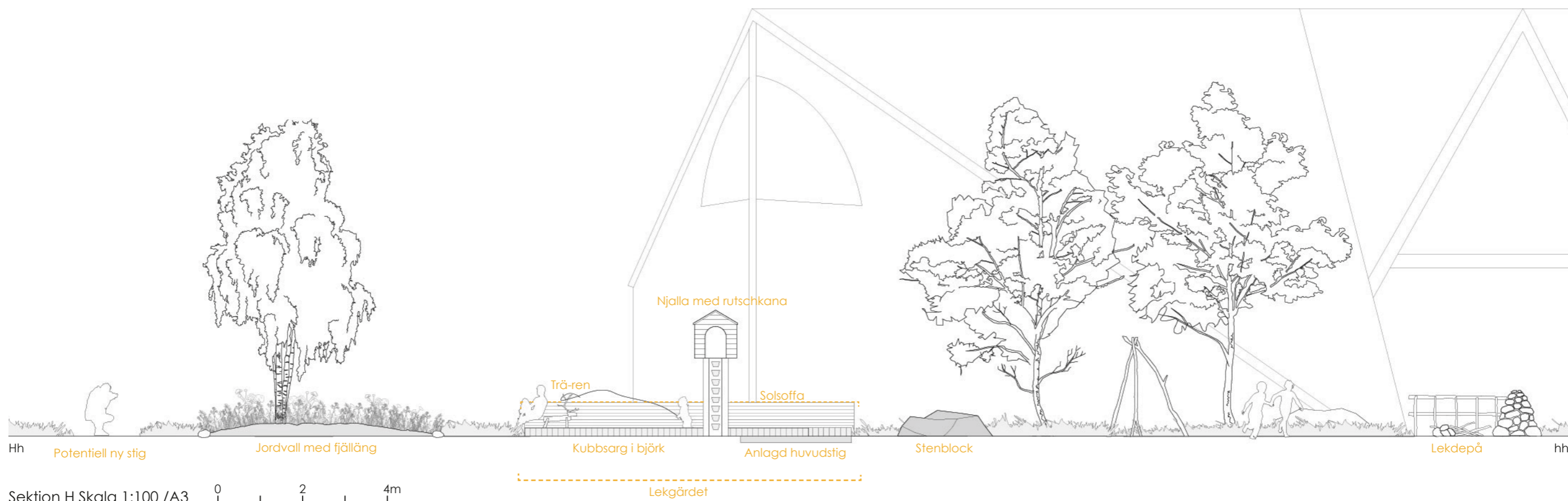
Sektion G Skala 1:25 / A3
 Figur 107.

Renhornspelare

Där stenmurarna slutar tar en konstinstallation vid. Denna utgörs av pelare av tallstammar. På dessa fästs olika typer av renhorn och namnet på den rensort som burit dem, exempelvis en sarv (rentjur). Konstverket tar inspiration från Barbro K Poggats banderoller med 100 namn på nordsamiska för renar som hänger inne i serveringshuset, samt Yngve Ryds bok om alla kunskapsladdade ord för snö på samiska (Ryd 2007). Detta anspelar på det samiska språkets nära koppling till renen och landskapet.

Lek och samling

Där stenmurarna vidgar sig skapas möjligheter för samlingsytor att uppstå. Sektion H visar det största av dessa utrymmen. Ytan är till stor del oprogrammerad. Vid en "lekdepå", finns löst material som pinnar och stenar som barn kan leka med, se figur 108. Här kan till exempel workshops hållas i samisk byggnadskonst. De trärenar som Anna Sarri brukade sätta renhorn på och arrangera lasso-lek för barn får sin nya plats här. Denna yta definieras med en kubbsarg. En Njalla (mindre samisk förrådskonstruktion) föreslås, öppen och försedd med rutschkanan från Erik Sarris gård. Kanan leder in i lekgärdet, där marken är täckt i träflis.

Sektion H Skala 1:100 / A3
 Figur 108.

Samling & performativt utrymme

Stenmuren till vänster är försedd med träplank för att bilda en lång bänk där flera personer och sällskap får plats. En halvt öppen kåta av bågstångstyp bildar kulissen till en scen. Konstruktionen är flyttbar, liksom de traditionella kåtorna. Även bänkarna runt scenen kan arrangeras om efter behov.

Figur 109.

Nya björkar skärmar av vägen

Scen

Ny stig

Här har näver
en gång tagits
en subtil
kulturlämning

UTSNITT 4 - Ny logi

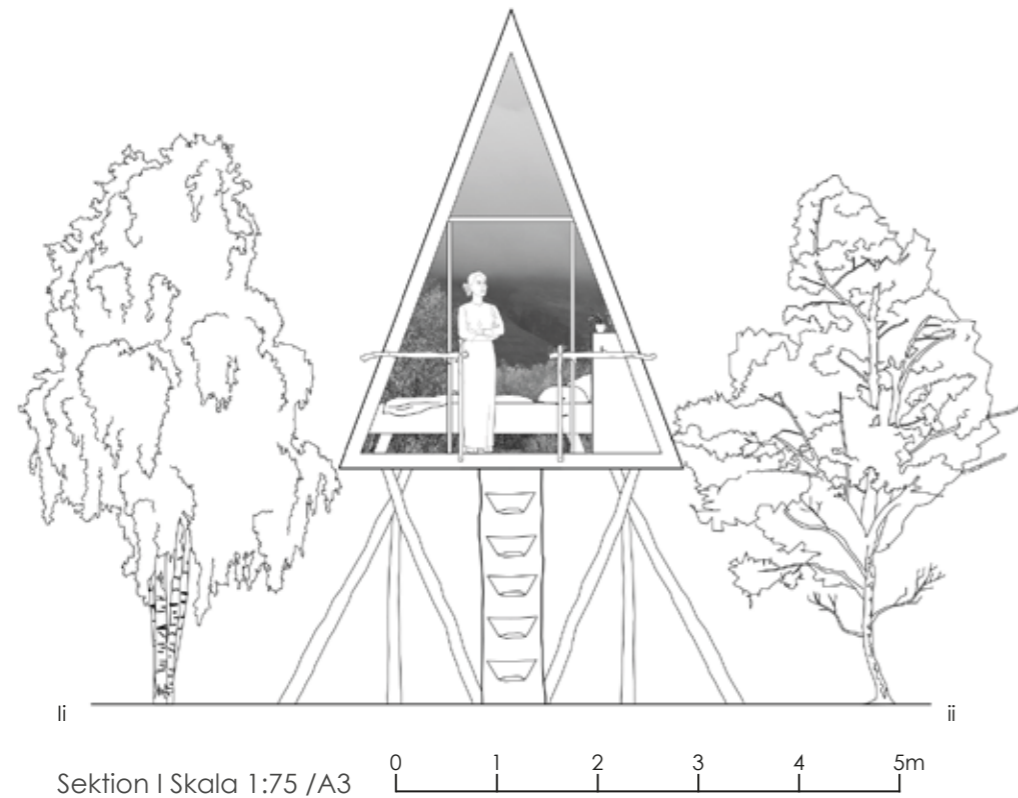
Glaskåtorna

Det finns planer på att bygga nya småskaliga turistboenden i Nikka. Anna Sarri och familjen tänker sig glaskåtor som man kan blicka mot norrskenet ifrån. Bekymret med en sådan på marken är insynen, samt att utsikten, utöver himmelen, är rätt begränsad på fastigheten. En idé är att höja upp en "kåta" med luovvis, eller stolpar. På så vis får man utsikt, skyddas från insyn och avtrycket på marken minimeras. Kåtans gavlar är av glas, taket av trä med fönster, se figur 110 och 111.

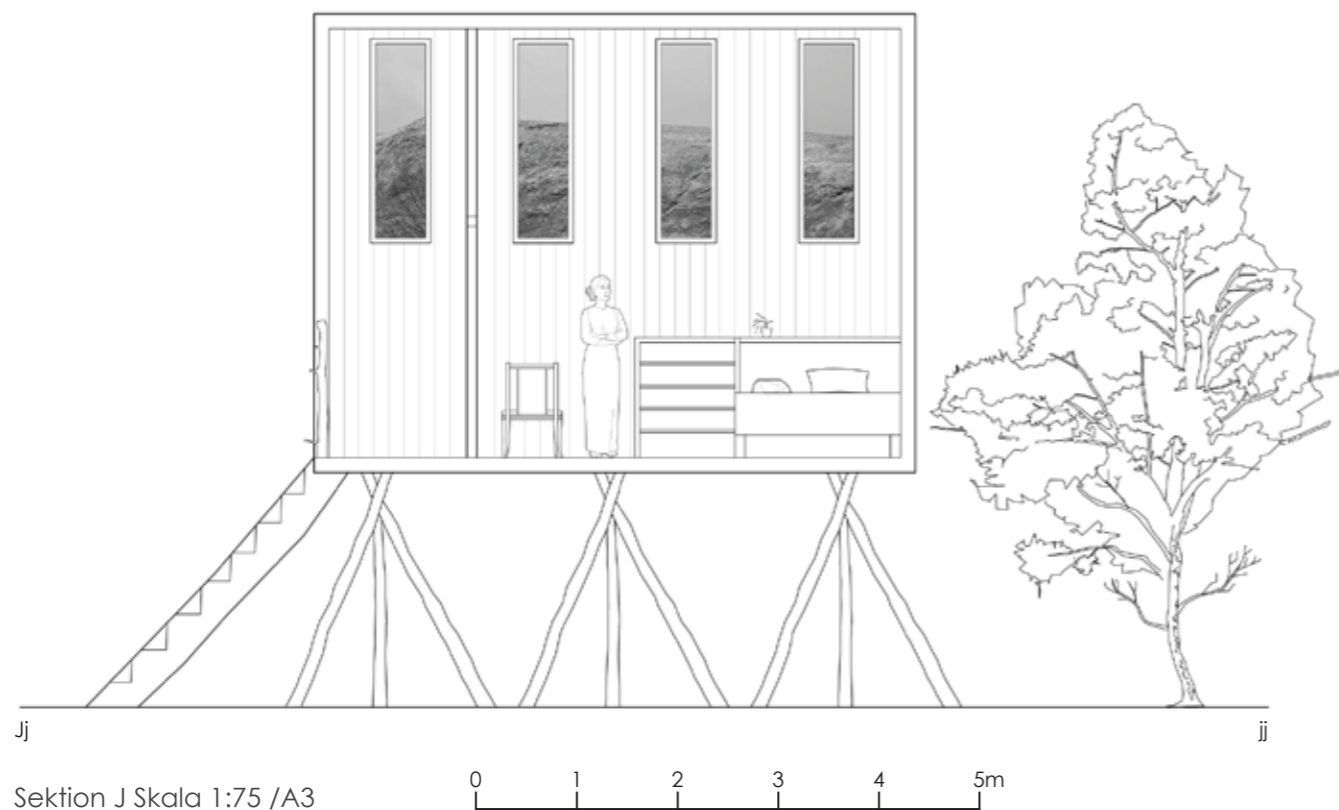
Figur 112. Takluovve (Elgström, 1922)

Takluovven, en gammal variant av "luovvimodulen" är en inspirationsskälla. Ännu en referens till formen kommer naturligtvis från serveringshusets stiliserade kåtaform, som i sin tur inspirerats av kapellet och Kiruna kyrka.

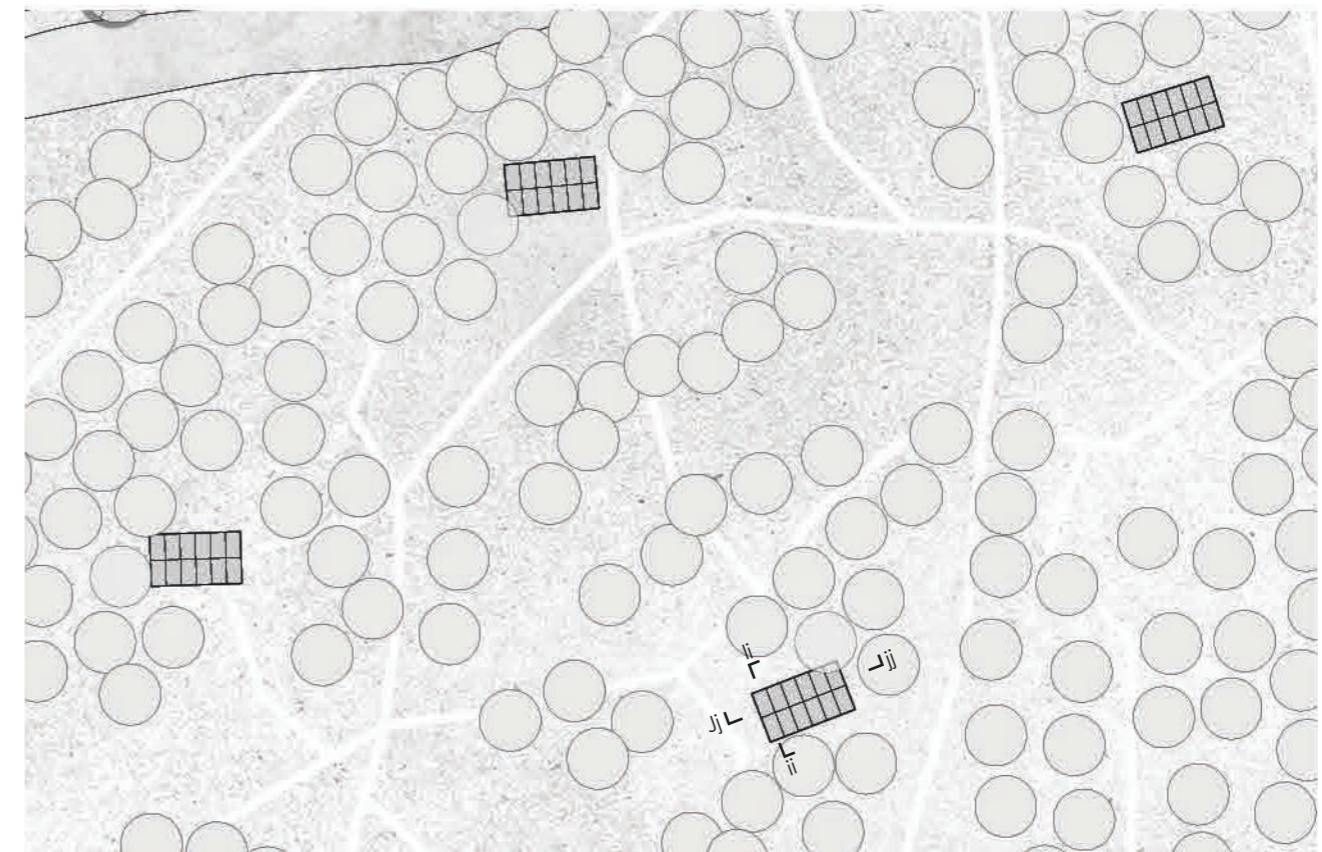
Sektion I Skala 1:75 /A3

Figur 110.

Sektion J Skala 1:75 /A3

Figur 111.

Utsnitt 4 Skala 1:500 /A3

Figur 113.

Placeringen av kåtorna utgår från det befintliga stigsystemet vid tälttheden. För att skilja dem från tältplatserna står de i mindre fickor av den omgivande vegetationen. Detta ger dessutom en känsla av att vara uppe bland trädkronorna. Kåtornas läge följer även de vanligaste vindriktningarna, väst och öst, med en viss variation för att panoramafönsterna ska rama in olika vyer och fjäll i landskapet.

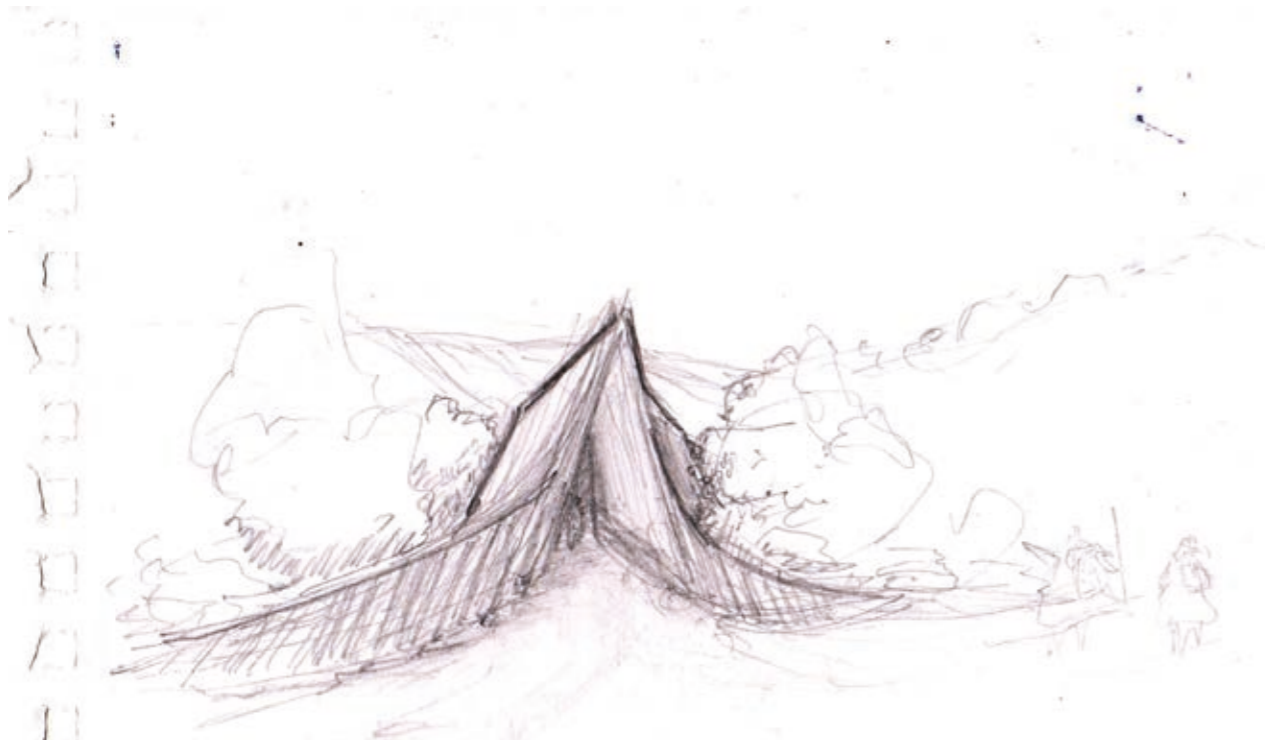
UTSNITT 5 - Avfärd

Portalen

Som en tydlig början på leden mot Giebmegeáisi föreslås en portal. Portalens utformning tar inspiration av den lokala arkitekturen. Formen leder besökaren in från det halvöppna landskapet i Nikkaluokta, till den slutna fjällbjörkskogen där färden vidare kan börja. För att informera de som istället avslutar sin vandring i Nikkaluokta föreslås även en informationskylt i anslutning till portalen.

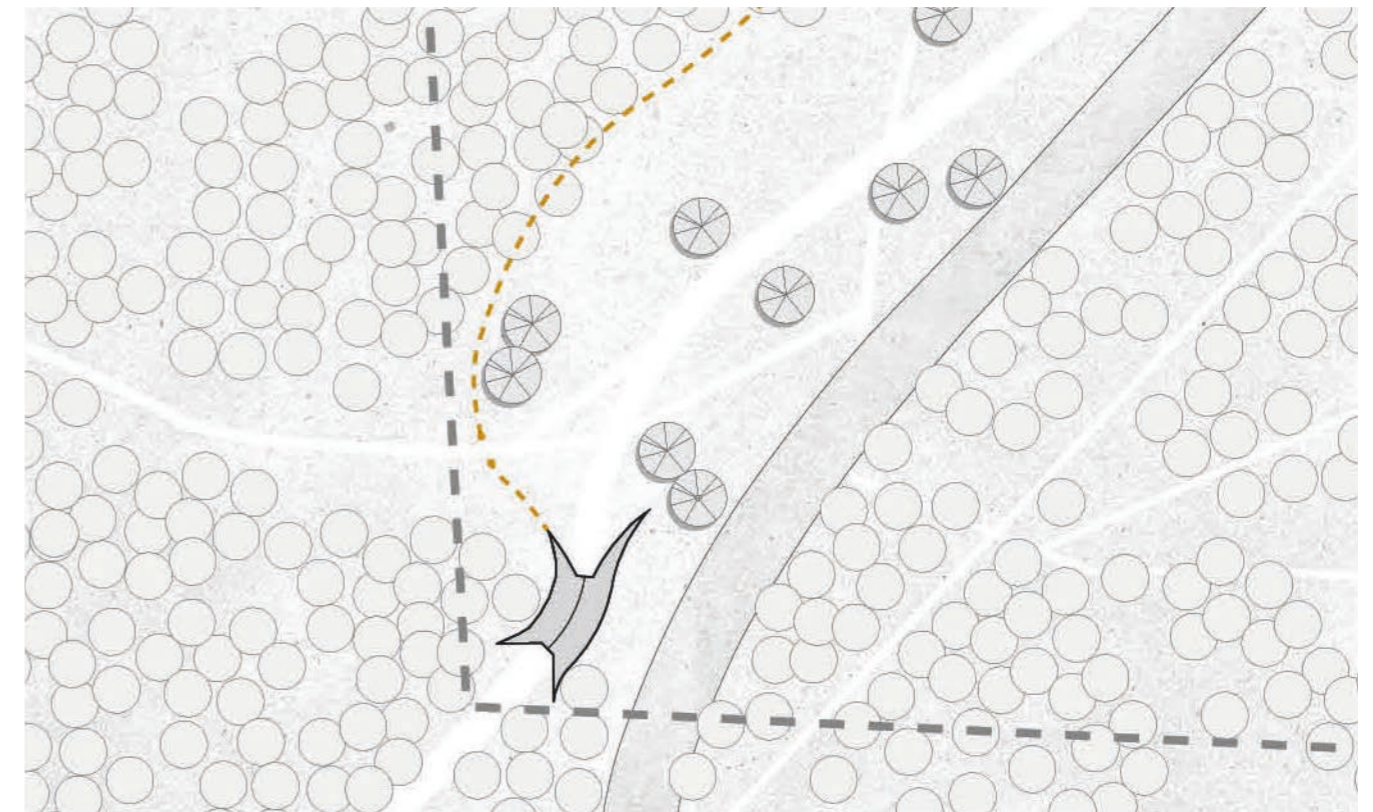
Figur 116. Modellskiss av portalen byggd med kvistar. Tanken är att portalen ska konstrueras med barkad björk.

Figur 114. En konceptskiss av den föreslagna portalens utformning. Fångstarmarna samlar upp besökarna visuellt.

Figur 115. Portalen vid Kungsledens början i Abisko (här under konstruktion sommaren 2018) fungerar som referens till material och utformning.

Utsnitt 5 Skala 1:500 / A3

0 10 20m

Figur 117.

Figur 118. Betesstigen och husdjuren.

HISTORISKA ELEMENT

Betesstigen

Idag löper många stigar genom planområdet. De flesta av dessa är upptrampade av turisterna sedan turistanläggningen byggdes här, men några har en äldre historia. Ett exempel är de gamla bystigarna som ledde upp mot kapellet och genom betesmarkerna. Här har ett sådant segment belysts. Pricken på diagrammet visar en fornlämningsmarkerad eldstad. Denna föreslås uppmärksammas genom skyltning. Det finns dock betydligt fler lämningar som man kan inventera och markera.

Utöver detta placeras skulpturer ut längs stigen av de husdjur som en gång betade här, se figur 118. Skulpturerna är i skala 1:1 (tacksamt nog var det främst getter på bete här). Som ett undantag till resten av förslaget är materialet till dessa konstverk betong. Detta skapar en slags chock av kontrast, som får besökare att stanna till och reflektera.

Skala 1:4000/A3
Figur 119.

0 40 80 100m

Figur 120. De försvunna stigarna, representerade av rader av stenar.

Försvunna stigar

Efter att bilvägarna anlagts i byn växte många av de gamla stigarna över. Utifrån den historiska analysen fanns flera av dessa intill vägen mot helikopterplatsen och Visttashamnen. De överblivna stenarna och mackadamet från vägbygget föreslås användas här till att, där det är möjligt, i linjer markera ut vart stigarna en gång gick, se figur 120 och 121.

Skala 1:4000/A3
Figur 121.

0 40 80 100m

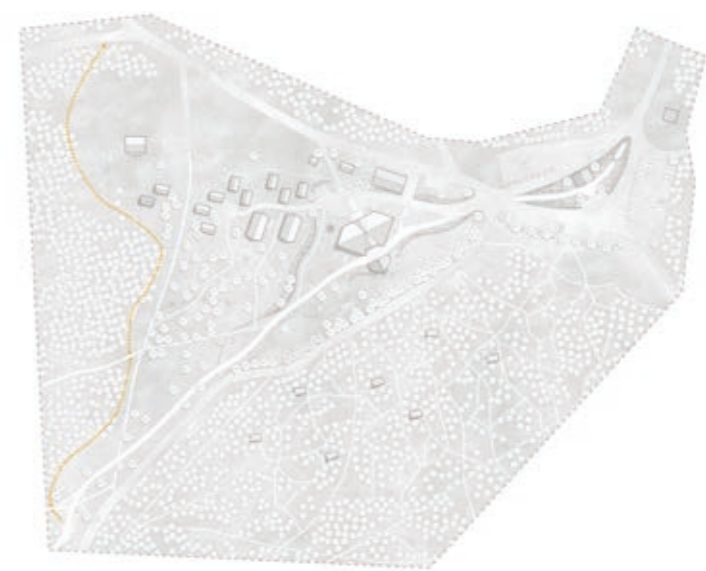

Figur 122. Den bevarade grinden och den föreslagna installationen.

Kapellbackens hägnad

Det enda som kvarstår av Kappellets gamla hägnad är grinden i figur 122. För att belysa strukturens historia föreslås en installation som återinför det gamla staketet som en gång skyddade kapellbacken från betesdjuren. Denna utformas som en låg flätesgårdsgård byggd med fjällbjörk. Den nedan föreslagna sträckningen av hägnaden är provisorisk. Förhoppningen är att det genom fortsatt inventering och samtal med Nikka-borna går att fastställa en dragning som bättre överensstämmer med hur hägnaden en gång stod.

Skala 1:4000/A3

Figur 123.

0 40 80 100m

TILLÄGG I LANDSKAPET

För att förmedla några av de signifikanta kulturella spåren belägna runt om i landskapet, föreslås tre tillägg. Dessa är situerade vid fångstgropsystemet närmast Nikkaluokta, en myr i byns närhet och vid en av Borråsgorsas övergivna gårdar. Samtliga tillägg är placerade i nära anslutning till befintliga leder och stigar. Tanken är att de ska väckaintresset hos besökare att utforska det samiska kulturlandskapet. *Figur 124.*

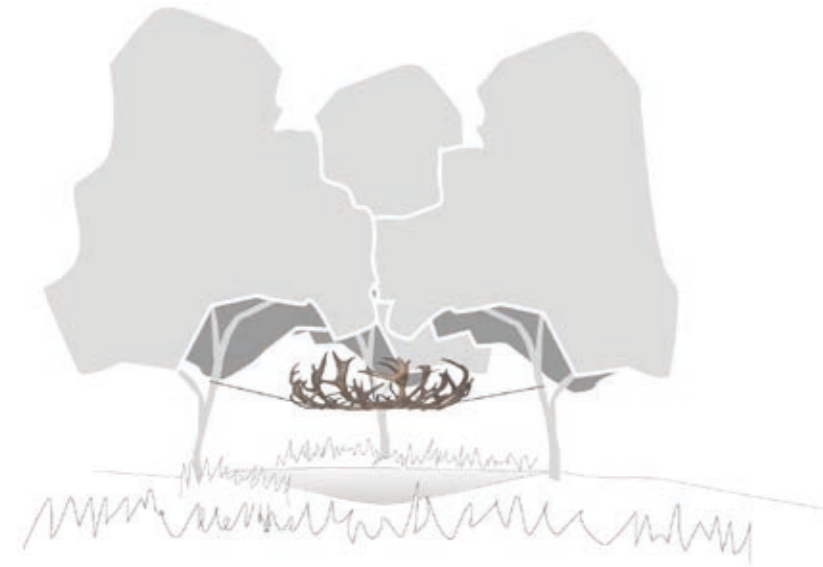
● FÅNGSTGROPEN

● NIKKALUOKTA

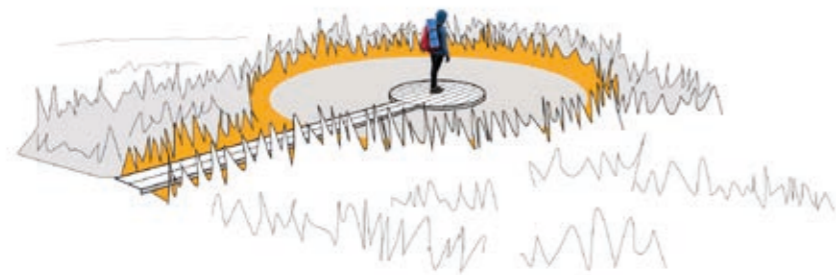
● MYRSLÅTTERN

BORRÅSGORSA ●

Figur 125. Kronan över fångstgropen.

Figur 127. Spången vid gamla myrslåttern.

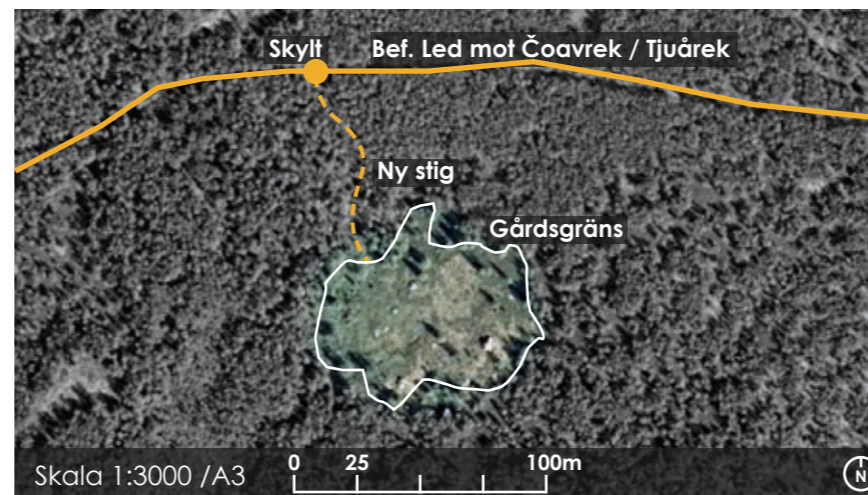
Figur 129. Stenar markerar gränsen för den övergivna gården.

Figur 126. En älgskalle intill fångstgroparna, ett material som kan användas till installationerna.

Figur 128. Skohö som torkas på en luovvi. Fotografi av en bild vid museet Ájtte i Jokkmokk.

Figur 130. En av de övergivna gårdarna i Borråsgorsa.

FÅNGSTGROPEN

Någon kilometer norr från Nikkaluokta finns ett gammalt fångstgropssystem. Till skillnad från andra större system i området är groparna här ofta betydligt subtilare, färre till antalet och belägna i oländig terräng. För att belysa dessa föreslås ett antal installationer av ben som hängs som takkronor över de mer vaga groparna (figur 125). Benen samlas ihop på plats och från de intilliggande fjällen, se figur 126 som exempel. På så vis blir den slutgiltiga utformningen av installationerna intimt kopplade till platsen.

MYRSLÅTERN

I Aktse, vid porten till Rapadalen och Sarek, samlas årligen en grupp slätterentusiaster för att slå ängen kring en gammal gård och STF:s fjällstuga. Aktseslåttern är ett evenemang som arrangeras årligen av Naturskyddsföreningen. Ett evenemang som detta skulle kunna tillämpas även i Nikkaluokta för att lyfta uppmärksamheten till det forna och befintliga kulturlandskapet. Myrslåttern var historiskt viktig i Nikkaluokta, men idag var det länge sedan denna hävd utövades. En årlig slåttern av miniatyrvariant föreslås vid en av de starriska våtmarkerna vid Laddjudeltat längs leden mot Borråsgorsa. Detta görs i en tydlig cirkel, med en spång som leder in till mitten (figur 127). Här kan man uppleva myren intimt och förundras över det hårda arbetet slåttern inneburit historiskt. Den skördade starren flätas sedan och hängs upp för torkning i Luovvis vid Turistanläggningen, som man traditionellt gjort för att framställa skohö (se figur 128, samt figur 93 på s. 59). Flätningen skulle kunna vara en workshop för besökare.

BORRÅSGORSA

Under mitt besök till Borråsgorsa fann jag flera övergivna gårdar. Utan någon hävd kommer dessa att växa igen med åren. Att försöka bevara de öppna markerna är ett allt för stort åtagande. Därför föreslås istället ett tillägg där den nuvarande gränsen markeras med en låg kant av stenar (figur 129). På så vis kan man i framtiden få en bild av hur landskapet en gång sett ut, dessutom blir det lättare att upptäcka gårdarna när skogen tagit över marken. Tillägget kan betonas med en informationsskylt längs leden och en naturstig som leder upp till gården (figur 130).

DISKUSSION

Inledning: Har arbetets syfte uppnåtts?

Att ändra uppfattningen av ett landskap är en komplicerad kulturell process som kräver förändring på många plan. Resultatet av detta arbete visar dock potentialen hos landskapsarkitekturen för att nyansera våra perspektiv och är ett bidrag till kunskapen om hur ett kulturlandskap kan förmedlas.

Det finns bara så många insikter man kan kommunicera direkt med diverse tillägg i en gestaltning. Den verkliga styrkan ligger snarare i att gestalta på ett vis som väcker en grundläggande förståelse och intresse för ett landskap, som den som vistas i platsen sedan kan ta med sig och utveckla. Det är just detta jag strävat efter att uppnå genom mitt förslag för utemiljön i Nikkaluokta. Det går naturligtvis inte att med säkerhet uppskatta i vilken utsträckning mitt förslag skulle påverka besökarens uppfattning av fjällandskapet. Nikkaluokta blir dock ofta ett av de första intrycken av fjällen för turister. Därmed skulle jag argumentera att förutsättningarna är goda för att man kommer bära vidare och reflekterar över det intrycket, exempelvis under en vandring. Genom att väcka en sådan nyfikenhet för den samiska kulturen, har man kommit en viktig bit på vägen för att mildra diskrepansen mellan uppfattningen av fjällen som en vildmark och som ett kulturlandskap.

Hur kan kulturlandskapet förmedlas?

För att översiktligt behandla arbetets huvudfråga, kan jag främst konstatera vikten av att ha vistats i landskapet och fört dialog med Nikkaluoktas invånare. I synnerhet har Nikka-bornas kunskap varit ovärderlig för att förankra det framtagna landskapsnarrativet i platsen. Resultatet och dess implikationer för gestaltningen hade varit torftigt i jämförelse. Exempelvis, hade valet att inkorporera båten Kebnekaise, eller att utgå från principen av att använda lokala material, sannolikt inte skett utan min tillgång till deras perspektiv. Det är denna koppling mellan tilläggen och berättelserna som varit mitt huvudsakliga tillvägagångssätt för att förmedla kulturlandskapet.

Vidare, har formgivningen blivit ett centralt verktyg för att rikta uppmärksamheten hos besökare mot tilläggen. Genom att leda besöksflödet på så vis att de nästan oundvikligen kommer i kontakt med element eller konst som anknyter till landskapet,

blir sannolikheten relativt stor att turisterna ägnar någon slags reflektion åt det de ser. Att gestalta utrymmen för konst och kultur som kontinuerligt kan bytas ut eller förändras - exempelvis scenen (figur 104, s. 64) eller de föreslagna luovvi där konstverk kan hängas upp (figur 93, s. 59) - öppnar möjligheten för människor med en djup kännedom om samisk kultur att sprida sin kunskap. Det blir även ett sätt att komma bortom den begränsade förmågan till förmedling hos statiska element i en gestaltning och skapar förutsättningar för en fortsatt dialog.

I en generell bemärkelse, tror jag att metoden av att arbeta utifrån ett landskapsnarrativ, eller biografi, är ett starkt verktyg inom utvecklingen av landskapsarkitektur som lägger betoning på kontexten. Det är ett förhållningssätt som kan tillämpas oavsett sammanhang.

En pastisch? Gestaltningen & uppdraget

En skulle kunna hävda att gestaltungsförslaget är ett derivat, med dess tydliga referenser till strukturer i landskapet och Nikkaluoktas byggnader. Jag menar dock att ett uppdrag som detta bygger på att man som landskapsarkitekt låter kontexten styra den kreativa processen i hög grad. Om jag exempelvis skulle göra kopplingarna mer abstrakta, eller låta mina personliga preferenser få större inflytande över utformningen, finns en risk att visionen av att förmedla landskapet går i stöpet.

I ett uppdrag där landskapsarkitekten arbetar i nära relation till beställaren, är det också en självklarhet att deras önskemål och behov blir en utgångspunkt. I diskussionerna om designen med familjen Sarri, har de visat en uppskattning för element som tar stor inspiration från omgivningen. Dessa diskussioner kommer att fortsätta och i takt med dialogen kommer förslaget att utvecklas. Tanken som Anna Sarri och jag har för projektet, är att anläggningen av utemiljö främst ska ske tillsammans med bybor och inom Nikkaluoktas kontaktnät av samiska hantverkare. Genom alla som medverkar får projektet i fortsättningen en än tydligare förankring i landskapet. Deras synpunkter och utförande kommer påverka processen, vilket i slutändan - för att använda ett slitet uttryck - ger ett mer genuint resultat.

Potteiger och Purinton (1998) beskrivning av samlingsen som en aspekt av arbetet med landskapsnarrativ är passande för detta uppdrag. Det går att se som en syntes av intryck, som utifrån

mina tolkningar sammanställts på platsen. Under loppet av det fortsatta arbetet, är det kanske lämpligt att mitt eget avtryck som landskapsarkitekt med tiden blir mer osynligt.

Den fortsatta diskussionens teman

Nedan följer fördjupade diskussioner inom dessa teman: uppfattningen av fjällen, att arbeta i ett landskap med perspektivet av en utomstående, förmedlingen av ett landskap och dess "språk", den grafiska kommunikationen, att gestalta utifrån ett narrativ, samt den samiska arkitekturen och landskapssynen.

Förslag till framtida studier, eller fortsatt arbete, lyfts även utifrån de olika aspekterna som diskuteras.

Blicken mot fjällen

Idén om en orörd natur, separerad från människan är än idag väl befäst i vår uppfattning av världen. Som Sörlin (1999) beskriver det har denna uppfattning under 1800-talet och 1900-talets första decennier befästs av en nationalistisk agenda, där miljöer som fjällen tjänade syftet att främja en nationell identitet. Idag har kanske bilden av den vilda fjällvärlden en mer ekonomisk drivkraft, i form av den ständigt växande fjällturismen. Det är i denna större problemrymd som mitt arbete i Nikkaluokta verkar. Det är ett litet bidrag till att mildra den skeva synen av fjällen i Sápmi, som ofta beskrivs som "Europas sista vildmark". En sådan syn har historiskt sett skadat och riskerar att fortsätta skada det samiska kulturlandskapet. Den samiska kulturen är ur flera aspekter sammanvävd med naturen och med ett dualistiskt synsätt på natur och kultur blir dess spår i landskapet enkelt förbisedda. För att främja en mer nyanserad bild av fjällen som i större omfattning inkluderar dess kulturella historia och samtidigt krävs handling på samhällsnivå och vidare ner in på den lokala utformningen och representationen av landskapet inom konst, kultur och sociala medier. Landskapsarkitekturen har här en funktion att fylla, då den kan påverka hur landskapet upplevs på plats och bidra till kunskap och insikter man kan ta med sig när man lämnar den gestaltade miljön.

Det storslagna språket i ett landskap gör det svårt för någon utan specifik kunskap eller koppling till en plats att upptäcka dess mer diskreta berättelser. Detta gäller många sammanhang, men kanske särskilt i områden som den samiska fjällvärlden, där kontrasterna mellan olika värden blir stora. Utsi (1990) talar i sin artikel om

Serveringshuset i Nikkaluokta och dess pampiga karaktär i motsats till det lågmälda kulturlandskapet. Hans metafor om ett dominerande språk kan även tillskrivas fjällens mer visuella och upplevelsecentrerade dragningskraft. Vandring bland storslagna vyer, i en till synes orörd natur är ofta den bild som lockar turister till miljön kring Nikkaluokta. Mitt mål har varit att undersöka hur man som landskapsarkitekt i stället kan försöka rikta människors blickar mot de mer diskreta kulturella elementen i landskapet, som jämförelsevis får en mycket liten plats i det svenska majoritetssamhällets uppfattning av fjällen (Wall-Reinius 2012). Om man tar i åtanke den forskning som belyser hoten mot det samiska kulturlandskapet, bland annat Utsi (2007) och Túnon & Sjaggo (2012), växer även behovet att förmedla kunskap om dessa hot. Oavsett var man ställer sig i den politiska debatten om exempelvis gruvsdrift och skogsindustrin, kvarstår det faktum att utvecklingen av dessa näringar riskerar att radera ut en historia i landskapet som negligerats över århundraden, utöver att ytterligare påfresta de redan hårt pressade samiska näringarna. Problematiken med mötet mellan turismen och rennäringen, är central för denna uppsats. Samtidigt som turismen ofta kan utgöra en störning för rennäringen, är det en viktig näringsgren för många samer, inte minst för familjen Sarri. Dessutom innebär den en potential för att sprida kunskap om samisk kultur till allmänheten.

Framtida forskning

Begreppen rörelsearv och diskreta monument, myntade av Sörlin, Svensson och Mulk (2015), som har varit vägledande för mitt arbete, innefattar även turismens historiska spår i landskapet. Att undersöka hur den fortsatt växande fjällturismen kan utvecklas i samklang med kulturella värden är ett intressant forskningsområde. I dagsläget finns i princip inget behandlat om just samiska landskap inom landskapsarkitekturen, mig veterligen. Utöver att likt denna uppsats utveckla platsspecifika lösningar skulle en övergripande studie av anläggningar i liknande kontexter, kunna vara givande för att ta fram mer generella principer och förhållningssätt.

Framtida studier inom denna problemrymd skulle exempelvis kunna behandla Gálllok, där debatten om en ny gruva pågått de senaste åren och där ett beslut från regeringen i skrivandets stund står nära. Hur kan dessa värden i platsen belysas för allmänheten genom design? Skulle en slags pop-up-installation kunna

uppmärksamma dem, likt en arkitektonisk aktivism? Jag tror att landskapsarkitekturen har en potentiellt viktig pedagogisk roll att spela i dessa frågor, genom ämnesrådets breda perspektiv på landskap och möjligheterna att genom design skydda och uppmärksamma kulturen.

Att förmedla ett landskap utifrån

Synen på ett landskap är till hög grad subjektiv. Det finns grundläggande naturliga företeelser, som geologi och hydrologi, men att avgöra vad som är viktigt för att förstå en plats varierar mellan åskådarens perspektiv och bakgrund.

Det narrativ som här framställts har påverkats av mina val och min tolkning av landskapet. Jag har själv en koppling till Nikkaluokta, men denna är naturligtvis inte lika djup som hos de som lever och verkar i området. Mitt perspektiv och min bakgrund, bland annat den syn och tolkning som utbildningen på SLU främjat, utgår från att vara en utomstående. Min relation till projektet utan något samiskt påbrå är problematiskt och har krävt vissa etiska överväganden. Det är därför jag utgått från SSR:s principer för forskning i samarbete med samer, där deltagandet sker på deras villkor. Projektet grundar sig i familjen Sarris önskan att utveckla utemiljön till deras fastighet och utifrån deras förfrågan har jag involverats i projektet. Därmed finns det en etablerad tillit mellan mig som landskapsarkitekt och familjen. Denna tillit grundar sig i att jag har en viss kännedom av platsen, men framför allt en upprättad kontakt med de boende som besitter väsentlig kunskap om landskapet.

Samtalen med Nikkaluoktaborna har bidragit till att ge en mer nyanserad bild av landskapet. Om jag exempelvis enbart hade försökt utforska tidsdjupet genom kartstudier, eller litteratur, hade resultatet blivit magert i jämförelse. Det knapra utbudet på historiska kartor och platsspecifik litteratur hade utgjort ett problem i sig, men utöver den oskrivna kunskap som kontakten med byborna gett, har deras råd även blivit vägvisande och berikat det tillgängliga materialet. Kanske mest signifikant är hur deras berättelser hjälpt mig att koppla de mer övergripande narrativen inom det samiska kulturlandskapet till något mer personligt och platsspecifikt för Nikkaluokta.

Relationen jag har till platsen är dock inte något man generellt sett

kan förvänta sig att en yrkesverksam landskapsarkitekt har, ställd inför en liknande utmaning. Hur kan landskapsarkitekter som är helt utomstående gå till väga om man vill uppnå en liknande förankring till landskapet och dess kulturhistoria? I de projekt jag läst om som i viss mån lyckats realisera detta, framstår en sak tydligt. Man har disponerat en ansenlig tid åt att lära känna sina klienter. Detta gäller inte bara i relation till projektet, utan även till deras värderingar och syn på landskapet. Arkitekten Burgess långa vistelse vid Uluru-Kata Tjuta i Australien är ett exempel på detta, med många workshops och samtal, eller Hans Tirsén i Nikkaluokta. Margareta Sarri berättade bland annat hur Tirsén följde med familjen Sarri ut till myrarna för att plocka hjortron. Det kan framstå som något trivialt, men det är just i sådan informella möten där man lämnar sin professionella roll som jag tror att man kan knyta närmare förståelse till en plats och dess människor.

Framtida forskning

Vidare skulle det vara intressant att i en egen studie undersöka lyckade och möjligtvis även mindre lyckade projekt där beställaren representerar en ursprungsbefolkning. Kanske finns det lärdomar där som man kan tillämpa mer generellt inom professionen. Det finns flera landskapsarkitektkontor som har anställda antropologer och historiker, exempelvis Nelson Byrd Woltz i USA. Dessa lägger stor betoning på narrativ i kontorets gestaltningsprocesser och strävar efter att stifta en nära bekantskap till platserna de verkar i. En kvalitativ studie av sådana kontors verksamheter skulle kunna bidra med kunskap om hur landskapsnarrativ kan tillämpas i en yrkesmässig roll.

Generell tillämpning av den narrativa metoden

Oberoende av sammanhanget tror jag att landskapsarkitekter har en möjlighet att utforska berättelser i landskapet, genom en slags etnografisk metod. Sådana historier kan säkerligen ta helt andra uttryck i exempelvis i urbana miljöer, där förändringar sker snabbt och många människor kanske saknar en långtgående koppling till platsen. Vad som ändå blir viktigt, oavsett kontext, är att det är människors erfarenheter i landskapet som skapar berättelserna. Det är i stor del detta som gör en plats unik och om vi som landskapsarkitekter vill skapa något som verkligen anknyter till sin omgivning, bör en utgångspunkt vara att prata med lokalbefolkningen.

Att lära sig landskapets språk

Spirns tanke om att landskap är ett språk som går att läsa var en viktig idé för sammanställningen av landskapsnarrativet och gestaltningen. Det öppnar upp möjligheterna att tyda och belysa de mer lågmälda uttrycken i en plats. Precis som alla andra språk, går även det av landskapet att lära sig. Genom ny kunskap och erfarenhet vidgas läsarens perspektiv och fler nyanser kan uppfattas. Detta kan ses som målet med mitt arbete, att hjälpa besökarna justera in skärpan i deras blick mot de diskreta kulturella spåren i landskapet. En utemiljö fungerar däremot inte som uppslagsverk. Det går inte att förmedla ett helt landskap genom en gestaltning i ett begränsat utrymme. Flera relevanta platser och strukturer för Nikkaluoktas kulturlandskap befinner sig inom ett par kilometers radie från turistanläggningen. Meningen med att vidga analysen till samebyarnas skala har varit att inkludera dessa och ge mig en uppfattning av Nikkaluokta som en del av denna större helhet. Min förhoppning är att förslag som dessa kan väcka intresset för den samiska kulturens tysta språk i landskapet hos besökarna.

En skulle kunna mena att det finns en fara i att belysa vissa av dessa känsliga miljöer. Om fler vet om dem och leds dit, skulle slitage eller i värsta fall vandalism kunna uppkomma. Jag menar dock att just genom att främja kunskapen om dessa platser, kan de skyddas bättre. Det man känner till och lärt sig se kan man också bli mer varsam om. Det är här som landskapsarkitektens pedagogiska uppgift blir av vikt. Trots detta måste man undvika att leda ut turister i allt för känsliga lokaler, eller sprida ut turismen i landskapet på så vis att det skulle störa rennärigen.

Den grafiska kommunikationen

I denna uppsats har naturligtvis det skrivna språket varit centralt för att förmedla berättelser och tidsdjup i landskapet, men grafiska verktyg har också spelat en viktig roll. Traditionellt sett används exempelvis överlagringar av historiska kartor och illustrationer av tidslinjer för att visa på förändring i ett landskap (Stahschmidt 2017). Jag skulle dock hävda att mer konstnärligt fria metoder har potentialen att på ett effektivare sätt kommunicera känslan av tidsdjupet och egga åskådarens föreställningsförmåga. De "tidskollage" som jag arbetat med är ett försök till detta. Även om de självklart inte är några exakta representationer av förändringen på en plats, menar jag att de kan hjälpa läsarens fantasi med visualiseringen och greppbarheten av landskapets historia. Själva processen att ta fram dessa bilder har i sig hjälpt mig med att reflektera över berättelserna och deras koppling till Nikkaluokta, att göra dem till något levande och närvarande. I ett fortsatt arbete skulle det vara intressant att utforska hur mer precisa kollage skulle

Figur 131. Bild av 1:1-skisserna sommaren 2021. På liknande vis skulle jordvallens föreslagna sträckning kunna markeras.

kunna skapas, där platsen för det historiska fotot återbesöks och sammanvävs med nutiden. Utvecklingen av virtuell verklighet för återskapandet av platser vid specifika tidpunkter, något det redan finns många exempel på, är även en spännande utsikt att studera.

Narrativ gestaltning

I vissa avseenden är det framtagna narrativets inflytande över gestaltningen tydligt. Ett exempel är placeringen av båten Kebnekaise, med dess historia kopplade till de gamla farlederna i Galaseatnu sjösystem. Om jag inte hade undersökt denna berättelse och diskuterat den med Nikka-born, hade jag inte heller valt att inkorporera den på ett så tydligt vis. Det går att ifrågasätta i vilken grad denna och andra element bidrar till att förmedla kunskapen om landskapets berättelser. Båten kan naturligtvis inte göra detta i en direkt mening, men den kan väcka en nyfikenhet hos betraktaren för att förstå dess betydelse. Besökare kommer sannolikt att dra en koppling mellan båten centrala placering och dess innebörd för bygden. Ett komplement till detta är skyltning. Risken med allt för intensiv användning av skyltning blir dock att besökaren berövas sitt direkta närvarande och hens nyfikenhet och fria utforskande av platsen.

Till skillnad från båten Kebnekaise är berättelserna kopplade till de föreslagna jordvallarna svårare att tolka. På ett vis har jokkarnas form och dess metafor som en ledande och begränsande struktur främst varit till nytta för min arbetsprocess, snarare än ett sätt att förmedla landskapet. Det är nog ytterst få som på plats skulle förstå kopplingen mellan exempelvis jordvallen och de förfallna kåtorna ute i kulturlandskapet, som var en inspiration för mig vid utformningen av detta element. Däremot kan implementeringen av traditionella samiska nyttoväxter få en pedagogisk verkan, återigen

med sparsam skyltning eller dylika komplement. Ängsväxterna talar även om en berättelse som den svenska kulturen till viss del har gemensam med den samiska. Den kopplar till en relativt allmän kunskap om sambandet mellan hävd och kulturgynnade växter.

Mer generellt är former och strukturer begränsade i sin förmåga att förmedla känslan för ett kulturlandskap som sträcker sig långt utanför planområdet. Landskapet är även i konstant förändring och många signifikanta berättelser kan inte fångas i en statisk gestaltning. Ett exempel är den om klimatförändringens påverkan på den samiska kulturen. Varför är denna berättelse med i landskapsnarrativet, om den inte ger något konkret utfall i min formgivning? Tanken är att berättelser som dessa i stället ska få utrymme att förmedlas genom exempelvis konstinstallationer och föreställningar. De har indirekt inspirerat den föreslagna scenen till exempel, eller det nya väderskyddet vid busshållplatsen med plats för utställningar. Att öppna upp för konsten skapar möjligheter till förmedling som inga statiska inslag har kapaciteten att uppnå.

En försiktig gestaltning?

Ett av förslagets ledande principer, att "borsta platsen", bygger på ett försiktigt förhållande till platsen. Förespråkarna för detta, till exempel Descombes, menar att det allt för ofta läggs till nya element i landskapet som dominerar över det förflutna och i vissa fall raderar ut tidigare lager. I vilken mån har jag lyckats förhålla mig till dessa tankar? Stigar och vägar förslås löpa ungefär som tidigare, men med en starkare styrning. De äldre stigarna uppmärksammas, föremål och strukturer i platsen inkorporeras i gestaltningen. På många vis är platsens befintliga värden utgångspunkten, men några element kan ändå uppfattas som skarpa ingrepp i landskapet.

Jordvallen är det tydligaste exemplet på detta. Är det här att "borsta" platsen, att utgå från vad som finns? Även om formen är inspirerad av det omgivande landskapet, har den ingen koppling specifikt till platsen utöver att den löper längs existerande gångstråk. Jordvallen uppkom ur ett behov att leda besöksflödet för att begränsa slitaget, vilket är en av orsakerna till att familjen Sarri vill göra om sin utemiljö. Man kan fråga sig varför jag inte bara föreslår ett staket i stället. Jag menar dock att genom användandet av ett naturligt material anspelar denna styrande form på det samiska förhållningssättet till naturen, där människan får anpassa sig. Passagera över vallen, vadställena, kanaliserar rörelsen till dessa och på så vis styr elementet både direkt och indirekt flödet

över området. Rent praktiskt blir denna lösning potentiellt mer effektiv för plogning och pistning vid vintertid, då ett vanligt staket riskerar att bli nerkört. Vad gäller växtmaterialet så anspelar det även på de kulturgynnade örtmarkerna kring Nikkaluokta, som tydligt skiljer sig från dess relativt karga omgivning. Det eftersträvade resultatet är en styrande struktur som kontrasterar tillräckligt för att leda ögat, men som samtidigt är rotad i sin omgivning. På så vis är tanken att den trots dess starka form ska vara en sammanfogad del av landskapet.

Fortsatt arbete

För ett fortsatt arbete med projektet skulle det vara lämpligt att pröva hur väl denna lösning kan styra besöksflödet. Blir kontrasten tillräckligt skarp, eller skulle man bara gå rätt över den utan närmare eftertanke? Sommaren 2021 var jag uppe i Nikkaluokta och provade att skissa på tidigare gestaltningsidéer i skala 1:1 (se figur 131). Detta skulle kunna göras igen med det nu framtagna förslaget. Eventuella befintliga stigar skulle även kunna inventeras noggrannare, eller var nya stråk skulle vara önskvärda att skapa genom att styra rörelsen. Med hjälp av sådan information kan de föreslagna ”vadställena” och öppningarna i den ledande strukturer justeras.

Samisk arkitektur och landskapssyn

Att inspireras och arbeta med lokal arkitektur och former utifrån ett utomstående perspektiv är vanligt förekommande, men inte utan sin problematik. Som Nango (2009) har lyft finns det en risk att resultatet blir allt för generaliserat, till exempel med det mycket utbredda lavvu-temat. Under mitt skissande återkom lavvun frekvent. Jag märkte själv hur lätt det var att fastna för dess starka form, göra en tolkning och sedan föreställa mig att jag skapat något med ”samisk karaktär”. Efter att ha läst bland annat Nangos kritik om vad han kallar för ”Giant Lavvu Syndrome”, insåg jag hur min begränsade kunskap i det samiska byggnadsskicket riskerade att bidra till denna onyanserade bild. Det är lite grann som att en utländsk arkitekt som fått i uppdrag att rita ett ”svenskt hus”, enbart skulle dra sina referenser från faluröda timmerhus med vita knutar. I denna kontext, med ett ojämnt maktförhållande mellan den samiska ursprungsbefolkningen och majoritetsbefolkningen blir dock ämnet känsligare.

En överhängande risk för arbetet är att gestaltningen ska framstå som en ytlig tolkning. Jag strävade därför att i stället bättre förstå vilka uttryck den samiska kulturen fått i Nikkaluoktas omnejd, för att få en mer nyanserad kunskap att basera min design på. Det jag fann var ett förhållningsätt där man utgår från det befintliga. Historiskt har materialet till byggnader i Nikkaluokta skördats från omgivningen och traditionen lever till viss del vidare idag. I synnerhet är återbruket av material en tradition som tydligt finns kvar, något jag märkt i mina exkursioner och samtal med byborna. Denna mentalitet, att ta vara på det man har och att begränsa påverkan på naturen, är något jag velat inkorporera i min gestaltning, för att tydligare rota det i landskapets kultur.

Framtida studier

Den samiska landskapssynen och byggnadsskicket har även ett värde utanför sin kontext. Det kan ses som en förebild när vi nu måste anpassa vårt samhälle för att motverka klimatförändringen och förlusten av biodiversitet. Att närmare utforska detta förhållningsätt till landskapet skulle kunna ge upphov till principer för hållbar samhällsutveckling inom arkitektur och landskapsarkitektur.

Slutsatser

Arbetets syfte och frågeställning om hur kulturlandskapet i Nikkaluokta kan förmedlas genom en gestaltning lade fram en subjektiv utmaning. Djupet av hur en gestaltning blir förankrad i landskapet beror på de perspektiv man väljer att inkludera. Med enbart traditionella kartstudier och sammanställning av information med en blick som kommer utanför platsen, riskerar man att skapa en onyanserad representation i sina analyser. En påföljande gestaltning går då miste om mer relevanta och intressanta kopplingar till landskapets berättelser. I detta arbete strävade jag efter att lära känna Nikkaluokta, dess människor och berättelser mer närgånget. Detta gjordes i syfte att åstadkomma en gestaltning som kan förmedla kulturlandskapets lokala nyanser. Att återskapa liknande resultat i en professionell kontext kan dock bli problematiskt, exempelvis eftersom jag vid projektets början redan hade en väletablerad relation till Nikkaluokta. Därför skulle det vara intressant att i fortsatta studier undersöka hur landskapsarkitekter utan någon koppling till ett landskap och dess kultur kan gå till väga för att överbrygga sådana hinder.

Även om jag har fått ta del av mer personliga narrativ i Nikkaluokta och sedan inkorporerat dem i förslaget, går det inte att i ett koncentrerat format förmedla ett helt landskap på en enda plats. Vad som dock är möjligt, är att väcka intresset hos de som besöker platsen. Genom att rikta människors blickar mot de mer diskreta spåren av den samiska kulturen i Nikkaluokta, eller genom referenser till kulturella element i det omgivande landskapet, kan en förståelse för dess lågmälda språk främjas. På så vis kan anläggningens besökare börja lära sig att läsa det samiska kulturlandskapet, få respekt för det och låta det ta större plats i förhållande till bilden av den orörda vildmarken under deras fortsatta vandringar.

Vidare är den samiska landskapssynen med ett vördnadsfullt förhållande till naturen och dess resurser något som i sig är värt en fortsatt fördjupning. Inom den, likt många andra ursprungsbefolkningars perspektiv, kan vi hitta värdefulla förhållningsätt som kan tillämpas inom landskapsarkitekturen och de utmaningar som samhället står inför.

KÄLLFÖRTECKNING

- Andersson, Lina 2012. Ahr - transformation av kulturlandskapet från produktionslandskap till upplevelselandskap. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet.
- ArkDes, 2022. The Giant Lavvu Syndrome - ArkDes - Sweden's National Centre for Architecture and Design. [online] ArkDes - Sweden's National Centre for Architecture and Design. Tillgänglig vid: <https://arkdes.se/en/artikel/the-giant-lavvu-syndrome/> [Hämtad 10 januari 2022].
- Aronsson, Kjell-Åke 1995. Samiska kulturmiljöeri Sverige: en forskningsöversikt. Stockholm: Riksantikvarieämbetet
- Arvidsson, E. (2020). Vägen till information hur utformningen av naturum Laponias infart kan styra besöksflöden och minska slitage i skyddad natur Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Barck, Åke. (red.) 1992. Nikkaluokta kapell 50 år: en minnesskrift. Kiruna: Mediafolket
- Battiste, M. & Henderson, J. Y. 2000. Protecting Indigenous Knowledge and Heritage: A Global Challenge, Purich Publishing Ltd, Saskatoon.
- Bryman, Alan. 2011. Samhällsvetenskapliga metoder. 2., [rev.] uppl. Malmö: Liber
- Cogos, S., Roué, M. and Roturier, S. 2017. Sami Place Names and Maps: Transmitting Knowledge of a Cultural Landscape in Contemporary Contexts. Arctic, Antarctic, and Alpine Research, 49(1), pp.43-51.
- Drugge, A.-L. (Red.) 2016. *Ethics in indigenous research: past experiences - future challenges* (1:a uppl.). Hämtad från <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-119987>
- Elgström, Ossian. (1922). Hyperboreer. [Elektronisk resurs] : reseliv och forskning bland Jukkasjärvilaparna 1919-1920. Stockholm: Bonnier Tillgänglig på Internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:rara-1122>
- Feilitzen, Victor von 1949. En lappländsk boplats växer fram. Norrbotten. 1948, s. 82-94
- Findley, Lisa. 2005. Building change: architecture, politics, and cultural agency. New York, NY: Routledge
- Fri, M., 2021. Samiska bosättningar i norra Uppland - Institutionen för arkeologi och antikens kultur. [online] Su.se. [Hämtad 16 december 2021].
- Fälton, Emelie. 2021. *The romantic tourist gaze on Swedish national parks: tracing ways of seeing the non-human world through representations in tourists' Instagram posts*, Tourism Recreation Research, DOI: 10.1080/02508281.2021.1984692
- Harnesk, Victoria (2014). Smak på Sápmi: samisk mat - tradition, innovation och framtid. 1. uppl. Stockholm: Slow Food Sápmi
- Haugdal, E. (2013). «Det skal rätne»: Materialbruk i nyere samisk arkitektur. Kunst og Kultur. 96(1). 36-51
- Helander, Kaisa Rautio (2014). Sámi placenames, power relations and representation. Indigenous and Minority Placenames. ANU Press, 325–
- Huuva, Eva (2000). Slutrapport Dokumentation Laevas. Laevas sameby
- Israelson, Isse (2015). Traditionella samiska kåtor: material och byggnadsteknik. Jokkmokk: Åjtte
- Kivinen S, Moen J, Berg A, Eriksson Å. 2010. Effects of modern forest management on winter grazing resources for reindeer in Sweden. AMBIO. 39:269–278
- Labba, Elin Anna 2020. Herrarna satte oss hit: om tvångsförflyttningarna i Sverige. Stockholm: Norstedts
- Larsson, Gunilla 2015. *Gällokjaure - Lämningar efter ett samiskt kulturlandskap*. Rapport över arkeologisk utredning. Rapport 2012:1. Rimbo: Revita Archaeology and History.
- Ljungdahl, Ewa. 2021. Byggnader. [online] Samer.se. Tillgänglig vid: <https://www.samer.se/1219> [Hämtad 8 november 2021].
- Lynch, Kevin (1972). What time is this place?. Cambridge, Mass.: MIT P.
- Mels, Tom. 1999. *Wild Landscapes: The Cultural Nature of Swedish National Parks*. Lunds universitet.
- Nango, Joar. 2009. *The saami building tradition : a complex picture*. <http://uralistica.com/m/group/discussion?id=2161342%3ATopic%3A30146> [Hämtat 30 november 2021].
- Nango, Joar. 2021. *Sámi Self-Sufficiency by Joar Nango* (Works That Work magazine). [online] Worksthatwork.com. Available at: <https://worksthatwork.com/4/sami-self-sufficiency> [Hämtat 30 November 2021].
- Nijhuis, Steffen & de Vries, Jeroen. 2019. Design as Research in Landscape Architecture. Landscape Journal. 38. 87-103. 10.3368/lj.38.1-2.87.
- Nikkaluokta Sarri AB, 2022. *Nikkaluoktas historia*. [online] Nikkaluokta Sarri AB. Tillgänglig vid: <https://nikkaluokta.com/om-oss/nikkaluoktas-historia> [Hämtad 18 januari 2022].
- Olsen, L.S. (2016). *Sami tourism in destination development: conflict and collaboration*. Polar geography (1995), 39 (3), 179–195. <https://doi.org/10.1080/1088937X.2016.1201870>
- Pape, R., Löffler, J. 2012. *Climate Change, Land Use Conflicts, Predation and Ecological Degradation as Challenges for Reindeer Husbandry in Northern Europe: What do We Really Know After Half a Century of Research?*. AMBIO 41, 421–434. <https://doi.org/10.1007/s13280-012-0257-6>
- PLANT 2022. Sweet Farm · PLANT. [online] Branchplant.com. Tillgänglig vid: <https://branchplant.com/projects/sweetfarm> [Hämtad 8 februari 2022].
- Potteiger, Matthew & Purinton, Jamie 1998. *Landscape narratives: design practices for telling stories*. New York: John Wiley
- Prichard, J. 1999. *Preserving Yellowstone's Natural Conditions: Science and the Perception of Nature*. Lincoln: University of Nebraska Press
- RAÄ. Riksantikvarieämbetet. 1997. *Fornminnesinventeringen - nuläge och kompletteringsbehov* [Elektronisk resurs]. Riksantikvarieämbetet Tillgänglig på Internet: <http://kulturarvsdata.se/raa/samla/html/10120>
- RAÄ. Riksantikvarieämbetet. 2022. L1994:4834 *Offerplats*. Tillgänglig vid: <https://app.raa.se/open/fornsok/lamning/60dc98c7-61ce-479f-b264-ae66efc2a3ee> [Hämtad 23 februari 2022]
- Reichwald, Astrid & Svedlund, Brita (1977). Laevas: sameby i dag - historia i morgon?. Stockholm: PAN/Norstedt
- Ryd, Yngve (2007). *Snö: renskötaren Johan Rassa berättar*. [2. uppl.] Stockholm: Natur och kultur
- Saito, Yuriko 2007. Everyday aesthetics. Oxford: Oxford University Press
- Sametinget. 2020. *Enkätundersökning till renägare*. Tillgänglig vid: <https://www.sametinget.se/156210> [Hämtad 15 januari 2022]
- Samiskt informationscentrum, 2022a. Språkhistoria. [online] Samer.se. Tillgänglig vid: <https://www.samer.se/sprakhistoria> [Hämtat 7 januari 2022].
- Samiskt informationscentrum, 2022b. Fjällen. [online] Samer.se. Tillgänglig vid: <https://www.samer.se/1225> [Hämtat 7 januari 2022].
- Samiskt informationscentrum, 2022c. Sápmi. [online] Samer.se. Tillgänglig vid: <https://www.samer.se/1002> [Hämtat 7 januari 2022].
- Sametinget, 2022. Samebyar - Sametinget. [online] Sametinget. Tillgänglig vid: <https://www.sametinget.se/samebyar> [Hämtad 10 januari 2022].
- SSR, Sámiid Riikkasearvi. 2019. *Riktlinjer vid forsknings- och projektsamarbeten med Sámiid Riikkasearvi (SSR)*
- SMHI, Sveriges Meteorologiska och Hydrologiska Institut 2022. Vind i Sverige. [online] Tillgänglig vid: <https://www.smhi.se/kunskapsbanken/klimat/sveriges-klimat/vind-i-sverige-1.31309> [Hämtad 2 februari 2022].
- Spirn, Anne Whiston 1998. The language of landscape. New Haven: Yale University Press
- Stahschmidt, P. (2017). Landscape analysis : investigating the potentials of space and place. Abingdon, Oxon ;: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315682792>
- STF, Svenska Turistföreningen 2021. Samiska ortsnamn [online]. Tillgänglig vid: <https://www.svenskaturistforeningen.se/guider-tips/fjallen/samiska-ortsnamn/> [Hämtad 12 november 2021].
- Svensson, Daniel, Sörlin, Sverker & Mulk, Inga-Maria 2015. Slutrapport för ”Fjällens rörelsearv [Elektronisk resurs] Diskreta monument i hållbar fjällutveckling”. Stockholm: Riksantikvarieämbetet Tillgänglig på Internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kth:diva-186314>
- Sörlin, Sverker. 1998. Framtidslandet: Debatten om Norrland och naturresurserna under det industriella genombrottet. Diss. Stockholm: Carlssons
- Sörlin, Sverker. 1999. The articulation of territory: landscape and the constitution of regional and national identity, Norsk Geografisk Tidsskrift - Norwegian Journal of Geography, 53:2-3, 103-112, DOI: 10.1080/00291959950136821
- Trafikverket. 2017. *Landskapet är arenan. Integrerad landskapskaraktersanalys - en metodbeskrivning* [Elektronisk resurs]. Trafikverket.
- Túnon, H. & Sjaggo, B.-S. (Red.). (2012). Åjddo – reflektioner kring biologisk mångfald i renarnas spår. CBM:s skriftserie nr 68. Sametinget, Kiruna & Centrum för biologisk mångfald, Uppsala.
- Utsi, John. 1990. *Ett annat språk*. I: Pihl Atmer, Ann Katrin (red.) . Sverige bygger 1990: [Arkitekturmuseet 11/5-9/9 1990]. Stockholm: Arkitekturmuseet
- Utsi, Per Mikael. 2007. Traditionell kunskap och sedvänjor inom den samiska kulturen relaterat till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Kiruna: Sametinget. Tillgänglig på internet: <http://www.sametinget.se/2426>
- Varhelyi Nilsson, Hildegun 2004. *Upplevelselandskapet*. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Visit Sweden, 2021. *Discover Sweden's traditional Sámi culture and way of life*. [online] Visitsweden.com. Tillgänglig vid <https://visitsweden.com/what-to-do/culture-history-and-art/culture/discover-swedens-traditional-sami-culture-and-way-life/> [Hämtad 12 november 2021].
- Wall-Reinius, Sandra. 2012. *Wilderness and Culture: Tourist Views and Experiences in the Laponian World Heritage Area*, Society & Natural Resources, 25:7, 621-632, DOI: 10.1080/08941920.2011.627911
- Wärenberg, K., Danell, Ö., Gaare, E. & Nieminen, M. 1997. Flora i renbetesland. Nordiskt organ för renforskning. Landbruksforlaget
- Zeiger, M., 2021. *INTERVIEW: Joar Nango On Indigenous Architectures And Slippery Identities*. [online] Pinupmagazine.org. Available at: <https://pinupmagazine.org/articles/interview-mimi-zeiger-joar-sami-architecture-joar-nango> [Hämtat 28 december 2021].

SCIENCE AND
EDUCATION **FOR**
SUSTAINABLE
LIFE

Govgečorra (Kåge), Nikkaluoktas byfjäll.